

ISSN:2602-2524 E-ISSN:2602-2443

lectiō

JULY 2018 - VOL.2 - NO.2

socialis

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES

lectiō^{socialis}

EDITOR-in-CHIEF

Emrah Konuralp

EDITORS

Ersin Erkan, Bingöl University, Turkey
Hüdayi Sayın, İstanbul Yeni Yuzyıl University, Turkey
Sait Yılmaz, İstanbul Esenyurt University, Turkey

ADVISORY BOARD

Ahmet Özcan, Gedik University, Turkey
Andrzej Piotrowski, Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa, Poland
Arzu Ergen, İstanbul University, Turkey
Aziz M. Hatipağaoğlu, Konya Food and Agriculture University, Turkey
Burak Küntay, Bahçeşehir University, Turkey
Can Bilgili, Hasan Kalyoncu University, Turkey
Cristoph Giesel, Friedrich-Schiller-Universität Jena, Germany
Barış Erdogan, Uskudar University, Turkey
Emine Akçadağ Alagöz, Gelisim University, Turkey
Emre Ergüven, Beykoz University, Turkey
Gülşah Aydın, Yeditepe University, Turkey
Lale Aslan, İstanbul Yeni Yuzyıl University, Turkey
Olaf Leibe, Friedrich-Schiller-Universität Jena, Germany
Reza Yerevan, Université de Montréal, Canada
Tülay Yıldırım, İstanbul Medeniyet University, Turkey

LAYOUT EDITOR

M. Ada Özdil, Marmara University, Turkey

Yayıncı **İstanbul Umut Hareketi Derneği**
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü **Emrah Konuralp** İmtiyaz Sahibi **Hasan Fehmi Ata**
Yayın Türü **Yaygın Süreli Dergi, e-Dergi**
socialis@lectio.info Sertifika No: **35881**

ISSN:2602-2524 e-ISSN:2602-2443

lectio socialis

Aziz Mahmut Hudayi Mh. Halk Cd. No 50/B Üsküdar/İstanbul TÜRKİYE

www.dergipark.gov.tr/lectio

www.lectio.info

lectio socialis

is a refereed journal.

Biannually published (January-July).

Manuscripts can be submitted in English or Turkish languages.

No parts of this publication may be reproduced, copied or transmitted without the permission of the editorial board.

All rights reserved.

The moral and/or legal rights of the author have been asserted.

© Published by Lectio Press

lectio socialis 2018 / 2

TABLE OF CONTENTS

TURKEY'S VOLATILE GROWTH	99
ON REGIONAL LOGISTIC CARGO OPERATIONS IN TURKEY'S TOUGH GEOGRAPHIC AREAS ON THE BASIS OF GENERAL AVIATION OPERATIONS	107
BUSINESS ANALYSIS, BUSINESS ANALYSTS AND BUSINESS INTELLIGENCE	121
A FORCED MIGRATION EMERGED WITH THE SYRIAN CIVIL WAR: SYRIAN CIRCASSIANS, ISTANBUL PROVINCE EXAMPLE	143
THE ROLE OF THE MEDIA IN FOREIGN POLICY	161

Türkiye'nin Volatil Büyümesi

Volkan Kaymaz¹

Türkiye'nin Volatil Büyümesi

Öz

Ekonomik büyüme gayri safi yurtiçi hasıladaki sayısal artışı ifade etmektedir; ancak büyümenin anlam ifade etmesi için uzun dönemde ve sürekli olarak meydana gelmesi gerekmektedir. Türkiye kalkınma planları doğrultusunda ekonomik büyüme oranları hedeflemiş; ancak bu hedeflere varılamamış ve yıllar itibariyle büyüme inişli çıkışlı bir yol izlemiştir. Bu durum ekonomik büyümenin istikrarlı ve artan şekilde gerçekleşmesini engellemiştir. Volatilité olarak nitelendirilen bu durumun arkasında, ülkenin ücretli istihdam yapısı, sosyal ve askeri harcamaları, kurumsal özellikleri başta olmak üzere birçok faktör önemli rol oynamaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin volatil büyümesinin arkasında yatan nedenleri analiz ederek istikrarlı bir büyümenin nasıl sağlanabileceğini tartışmaktır.

Anahtar Sözcükler: Ekonomik Büyüme, Sosyal Harcamalar, Demokrasi, İstihdam

Turkey's Volatile Growth

Abstract

Economic growth represents a quantitative increase in gross domestic product; but it is necessary for long-term and continuous growth to become an important developmental indicator. Turkey in line with development plans, has identified potential economic growth rates; but these ratios have not been realized and the growth has followed a rolling path over the years. This has hampered the continuity of economic growth. Behind this situation, which is described as volatility, many factors play an important role, especially the wage employment structure of the country, social and military expenditures, institutional characteristics. The aim of this study is to analyze the reasons behind Turkey's volatile growth, to discuss how to ensure stable growth.

Keywords: Economic Growth, Social Expenditures, Democracy, Employment

1. Giriş

Büyüme, üretimdeki artışlar doğrultusunda reel milli gelir üzerindeki olumlu değişimleri ifade etmektedir. İktisatçıların uzun yıllardır üzerine teoriler geliştirdiği büyüme konusunun neyi ifade ettiği dahi uzun süre tartışma konusu olmuş ve büyümenin arkasında yatan faktörler üzerine çalışmalar yapılmıştır. Neo-Klasik Büyüme Teorisi'ne göre, büyümenin ana motoru fiziksel sermayedir. Azalan getiri varsayımından dolayı sermayenin zaman içerisinde üretime olan olumlu etkisinin azalacağı ve ülkelerin uzun dönemde, ekonomilerinin büyüklüğü açısından birbirlerine yakınsayacağı varsayımı ise günümüz itibariyle gerçekleşmemiştir. Bu durum büyümenin arkasındaki faktörlerin daha detaylı tartışılmasını ve beşeri sermayenin de üretim açısından öneminin artmasına neden olmuştur. Büyümeyle etkileyen diğer faktörlerin başında; tasarruflar, yatırımlar, araştırma-geliştirme faaliyetleri gelmektedir.

Sıklıkla ekonomik kalkınma yerine kullanılan büyüme kavramı eğer toplumsal gelişmelerden bağımsız kalırsa sadece rakamlardan ibaret bir veriyi ifade etmektedir. Ülkeler arası karşılaştırmalarda, genellikle kişi başına düşen milli gelir, toplam faktör verimliliği ve iş gücüne katılım oranları kullanılırken; bu göstergelerin artış göstererek ekonomik büyümenin gerçekleşmesi tek başına toplumsal gelişmeyi sağlamamaktadır. Gayri safi yurtiçi hasılabın artmasına rağmen, gelir dağılımının bozulması, sosyal hakların kaybedilmesi, eğitim ve sağlık hizmetlerinin aksaması gibi bir çok diğer sorun ortaya çıkmış ise ekonomik büyümenin ülke için beklenen sonuçları doğurmadığı açıktır. Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin ekonomik büyüme hedeflerini kalkınma planları doğrultusunda ele alarak, hedeflere ulaşılıp

¹ Research Assistant. Istanbul Yeni Yüzyil University, Department of International Trade and Logistics, Istanbul, TURKEY. volkan.kaymaz@yeniuyuzuil.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7556-9507>

ulaşılmadığını incelemek ve Türkiye’nin volatil olan büyümesinin başlıca nedenlerini inceleyerek istikrarlı büyümenin nasıl sağlanacağına dair sonuçlar elde etmektir.

2. Türkiye’nin Ekonomik Büyüme Hedefleri

Ekonomik büyümenin belirli bir hıza ulaşması 1980’li yıllara kadar kalkınma planlarının temel hedefi olarak görülmüştür (Kepenek, 2016, s. 492). Türkiye 1980’li yıllardan önce planlamaya önem vererek çeşitli büyüme hedefleri belirlemiş, devletin üretim faaliyetlerinde öncü rol oynadığı ve özel sektörü yönlendirdiği bu yıllarda belirlenen hedefleri gerçekleştirmeye çalışmıştır. Tablo 1 incelendiğinde ilk iki kalkınma planındaki hedeflerin büyük ölçüde gerçekleştiği; ancak 1970’lerdeki petrol krizi, 1994 ve 2001 gibi ekonomik ve 1960 ve 1980’de yaşanan darbeler ve diğer siyasal bunalımların görüldüğü dönemlerde ise bu hedeflere varılmakta zorluk yaşandığı görülmektedir.

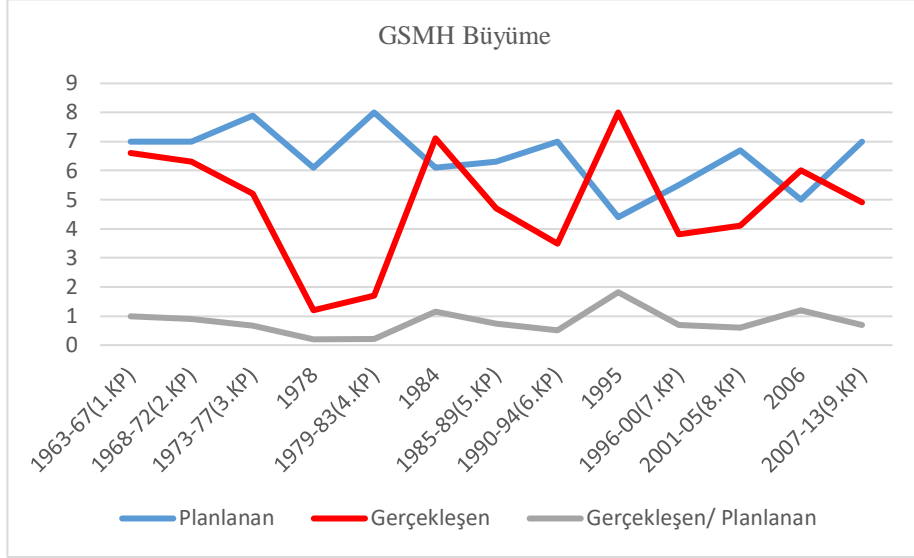
Kalkınma Planı	Planlanan	Gerçekleşen	Gerçekleşen/ Planlanan
1963-67(1.KP)	7	6,6	0,98
1968-72(2.KP)	7	6,3	0,9
1973-77(3.KP)	7,9	5,2	0,66
1978	6,1	1,2	0,2
1979-83(4.KP)	8	1,7	0,21
1984	6,1	7,1	1,16
1985-89(5.KP)	6,3	4,7	0,75
1990-94(6.KP)	7	3,5	0,5
1995	4,4	8	1,82
1996-00(7.KP)	5,5	3,8	0,69
2001-05(8.KP)	6,7	4,1	0,61
2006	5	6	1,2
2007-13(9.KP)	7	4,9	0,7

Tablo 1. Kalkınma Planları Doğrultusunda Planlanan ve Gerçekleşen Büyüme Oranları (Kepenek, 2016).

2. Kalkınma Planı’ndan sonra planlanıp gerçekleşmeyen büyümenin oranları büyük ölçüde planların aşırı iyimser olarak hazırlandığını ve beklenmeyen ekonomik şoklardan büyük ölçüde etkilenildiği göstermektedir, bu durum ekonomik büyümenin volatilitelerini arttıran en büyük neden olarak görülmektedir. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerin artması, gümrük duvarlarının kaldırılmasının amaçlanması neticesinde 3. Kalkınma Planı ara ve yatırım malları üretimine ağırlık vermiş, sanayileşmeyi arttırmayı hedeflemiştir; ancak ithalat artmış dış ticarete açık verilmeye başlanmıştır.

Petrol Krizi’nin etkileri, Kıbrıs Barış Harekatı sonucu askeri harcamaların artması ve 1980 Darbesi 4. Kalkınma Planı’nın hedeflerinin gerçekleşmemesine neden olmuştur. 5. Kalkınma

Planı'nın sonuçları kamu harcamaları azaltılmaya, özel sektör yatırımları özendirilmeye çalışılmıştır. Bulunduğu coğrafya nedeniyle ülke riski yüksek olan Türkiye, 6. Planlama döneminde Körfez Savaşı'nın olumsuz etkileri ile yüzleşmiş, oluşan güvensizlik süreci kredilerin azaldığı, yatırımların yerini ihtiyat nedeniyle para tutulmasına bırakmıştır. 2001 ve 2008 Krizleri'nde diğer kalkınma planları hedeflerine ulaşılmasına engel teşkil etmiştir.

Şekil 1. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Tablo 1'deki değerler ile oluşturulmuştur)

1980 yılından itibaren, tüm dünyada başlayan ve Türkiye'yi de saran liberalleşme eğilimleri planlamanın yerini piyasa mekanizmasına bırakmış, büyümenin arkasındaki sabit sermaye yatırımlarının devlet tarafından kısılması, ekonomiyi dış dünyaya daha açık bir hale getirmiştir. Bu durum volatilitiyi arttıran bir neden olmuştur. Aynı dönemlerde ihracata dayalı büyüme modelini tercih etmeyen, devlet destekli ekonomi politikalarıyla başka Güney Kore olmak üzere Asya Ülkeleri ise düzenli bir ekonomik büyüme performansı göstermiştir.

1990'lı yıllarda fiyat artışları ve faiz oranları ekonomik büyümenin arkasındaki esas faktör olmuştur (Kepenek, s. 494); fakat dışa açılmanın etkisi ile birlikte dış dünyadan fazlasıyla etkilenen Türkiye sadece ekonomik göstergelerin zayıflığı ile değil kurumsal faktörler, siyasi istikrarsızlıklar ve zaman zaman özel sektörün yatırım isteksizliği gibi bir çok nedenlerle düzenli ekonomik büyüme yakalayamamıştır.

2012 yılında Cumhuriyetin 100. yılında ulaşılması amaçlanan bazı ekonomik hedefler belirlenmiştir. Bu hedeflerin başında 10 büyük ekonomiden biri olmak bunu sağlamak için ise gayri safi yurtiçi hasılayı 2 trilyon dolara, kişi başı geliri ise 20 bin dolara yükseltmek gerekliliği ortaya konmuştur.

3. Volatil Büyümenin Sebepleri

Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelere kıyasla daha değişken ekonomik büyüme oranlarını tecrübe etmektedir. Bu durumun nedenlerinden biri de gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere göre sayıca daha az sektörde yoğunlaşmasıdır (Koren ve Tenreiro, 2007, s. 243). Finansal yapıları henüz gelişmemiş olan ülkeler tüm dünyayı etkileyen ekonomik durgunluklardan daha fazla etkilenmektedir. Sermaye akımlarının aniden durması, güvenli

liman arayan uluslararası yatırımcıların ülkeden çıkması, kredi bulmanın zorlaşması gibi faktörler de büyümenin normal seyrinden uzaklaşmasına neden olmaktadır.

Ekonomik büyüme oranındaki volatilité, ülke riskini arttırdığından yatırımların baskılanması sonucunu doğurmaktadır, bu nedenle ülke uzun dönemli yatırımlar almak yerine kısa vadeli getiriler kovalayan yatırımcılarla karşı karşıya kalmaktadır.

Gelişmekte olan Türkiye gibi ülkeler dışsal şoklardan etkilenmeye açık durumdadır. Özellikle dış ticaret işlemlerinde belirli ülkelere bağımlı olan ülkeler dış ticaret hacminin büyük değişimler göstermesinden zarar görmektedir. Uluslararası ticaret koşullarındaki ani ve büyük değişiklikler ülkelerin ihracatını olumsuz etkilerken, ithal malı fiyatlarının artması döviz çıkışını arttırmaktadır. Bu durum gelişmiş ülkelerde de görülebilmekte; ancak pazarlarının çeşitliliği ve bu şoklara dayanabilme kapasiteleri sayesinde ekonomik büyümelerinde oynaklık daha az görülmektedir.

3.1. Ücretli İstihdam

İktisadi büyüme birçok faktörden etkilenirken, bunlardan volatilitéyi arttıran önemli nedenlerden biri ücretli istihdamdır. Özerkek, 2014 yılında yayınladığı çalışmasında Türkiye’de 1988-2013 yılları arasında tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerindeki istihdamın yapısını incelemiş ve ücretli istihdamın büyüme oranı üzerindeki etkisini incelemiştir. Ücretli istihdam edilen kişiler emeklerinin karşılığında ücret veya maaş almaktadır, bunun aksine genellikle tarım sektöründe çalışan aile işçileri ve kendi hesabına çalışan kişiler ise emeklerinin karşılığında kâr payı almaktadırlar.

Ekonomik verilere göre ücretli istihdamın payının düşük olduğu ülkeler gelişmemiş ülke olarak kabul edilmektedir. Pazara arz etmenin yanı sıra otokonsomasyona yönelik üretim yapanlar genelde tarım sektöründe yoğunlaştığından bu oranın yüksek oluşu da ülke için gelişmemişlik göstergelerinden biridir. Gelişmekte olan ülkelerde istihdamın sektörel dağılımına bakıldığında tarımda istihdamın payında azalma, imalat sanayi ve hizmetler sektörlerinin paylarında artış gözlemlenmektedir. Bu durumda ücretli istihdamda artış olacak ve ücretsiz aile işçilerinin oranı düşecektir. Evans’a (1994) göre kalkınma ile birlikte kendi hesabına çalışanların oranında bir düşüş eğilimi olmaktadır. OECD’ye göre kendi hesabına çalışma ve iktisadi kalkınma arasında negatif ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Türkiye’de yıllar içerisinde tarım sektörünün Gayri safi yurtiçi hasıla içerisindeki payı yıllar itibariyle azalmış, TÜİK verilerine göre 2013 yılında bu oran %9,2 olmuştur. Buna karşın ücretli çalışanlar, 1988’de tarım dışı sektörde çalışanların %69,9’unu oluştururken, 2013 yılında ise % 80’i aşmıştır (Özerkek, 2014, s. 220). Gelişmekte olan ülkelerde istihdamın sektörel dağılımına bakıldığında tarım istihdamının payında azalma, imalat sanayi ve hizmetler sektörlerinin paylarında artış gözlemlenmektedir. Bu durumda ücretli istihdam artarak ücretsiz aile işçilerinin payı düşmektedir. Gizli işsizliğin en çok görüldüğü tarım sektörü yerine, sanayi ve hizmetler sektörlerinde istihdam edilmeleriyle birlikte daha önce üretkenliği düşük olan bu kişilerin, verimlilikleri artmış ve büyüme üzerinde olumlu etkileri olmuştur.

Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2017 yılında yayınladığı İşgücü İstatistiklerine göre, ülkemizde son yıllarda hizmetler sektörü, toplam istihdam sektörel payları içerisindeki oranı en fazla artan sektördür ve hizmet sektörünün toplam istihdam içindeki payı %50’ye varmıştır. Campell (2013)’e göre hizmetler sektörü istihdamı ile büyüme arasında olumlu bir ilişki bulunmaktadır; ancak tüm gelişmiş olan ülkeler sanayi devrimi yaşamış önce sanayi sektöründe çalışanların payı artmış daha sonra hizmetler sektöründe yoğunlaşma başlamıştır. Türkiye’de ise sanayi sektörünün payı gelişmiş ülkelerin ulaştığı oranlara hiçbir zaman varamamış, sanayi tam gelişmeden hizmetler sektörünün yoğunluğu artmıştır. Sanayisi tam

gelişmeden hizmetler sektörü istihdamı arttıran ülkemiz, bazı sektörlerde dışa bağımlı kalmıştır.

3.2. Toplam Faktör Verimliliği

Ekonomik büyümenin önemli bileşenlerinden biri de toplam faktör verimliliğidir (TFP). Toplam faktör verimliliği üretimde kullanılan tüm kaynakların verimliliği dikkate almaktadır ve üretimde kullanılan fiziki ve beşeri sermaye başına elde edilen çıktıyı ifade etmektedir. Daha genel olarak işgücü ve sermaye dışında kalan faktörlerin büyüme üzerindeki etkilerine dikkate almaktadır.

Neoklasik İktisat olarak adlandırılan yaklaşım, kısa süreli büyüme dinamiğini sermaye birikimi olarak görürken, uzun dönemli büyümenin belirleyicisi olarak TFP'yi kabul etmektedir (Ateş, 2012, s. 3). TFP'nin artması aynı sermaye ile daha fazla çıktı elde etme, dolayısıyla verimlilik artışını ifade etmektedir. TFP artışı diğer ülkelere olan kaynak bağımlılığını azalttığı gibi, ekonomik büyüme üzerinde de olumlu etki yapmaktadır.

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde enflasyondaki değişkenliğin, tasarrufları arttırdığı para politikasını gevşettiği böylece yatırımları uyardığını göstermiştir. Yeni yatırımlar sermaye stoğunu arttırarak TFP'yi arttırmaktadır. Piyasanın rekabete açılma derecesi ekonomik açıklık terimiyle kavramlaştırılmıştır. Diğer ülkelerle olan ticaret hacminin istikrarsızlığı diğer bir deyişle ekonominin açıklığının volatilitesi arttıkça firmaların cesaretleri azalmakta ve yabancı teknolojileri ülkeye getirmeye çekinmektedirler; çünkü artan volatilité gelecekte yabancı ülkelerle ticaretin aynı oranda devam etmeyebileceğini düşündürdüğünden firmalar daha az risk alarak daha güvenli ve küçük yatırımlar yapma eğilimine girmekte dolayısıyla TFP düşmektedir.

TFP'yi etkileyen diğer bir faktör ise finansal piyasaların derinliğindeki volatilitedir. Yüksek volatilité, finansal sistemde uzun vadeli kredilerin varlığını azaltırken daha garanti olan kısa vadeli kredileri arttırmaktadır. Ayrıca şirketler yatırımlarını kendi varlıkları ile finanse etmeye başlamakta, finansal araçların rollerinin azalması ile birlikte kaynaklar daha az etkin dağılmakta böylece aynı yatırım düzeyinde daha az üretim söz konusu olmakta, dolayısıyla TFP düşmektedir.

Berument'in 2009 yılı çalışmasına göre ekonominin dışa açıklığının volatilitesi, finansal piyasaların derinliğinin volatilitesi toplam faktör verimliliğini (TFP) düşürürken, enflasyonun volatilitesi ise TFP'yi arttırmaktadır.

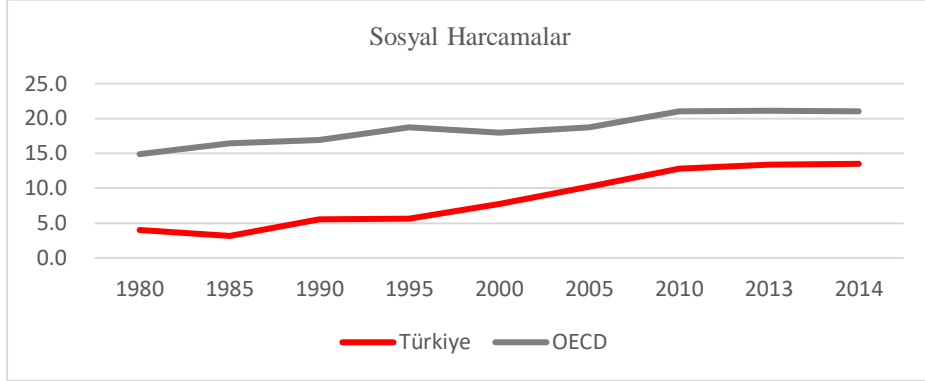
TFP'yi arttırmak için ülkelerin yatırımlarla birlikte araştırma-geliştirme faaliyetlerini desteklemesi, iş dünyasına yönelik eğitim sisteminin geliştirilmesi, etkin ve planlı yönetim şekillerinin üretim sistemlerine eklenmesi gerekmektedir. Türkiye'de Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2015 yılında başlamak üzere "Verimlilik Stratejisi ve Eylem Planı" çerçevesinde TFP'yi arttırmayı planlamaktadır. Bu plan doğrultusunda, "ekonomik büyüme performansının sürdürülebilir kılınması, yüksek katma değerli, yüksek teknoloji üretime dayalı sanayi yapısına dönüşümü" (1) amaçlanmaktadır.

3.3. Sosyal ve Askeri Harcamalar

Sosyal harcamaların, büyüme üzerindeki etkisi günümüze kadar tartışılan bir konu olmuştur. Devleti ekonomide düzenleyici faaliyetleri dışında pasif bir rolde gören Neo-Klasik teori sosyal harcamaların büyüme üzerinde etkisinin olmadığını kabul etse de, daha sonra Romer ve Lucas(1988) geliştirilen İçsel Büyüme teorileri sosyal harcamaların ülkenin gelir düzeyi ne olursa olsun büyüme için olumlu yönde etkilediğini savunmaktadır.

Lucas'a göre eğitim, teknoloji yatırımları ve sağlık harcamaları beşeri sermayeyi arttırarak ekonomik büyüme için yol açmaktadır. Eğitimli bireylerin artması, mesleğe ve iş dünyasının

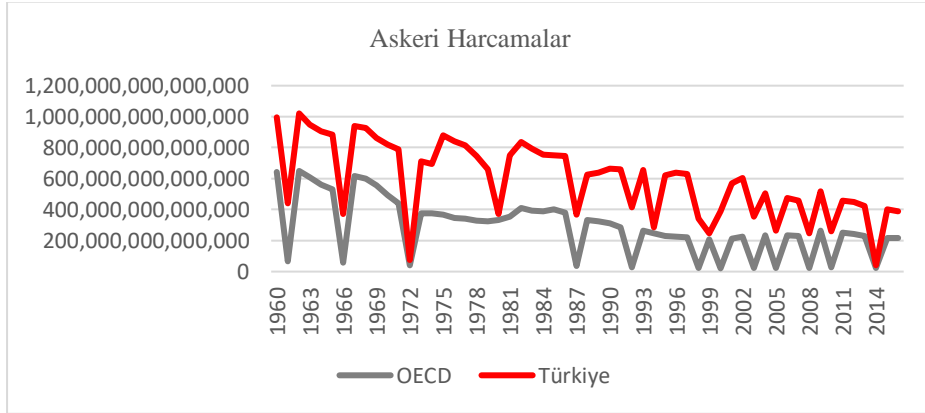
taleplerine yönelik eğitimin artması, sağlıklı çocukların yetişmesi, doğum sırasında ölümlerin azalması, düzgün bir sağlık sistemi bireylerin üretkenliklerini arttırmaktadır. Sosyal harcamaların büyüme üzerindeki tartışılabilir kısmı ise, genellikle işsizlik maaşları olmaktadır. Uzun süre verilen yüksek işsizlik maaşları bireyleri çalışmaktan alıkoyabilmektedir.

Şekil 2. Türkiye ve OECD Ülkelerinin Sosyal Harcamalarının GSYH İçerisindeki Payları (The OECD Social Expenditure Database, 2018)

Gayri safi yurtiçi hasıla içinde sosyal harcamalara ayrılan paylar incelendiğinde Türkiye sosyal harcamalarını arttırsa da OECD ülkelerinin gerisinde kalmıştır.

Savunma harcamalarının büyüme üzerindeki etkileri ise daha fazla tartışılan bir konu olmuştur. İktisatçılar arasında savunma harcamalarının büyüme üzerindeki etkileri konusunda görüş birliği bulunmamaktadır. Bir grup iktisatçı savunma harcamalarının üretken olmadığını ekonomik aktiviteleri, özel tüketimi, yatırımı, sosyal altyapı harcamalarını azalttığını düşünmektedir. Diğer grup ise savunma harcamalarının telekomünikasyon teknolojisinde gelişime yol açtığını, havaalanlarının sayısını ve kalitesini arttırdığını düşünmektedir. Askeri AR-GE faaliyetlerinin sadece askeri teknolojileri değil sivil sektörlere de uygulanabilmesi sonucu ülkenin genel gelişmişlik düzeyinin arttığı düşünülmektedir; ancak bu etkiler dışsalıklar yoluyla gerçekleşmektedir. Savunma harcamaları bir taraftan güçlü ülke algısı oluştururken diğer taraftan savunma harcamalarına duyulan ihtiyaçlar ülkenin kendini güvende hissetmediği algısına da yol açabilmekte ve yatırımcının kararını olumsuz etkileyebilmektedir.

Şekil 3. Türkiye ve OECD Ülkelerinin Askeri Harcamaları (Stockholm International Peace Research Institute, 2017)

Türkiye'nin askeri harcamaları, jeopolitik konum ve terörle mücadele nedeniyle OECD Ülkelerine kıyasla 1970'lerin ortalarından itibaren yüksek seyretmiştir.

3.4. Kurumsal Yapı

İktisatçılar arasında kurumsal düzenlemelerin ekonomik büyüme için olumlu olduğu genel bir kabuldür. Kurumsal İktisat'ın kurucularından Mitchell'e göre kurum, genel olarak toplum düzeyinde kabul gören sosyal alışkanlıklardır (Mitchell, 1950, s. 373). Kurum kavramı, ekonomik ve politik resmi kurumları içermekle birlikte, toplumun gelenek ve görenekleri, adetleri, düşünce yapısını da kapsamaktadır. Dolayısıyla toplumdaki topluma, zaman içerisinde değişen kurumlar dinamik bir özellik sergilemektedir. Kurumların bu dinamik yapısını dikkate almayan Neo-Klasik büyüme teorisi ise bu yönüyle eksik kalmaktadır. Kurumların gelişimi ile birlikte ekonomik performans olumlu etkilenmektedir. Etkin bir kurumsal yapı, piyasa işlemlerinin güvenli bir şekilde yapılmasına olanak sağlayarak, üretim, yatırım ve tüketim gibi kararların doğru alınmasına sebep olmaktadır (Artan, 2014, s. 352).

Hall ve Jones (1999) neden bazı ülkelerin diğerlerinden daha az GSMH'ye sahip olduğunu çapraz ülke analizi ile araştırmış ve sosyal altyapının, kurumların, hükümet politikalarının bireyler ve firmalar için teşvik edici faktörler olduğu sonucuna varmışlardır. Rodrik'e göre gelişmemiş ülkelerin büyüme oranları dengesiz ve krizlerle birlikte sık sık durma seviyesine gelmektedir. Buna neden olarak da kurumsal düzenlemelerin yeterli olmaması sonucuna varmıştır. Ayrıca sosyal uyum ve gelir eşitliği de ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Hisamoğlu'nun (2014) ARDL (autoregressive distributed lag) analizine göre yasal düzenlemeler ve bürokratik kalite geliştikçe Türkiye'nin ekonomik büyümesi artmaktadır. İç çatışma ve etnik gerilimlerin de ekonomik büyüme üzerinde etkileri olmaktadır; ancak bu etkileri sayısallaştırmak çok kolay değildir.

Literatürde bazı yazarlar politik hakların ekonomik büyüme üzerinde etkisi olmadığına dair çalışmalar yapmışlardır. "Daha fazla politik hakların ekonomik büyüme üzerinde etkisi yoktur" (Barro 1997, s. 1). Ancak; politik hakların, demokrasinin yatırımların özgürce yapılması üzerinde dolaylı-dolaysız olumlu etkileri bulunmaktadır. Acemoğlu vd. (2016) demokrasinin gayri safi yurtiçi hasıla üzerinde olumlu etkisi olduğu dinamik panel veri yöntemi ile göstermiştir. Demokrasi, yatırımları özendirilmekte, eğitim sistemini olumlu şekilde yönlendirmek, ekonomik reformları teşvik etmek ve toplumsal huzursuzluğu azaltarak ekonomik büyümeyi sağlamaktadır.

Freedom House'nin her yıl hazırladığı sivil özgürlükler ve politik hakları gösteren yıllık rapor, Türkiye'de 2014 yılından itibaren özgürlüklerin azaldığı göstermektedir (Freedom In The World 2018, s. 7). Sivil özgürlüklerin ve politik hakların artırılması, toplumdaki tüm kesimlerin ekonomik faaliyetlere adapte edilmesini sağlayarak ekonomik büyümenin de istikrarlı bir seyir izlemesine katkıda bulunacaktır.

4. Sonuç

GSYİH'nın artışıyla ulaşılan büyüme değerleri ülkelerin refah seviyeleri hakkında net bilgiler vermemektedir; Türkiye 17. Büyük GSYİH'ye sahipken kişi başına milli gelir sıralamasında 63. Sırada yer almaktadır. Bu sonuçlar göz önüne alındığında Türkiye'nin 2023 yılı hedeflerine varması mümkün olmamakla birlikte olumlu yönde bir ilerleme söz konusu olduğu söylenebilir; ancak Türkiye dış dünyadan kaynaklanan ekonomik istikrarsızlıklardan etkilenmeye oldukça müsait olduğundan ve coğrafi konumu nedeniyle diğer risklerle karşılaşma potansiyeli yüksek olduğundan istikrarlı büyüme oranları tutturacağına garantisizdir. 2008 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın Türkiye üzerindeki etkisi de bunu kanıtlar niteliktedir. ABD kaynaklı kriz sonucunda Türkiye 2009 yılında %4.7 oranında küçülmüştür,

buradan çıkarılacak sonuç dünyaya ne kadar entegre olursa da ekonomik krizlerden mümkün olduğunca az etkilenecek ekonomik ortamın oluşturulabilmesi için çeşitli yapısal ve ekonomik tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Özetle; GSMH’nin artması olarak tanımlanan büyümeyi etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Gelişmekte olan Türkiye’nin önünde yüksek bir büyüme potansiyeli olmasına rağmen kısa vadede gelişmiş ülkelerin seviyesine gelmesi kolay görünmemekle beraber olumlu yönde ilerlediği de ekonomik göstergeler ile izlenebilmektedir.

Kaynakça

- Artan, S. ve Hayaloğlu, P. (2014). Kurumsal Yapı ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Sosyoekonomi*. 140216.
- Ateş, S. (2012). “Türkiye İmalat Sanayinde Toplam Faktör Verimliliği ve Uzun Dönem Büyüme İlişkileri”. *Türkiye Ekonomi Kurulu Tartışma Metni* 2012 (70).
- Barro, R. J. (1997). *Getting it Right: Markets and Choices in a Free Society*. The MIT Press.
- Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Verimlilik Genel Müdürlüğü. (2015). *Verimlilik Stratejisi ve Eylem Planı*. Ankara, Türkiye.
- Campbell, D. L., (2013). “Relative Prices, Hysteresis, and the Decline of American Manufacturing”. *MPRA Paper* 51723, University Library of Munich, Germany.
- Daron, A., Naidu, S., Restrepo, P. ve Robinson, J.A. (2014). “Democracy Does Cause Growth”. *NBER Working Papers* 20004, National Bureau of Economic Research, Inc.
- Freedom House. (2018). *Democracy in Crisis: Freedom in the World Report 2018*.
- Hall, R. E. ve Jones, C. I. (1999). “Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker Than Others?” *The Quarterly Journal of Economics*. 114 (1). 83-116.
- Hisanoğlu, E. (2014). “EU membership, institutions and growth: The case of Turkey, Economic Modelling”. *Elsevier*, vol. 38(C), 211-219.
- Kepekçi, Y. (2016). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Koren, M. ve Tenreyro, S. (2007). “Volatility and Development”. *The Quarterly Journal of Economics*. 122, (1), 243-287.
- Lucas, R. E. (1988). “On The Mechanics of Economic Development”. *Journal of Monetary Economics*. 22, 3-42. North-Holland.
- Mitchell, W. C. (1950). *Backward Art of Spending Money and Other Essays, Reprints of Economic Classics*. New York: A.M. Kelley.
- OECD Social Expenditure Database. (2011). “Is the European welfare state really more expensive? Indicators on social spending, 1980-2012 and a manual to the OECD (SOCX)”. *Social, Employment and Migration Working Papers*, 124.
- Özkerem, Y. (2014). “Türkiye’de Ücretli İstihdam ve Büyüme”. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, Cilt XXXVI (1). 215-227.
- Stockholm International Peace Research Institute. (2017). *Armaments, Disarmament and International Security*. Oxford University Press.

Genel Havacılık Faaliyetleri ile Türkiye'nin Zorlu Coğrafyalarında Bölgesel Lojistik Kargo Operasyonları Üzerine İnceleme

Nalan Gelirli¹

Genel Havacılık Faaliyetleri ile Türkiye'nin Zorlu Coğrafyalarında Bölgesel Lojistik Kargo Operasyonları Üzerine İnceleme

Öz

Bu makalede Türkiye'nin gerek Akdeniz, Ege, Karadeniz gerekse Doğu'daki zorlu coğrafyalarında dünyada olduğu gibi Bölgesel Genel Havacılık lojistik operasyonlarının olabirliğini incelemek ve Türkiye'nin böyle bir çözüme olan ihtiyacını irdelemek amaçlanmıştır. Bu kapsamda, zorlu coğrafyalar arasında hava yolu lojistik bağlantıların 24 saatlik zaman dilimi içerisinde Genel Havacılık prensipleri içerisinde kalmak sureti ile nasıl bağlanabileceği benzetim (simülasyon) metodundan esinlenerek örnek bir senaryo üzerinden analiz edilmiştir. Bu çalışmada bulgu olarak, Türkiye'nin zorlu coğrafyalarının manevra kabiliyeti yüksek ve esnek operasyonlara açık genel havacılık faaliyetleri ile birbirine bağlanabileceği, doğru hava kargo işletme prensipleri ile zor bölgelerin filo büyüklüğüne bağlı olarak 16 saatlik bir zaman diliminde tatmin edici kapasitelere ulaşabileceği görülmüştür. Ayrıca Türkiye'nin zorlu coğrafyalarının lojistik ihtiyaçlarına, en azından acil lojistik kalemlerinde çözüm olabileceği ve karar vericilerin Bölgesel Kalkınma Makro Planları içerisinde lojistik planlamalarına katkı sunabileceği ve ileride bu konuda yapılacak detaylı fizibilite çalışmalarına ve projelere zemin oluşturacağı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Genel Havacılık, Bölgesel Uçak ve Hava Aracı, Bölgesel Lojistik Taşımacılığı, Bölgesel Hava Kargo Operasyonu, Amfibik Uçak

On Regional Logistic Cargo Operations in Turkey's Tough Geographic Areas on the Basis of General Aviation Operations

Abstract

The purpose of this article is to search for possibilities to apply Regional General Aviation logistics operations as applied in many parts of the World to Turkey's both Mediterranean, Aegean, Black Sea regions and in other compelling geographies like its Eastern region and to study Turkey's necessity for such a solution. In this study a model scenario has been analyzed through a sample scenario inspired by simulating how air logistics connections between difficult geographies could be achieved with respect to the current procedures of general aviation. It has been concluded that Turkey can be combined with the existing general aviation operations highly efficient and flexible standards and by the implementation of correct air cargo management principles successful results can be achieved within a 16-hour period depending on the available fleet sizes in these troubled areas. Regional General Aviation Logistics operations can be a solution to the logistical requirements of the Turkey's existing tough geographies at least at a level to fulfill their top urgent needs. The decision-makers can contribute to the logistic planning in accordance with Regional Development Macro Plans. Finally, findings of this study will provide a basis for future detailed feasibility surveys.

Keywords: General Aviation, Regional Airplane and Aircraft, Regional Logistics Transportation, Regional Air Cargo Operation, Amphibious Aircraft

1. Giriş

Coğrafi şartları resmi sınırları içerisinde keskin farklılıklar gösteren ülkelerde, gelişmenin önündeki en büyük engellerden birisi de Türkiye coğrafyasının sanayi, turizm gibi istihdam yaratabilecek yatırımlara engel olmasıdır. Bu ise Türkiye içerisinde yaşayan popülasyonlar arasında istihdam dengesizliklerine ve dolayısı ile gelir eşitsizlikleri yüzünden coğrafi şartlara göre bölgeler arası hayat standartları arasında ciddi farklara sebep olmaktadır. Buna bağlı olarak Türkiye içi göç ve devamında gelen sorunlara sebep olmaktadır. Bu anlamda dünya ülkeleri içerisinde Türkiye en doğru örneklerden biridir. Türkiye, dünyadaki jeopolitik konumu ve bulunduğu coğrafi şartlar göz önüne alındığında; iç göçlerin engellenmesi ve bölgeler arası yatırımlardan pay alma dengesinin sağlanması açısından çözüme ihtiyaç duymaktadır.

¹ PhD. nngelirli@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2391-4967>

Cumhuriyetin ilk yıllarından beri Türkiye çapında dengeli bir yatırım ve endüstrileşme planı yapılamamasının sebeplerinden biri de Türkiye'nin keskin coğrafi farklılıklarıdır. Gerek devlet sanayi yatırımlarının gerek ise özel girişimlerin, Türkiye'nin zor coğrafyalarına dağılamamasının en önemli sebeplerinden birisi bu coğrafyalarda üretim için gerekli lojistik faaliyetlerin maliyetleri ve zorluğudur.

Ulaştırma sektörü, ekonomik kaynakların değerlendirilmesi, diğer ülkeler ile bağlantının sağlanabilmesi, mal akışlarını düzenlemesi ve bu sürecin sürekliliğini sağlaması, ekonomik ve sosyal girdileri, yeni yerleşim sahalarının kurulması, mevcut yerleşim sahalarının gelişmesi ve diğer sektörlerle (sigorta, antrepo, gümrükleme, paketleme gibi) ilişkilerinden dolayı istihdam yaratması gibi nedenlerden dolayı ekonomik büyüme açısından önem arz etmektedir. Ulaştırma olanaklarının iyileşmesi, makroekonomik açıdan istihdamı, yatırımları ve üretim düzeyini; mikro ekonomik açıdan ise satış ve dağıtım aşamasında işletmelerin faaliyetlerini olumlu yönde etkilemektedir (Deniz, 2016).

Türkiye'nin yatırım coğrafyası incelendiğinde genel olarak yatırımların Marmara Bölgesi, Ege Bölgesi ve İç Anadolu Bölgesinin batısında yoğunlaştığı görülmektedir (Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü 81 İl Sanayi Durum Raporu, 2014). Bunun en önemli sebebi, sanayi tesislerinin batı sahil limanlarına ulaşım kolaylığı içinde olmasıdır.

Genel havacılık bölgesel lojistik kargo operasyonları her ne kadar bir bölgenin gelişimini tek başına çözmeye yeterli olacak bir faaliyet değilse de bölgesel kalkınma planları içerisinde; enerji, eğitim, üretim ve istihdam planları gibi planlamaların içerisinde destek çözüm faaliyeti olarak yer alması gereken bir konu olarak değerlendirilmelidir. Bu çalışma aracılığı ile Genel Havacılık lojistik kargo operasyonlarının Türkiye'nin değişken coğrafyalarındaki gelişmemiş bölgelerine yapabileceği katkılar üzerine bir "genel havacılık lojistik kargo çözümü" ön tasarımı sunmak hedeflenmektedir. Dünya ölçeğinde incelendiğinde ise, hava kargo taşımacılığının büyüyen bir sektör olduğu, gerek dünya bankası raporlarında (Arwis vd., 2009) gerek ise kargo taşımacılığı sektöründe hizmet veren uçak üretici firması yapılan araştırmalarda ortaya konmuştur (Boeing, World Air Cargo Forecast 2016-2017, 2016; Airbus, Global Market Forecast, 2017).

IATA'nın aylık yayınladığı raporlarda (Air Freight Monthly Analysis) bu büyümeyi doğrulayan veriler sunulmaktadır.

Çalışmanın içeriği tüm finansal yatırım fizibilitesi anlamında değil, genel bir teorik çalışma olarak ele alınmalıdır. Zira bir Genel Havacılık lojistik kargo faaliyetinin finansal yatırım fizibilitesi ayrı bir çalışma ve inceleme konusudur. Çalışmanın Türkiye'nin zorlu coğrafyaları için genel havacılık bölgesel lojistik kargo operasyonlarının amfibik uçaklar ile gerçekleştirilebileceği ve katkı sağlayacağını düşündürmesi açısından önemlidir. Özellikle bu konuda yapılmış bir akademik çalışmanın olmaması bu çalışmaya bu konuda bir ilk olma özelliği vermektedir.

2. Literatür Taraması

Genel havacılık bölgesel lojistik kargo operasyonları akademik anlamda incelenmiş bir konu olarak karşımıza çıkmamaktadır. Gerek Türkiye gerek dünya ölçeğinde kısmen konuya değinen bazı makale, rapor, fizibilite çalışmaları, yasal mevzuat ve analizler çalışmamızın kaynağını teşkil etmektedir.

Arrvis ve arkadaşlarının Dünya Bankası için yaptıkları çalışmada hava kargo taşımacılığının ve kargo hareketleri için hava ve deniz taşımacılığı entegrasyonunun önemi vurgulanmıştır. Kargo gönderileri için transit zamanı ve maliyeti dengelemenin önemi belirtilmiştir. Bu çalışmaya göre söz konusu entegrasyon, 1960'larda Air Canada'nın West Coast uçuşlarında yedek kapasite doldurmaya çalışmasıyla başlamış, Vancouver'da denizden gelen ve Yokohama'dan

gelen ve Montreal ve Toronto'ya ve oradan da Avrupa'ya hava yoluyla devam eden kargoların taşınmasıyla devam etmiştir. Batıdaki tüm suyollarının sunduğu daha kısa transit süreleri kargo taşıyıcılarının ilgisini çekmiş ve bu rotanın başarısı diğer batı sahil limanlarını da açmıştır. Bu rotadaki trafik yaklaşık 50.000 tona ulaşmıştır (Arvis vd., 2009).

Deniz ve arkadaşlarının çalışmasında ise; deniz uçağı kullanımı için ekonomik bir gerekçenin olup olmadığı incelenmiştir. Geleneksel sabit kanatlı uçaklar ve deniz uçakları ile yapılan operasyonların, özellikle maliyet karşılaştırması açısından ele alınmasının önem arz ettiği belirtilmiştir. Bunun için geliştirilmiş formüller mevcuttur; uçak başına uçulan saatin dolar ya da kullanılan para birimi cinsinden saatlik işletme maliyetleri formüle edilmiştir. Deniz uçaklarının farklı konfigürasyonlarda tasarlanabileceğinin ve çeşitli görevler için kullanılabileceğinin örnekleri verilmiştir. Çalışmanın esas konusunu ise diğer deniz uçaklarından ayrı bir konfigürasyonda olan Amfibik deniz uçakları (suya ya da yere inebilir ve karaya çıkabilir) oluşturmaktadır. Bu çalışmanın sonucu bize, bir deniz uçağının tasarımı, tedarik edilmesi ve işletilmesi, belirli koşullar altında ekonomik olabildiğini göstermektedir. Ayrıca deniz üssü ile desteklenen bir amfibik uçağın, geleneksel uçaklara göre daha düşük maliyetli sonuçlar verebildiği ve göz önünde bulundurulması gereken diğer bir konunun ise, daha fazla tasarrufla sonuçlanabilecek pek çok misyonun da olduğudur (Denz vd, 2007).

Bu tip analizler genellikle hava yolu işletmesi alanında yatırım yapmayı değerlendiren finansör ve girişimciler tarafından havacılık alanında uzman profesyonellere 'Yatırım Fizibilite Analizi' olarak yaptırılmaktadır. Bu tip 'Finansal Yatırım Fizibiliteleri' genellikle mikro anlamda yatırımın geri dönüş süresi, kar ve zarar göstergeleri üzerine yoğunlaşmış olmakla beraber bölgesel kalkınmaya etki analizleri gibi ulusal bir bakış açısını da gerektirmektedir.

Bölgesel kargo lojistik operasyonlarının hangi ihtiyaç alanlarına yönelik olabileceği ve hangi tip yük ve ürünler için çözüm olabileceği konusunda ortak bir anlayış vardır (Arvis vd., 2009; Sales, M., 2013; Tanyaş vd., 2012).

Gerek sanayi gerek ise zirai yatırımların yapıldığı bölgelerdeki lojistik ihtiyaçlar genel anlamda şöyle sıralanabilir:

- a. Bölgelerdeki İşletmelerin hammadde ihtiyaçlarına yönelik lojistik faaliyetleri,
- b. Bölgelerdeki İşletmelerin bitmiş ürünlerinin pazarlara taşınması ihtiyacına yönelik lojistik faaliyetleri,
- c. Bölgelerdeki İşletmelerin işletme ihtiyaçlarına yönelik rutin olmayan, ön görülemeyen acil lojistik ihtiyaçları (yedek parça, ekipman, işletme devam ettirme malzemeleri vb.) (Arvis vd., 2009),
- d. Bölgelerdeki işletmelerde çalışan yerleşik iş gücünün bireysel lojistik ihtiyaçları
- e. Bölge yerel popülasyonlarının lojistik ihtiyaçları,
- f. Bölgelerdeki yerel yönetimlerin belirlediği ihtiyaçlar vb. (Tanyaş vd., 2012).

Yukarıda sıralanan yükte hafif, kıymette yüksek veya ağır denebilecek lojistik kalemler genel havacılık bölgesel lojistik kargo operasyonları için önemli bir seçenek olarak incelenmeye değerdir. Her ne kadar ağır sanayi yatırımları için gereken yüksek miktarlardaki ağır hammadde ve ağır ürünler için a ve b maddelerindeki lojistik ihtiyaçlar Genel havacılık bölgesel kargo lojistik operasyonları yoluyla giderilemez gibi görünse de yüksek teknoloji üreten katma değeri yüksek ürünlere yönelik (elektronik, iletişim vb. ürünler) yatırımlar için gerek hammadde gerek ise bitmiş ürün taşımacılığı için hava lojistik çözümleri geçerli bir yöntem ve alternatif bir yol olarak değerlendirilebilir.

Bunun yanı sıra genel havacılık bölgesel kargo lojistik operasyonları yukarıda c, d ve f maddelerinde tarif edilen lojistik ihtiyaç alanlarında aşağıdaki tip yük ve ürünler için çözüm olabilir (Arvis vd., 2009; IATA Cargo Handling Manual, Sales, 2013):

- Her türlü yedek parça,
- Tıbbi acil malzemeler (ilaç, organ, tıbbi cihazlar ve yedek ihtiyaç kalemleri),
- Değerli basılı evrak,
- Ürün numuneleri,
- Teknik çizimler, tasarımlar,
- Bozulabilir kargolar,
- Değerli eşyalar ve kargolar (mücevherat, değerli taş, para vb.),
- Hafif tehlikeli maddeler (DGR),
- Kritik askeri alım malzemeleri.

Çalışmada tasarlanan genel havacılık bölgesel lojistik kargo operasyonu için bazı fizibilite çalışmalarından esinlenilmiştir. Gerek uçak tipi seçim kriterleri, gerek rotaların oluşturulması konusu bu çalışmalardan esinlenerek belirlenmiştir. Akademik çalışmaların bu konuda yeterli olmaması sektörel bazda yapılmış fizibilite çalışmalarını önemli hale getirmektedir. Özellikle Diş'in yaptığı çalışma Türkiye coğrafyası için yapılmış bir çalışma olması bakımından gerek coğrafik bölgelerin seçimi gerekse ona uygun uçak tipi seçimi açısından fikir vermiştir (Wing-zea Airlines Feasibility Analysis Report, 2008; Diş, 2008).

Odedra ve arkadaşlarının yapmış oldukları çalışmada düşük maliyet, yüksek etki araştırmasının çeşitli alanlarda yapılması üzerinde durulmuştur. Bunlar; hava-su (aero-hidro) dinamik performansı optimize etmek, yapısal yükleri azaltmak ve dayanıklılığı arttırmak gibi özelliklerini geliştirmek için gelişmiş gövde tasarımlarını içermektedir. Çalışmada uygun kompozit malzemelerin kullanılması, mukavemeti korurken ağırlığı en aza indireceği ve korozyonu önleyeceği belirtilmiştir. Hava yastığı iniş sistemi gibi konvansiyonel olmayan iniş sistemleri, hem sert yüzey pistlerinden hem de sudan iniş ve kalkışların yanı sıra uçağa iniş/kalkışlarda uygun bir yöntem sağlayabilir sonucuna varmışlardır (Odedra vd., 2004). Uçuşu planlanan bölgelerin kara ve su özelliklerine göre uçak tipine ve donanımlarına karar vermek önem arz etmektedir.

3. Çalışma Verileri ve Kullanılan Yöntem

Çalışmada, havacılık sektöründe yatırıma dönüşmüş fizibilite çalışmaları dikkatle incelenmiş ve özellikle havacılık sektöründe uçak tipi seçim kriterlerinde kullanılan yaklaşımlar gözlemlenmiştir (Diş, 2008). Konunun ilgili sahalarında mevcut devlet kurumlarının raporları ve istatistikleri irdelenmiş, özellikle DHMI (Devlet Hava Meydanları İşletmesi) istatistiklerinden mevcut bölgesel yük ve kargo istatistiksel verilerinden faydalanılmıştır. Bölgesel ve iller bazında potansiyel ve mevcut yatırımlar üzerinden lojistik ve kargo değerlendirilmelerinde üretim ve sanayi incelemesinde resmi raporlardan elde edilen veriler kullanılmıştır (Sanayi Genel Müdürlüğü, 2014). Operasyon tasarımında bu konuda Birleşmiş Milletler'in dünya çapında sivil havacılık faaliyetlerini düzenleyen *International Civil Aviation Organization* regülasyon yayınlarından (ICAO Annex-3, 2016; ICAO Annex-4, 2009; ICAO Annex-14, 2016) ve ulusal mevzuat dikkate alınarak (SHT-OPS, 2013; SHY-6A, 2017; SHY-145, 2014; SHY-DENİZ, 2013), DHMI tarafından yayınlanan *Aeronautical Information Publication* (or AIP) ile mukayeseli olarak bölgesel analiz yapılmıştır. Uçak performans ve teknik bilgiler, üretici firmaların katalog ve uçak el kitaplarından alınmıştır. Dünyada benzeri faaliyetleri yapan havacılık işlet-

melerinin web siteleri incelenmiş, uyguladıkları operasyonların doğası ve kullandıkları ekipmanlar hakkındaki detaylar bir araya getirilmiştir (Chatterjee, 2012).

Havacılık kargo operasyonları regülasyonlarının sahada uygulamaları için IATA'nın yayını olan el kitabından (The IATA Cargo Handling Manual, 2018) faydalanılmıştır.

Hava kargo operasyonlarının dünya ölçeğindeki trendleri ise dünya bankası raporları ve kargo uçağı üretici firmaların market analizlerinden elde edilmiştir (Arvis vd., 2009, Boeing, World Air Cargo Forecast, 2016-2017, Airbus, Global Market Forecast, 2017).

Operasyonel araştırmacılar için simülasyon, bir teori oluşturma tekniği olarak sık ve başarılı bir şekilde kullanılmaktadır (Dooley, K., 2002). Bu çalışmada simülasyon araştırma tekniğinden esinlenerek bir senaryo kurgulanmıştır. Kurgulanan senaryo üzerinden bir genel havacılık bölgesel lojistik kargo operasyonunun nasıl olabileceği anlatılmıştır.

4. Bölgesel Genel Bakış

Türkiye coğrafyasına genel olarak bakıldığında ulaşım zorluğu ve lojistik eksiklikten dolayı gelişmenin en çok etkilendiği bölgeler Şekil 1'deki haritada tanımlanmış bölgeler içerisinde incelenebilir. Haritaya genel olarak bakıldığında bu bölgelerin lojistik anlamda zorluklarını bölge temelinde aşağıdaki gibi özetlemek mümkün olacaktır.

Şekil 1. Türkiye'nin lojistik açıdan zor bölgeleri

Birinci Bölge

Türkiye'nin Akdeniz coğrafyasını kapsayan bölgedir. Akdenizin kıyı uzunluğu doğudan Suriye sınırından başlayarak batıda Marmaris'e kadar uzanmakta olup 1542 Km'dir. Bu kıyı hattı boyunca mevcut olan belli başlı havalimanları ve deniz limanları Batı Akdeniz de Antalya Havaalanı ve Antalya Limanıdır ve Doğu Akdeniz de ise Mersin Limanı ile Adana Şakir Paşa Havaalanıdır. Dolayısı ile doğu uçta Adana-Mersin Bölgesi ile Batıda Antalya dünyaya ve batıya açılan ana lojistik üslerdir. Ancak bu üslerin birbirleri ile olan bağlantısı Doğu ve Batı eksenindeki sahil kara yolu ile mümkün olmaktadır ve bu doğrultuda bir demir yolu bağlantısı mevcut değildir. Mevcut sahil kara yolu Torosların eteklerinden oldukça zorlu bir güzergahtan geçmektedir ve ne kadar geliştirilirse geliştirilsin coğrafi şartlardan dolayı uzun bir süre daha yavaş bir otoyol bağlantısı olarak kalmaya mahkûm gözükmemektedir. Ayrıca Türkiye'nin etki alanında bulunan ve henüz Dünya tarafından resmen tanınmamış Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti her anlamda olduğu gibi Türkiye'ye bağımlıdır ve bu bölgenin Türkiye ve Türkiye içi bölgelerle lojistik bağlantıları bölge için hayati önem arz etmektedir.

İkinci Bölge

Türkiye'nin hem sosyal hem de ekonomik anlamda en az gelişmiş bölgesidir. Terör olaylarının oldukça sık yaşandığı bu bölge aslında gerek yeraltı kaynakları gerek zirai faaliyetlere uygun araziler bakımından oldukça zengindir. Haritada da görüldüğü gibi 1. Bölgedeki Doğu Akdeniz Limanlarına ve enerji kaynaklarına çok uzak olmamasına rağmen endüstri yoksunu bir bölge olarak kalmıştır ve Türkiye ekonomisine katabileceği olağanüstü katkıyı sağlayamamıştır. Askeri hareketliliğin oldukça yoğun olduğu bu coğrafya, baraj gölleri ve düzlüklere sahip olduğu gibi son derece sarp sıra dağlara da sahiptir. Bölgeye sağlanacak verimli ve hızlı lojistik bağlantılar, bölgeye endüstrileşmeyle beraber refah ve terörden arındırılma konusunda katkı sağlayacaktır.

Üçüncü Bölge

Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'nun kuzey kısmını içine alan coğrafya, doğal kaynaklar açısından oldukça zengin ancak son derece zorlu ve dağlık bölgedir. Doğu Karadeniz'in Liman şehirlerine fiziksel olarak yakın olmasına rağmen Akdeniz sahil hattına benzer bir şekilde zor coğrafik koşullar yüzünden kısa mesafeleri kat etmek için uzun zamana ve maliyetlere sebep olmaktadır. Bu bölgede yeni yapılmış Ordu-Giresun havalimanı, Trabzon deniz limanı ve havalimanı, yapılması planlanan Rize-Artvin havalimanı aracılığı ile gerek Karadeniz ekonomik coğrafyasına gerek ise Kafkas coğrafyasına lojistik anlamda entegre edilebilir.

Dördüncü Bölge

Batı Karadeniz ve Kuzey İç Anadolu coğrafyası; gerek Türkiye'nin halihazırdaki endüstrileşmiş batı bölgelerine yakınlığı gerek ise yerel kaynaklar bakımından gelişmenin en hızlı olabileceği potansiyel bölgedir. Bölge, Başkent Ankara'ya ve İç Anadolu bölgesi üzerinden 1. Bölgenin Batı lojistik üslerine çok rahatlıkla bağlanabilir görünmektedir. Bu sayede bölge, Türkiye'nin Akdeniz havzası ile Karadeniz ekonomi bölgeleri arası bağlantılarla yepyeni bir lojistik üs olma potansiyelini barındırmaktadır. Gelişen Avrasya ticaret bağlantılarında Kuzey Güney ekseninde birçok avantaja sahiptir. Bunun yanı sıra Doğu Avrupa ülkelerinin Karadeniz lojistik merkezlerine de deniz ve hava koridorları ile entegrasyonu mümkün olabilecek ve hatta devamında Galiçya coğrafyası üzerinden Baltık ve İskandinav coğrafyalarına çıkış imkânı araştırılmaya değer bir bölgedir.

5. Operasyonun Teorik Tasarımı

Bir önceki başlık altında hızlı ve efektif lojistik çözümlerin; ciddi katma değer yaratacağı Türkiye coğrafyası, dört bölge olarak ana hatları ile gösterilmiş ve açıklanmıştır. Bu aşamada ise, bu coğrafyalar arası ve bu bölgeleri Türkiye'nin geri kalanı ile hızlı ve etkili olarak lojistik anlamda entegre etmek için genel havacılık faaliyetleri kapsamında Bölgesel Havacılık seçeneği değerlendirilecektir.

Genel havacılık faaliyetleri kapsamındaki bölgesel lojistik operasyonlarında kısaca şu avantajlar öne çıkmaktadır:

- Kısa ve toprak pistlere iniş/kalkış imkânı (ICAO Annex 14);
- Amfibik (hem karaya hem denize iniş/kalkış yapabilen) uçaklarla su sathlarının (göller, deltalar, nehirler, marinalar ve limanlar gibi) pist olarak kullanılma imkânı (ICAO Annex 14);
- Kolay teknik bakım ve operasyonel esneklik (Viking Air Twin Otter Preflight Check /Daily Check Forms, SHY-145, 2014);
- Tarifersiz sefer yapma imkânı (SHT-OPS, 2013);
- Yatırım maliyeti düşüklüğü (Wingzea Airlines Feasibility Analysis Report, 2008, Diş, 2008);

- Seyrüsefer kolaylıkları (ICAO Annex 4, AIP);
- Terminal hizmetleri ihtiyacının asgari olması;
- Yer hizmetleri servis kolaylığı (yükleme, boşaltma vb.).

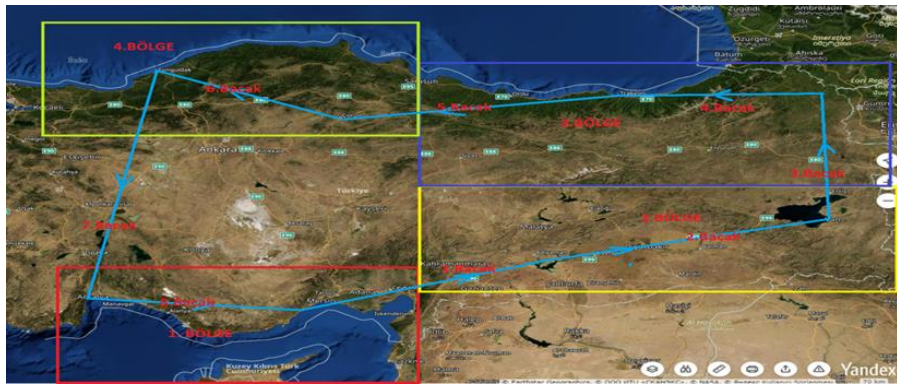
Elbette bu kolaylıkların yanı sıra bu kategoride zor coğrafyalara yapılacak Genel Havacılık lojistik kargo operasyonlarının da kendine özgü birtakım zorlukları ve dezavantajları bulunmaktadır. Bunlar kısaca şunlardır:

- Meteorolojik olaylardan etkilenme ve meteorolojik hassasiyet (ICAO Annex 3, Viking Twin Otter Brochure)
- Düşük görüş operasyonları, Amfibik operasyonlarda su seviyelerinde dalga yüksekliği, suyun çok durgun zamanlarda ayna etkisi yaratarak uçak yüksekliği değerlemesi zorluğu vb. (Viking Twin Otter Brochure, Denz, 2007),
- Bölgesel mikro şartlara göre filo kompozisyonunda çok farklı uçak /hava aracı tipi bulundurma ihtiyacı ve bunun maliyete olan olumsuz etkileri (Denz, 2007),
- Uçulan hatlarda yapılması gerekebilecek uçak kapsamlı arıza giderme zorlukları (SHY-145, 2014).

Yukarıda bahsi geçen tüm dezavantajlar ve zorlukların indirgenmesi ve ortadan kaldırılması için gerekli tedbirlerin alınması, bu tip havacılık faaliyetlerini icra eden hava taşımacılık işletmelerinin tabi olduğu yasal mevzuat ile zorunlu kılınmıştır (SHY-6A, 2017, SHT-OPS, 2013, SHY-145, 2014, SHY-DENİZ, 2013). Bu mevzuatların gerektirdiği tedbirlerin uygulanması Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü (SHGM) tarafından mecburi kılınan onaylı şirket prosedürleri ve onaylı el kitapları ile işletme bünyesindeki kalite sistemi içerisinde, denetimli bir şekilde eğitilmiş personelce gerçekleştirilir.

Yukarıda sıralanan dezavantaj ve avantajların tümü incelendikten sonra genel anlamda bu tip bir operasyon, avantajları ile öne çıkmaktadır. Ancak burada asıl belirleyici unsur olan, işletme maliyetlerinin taşınacak faydalı yüke olan yansımaları görmektir ve bunun için bir maliyet-fayda analizi yapılmalıdır. Maliyetlerin fayda analizi yapılırken tek başına ticari bakış açısı yanıltıcı olacaktır, zira Türkiye'nin zor coğrafyalarına yapılacak istikrarlı hava lojistik faaliyetlerinin bölgesel kalkınmaya, Türkiye ekonomisine ve sosyal alana katkıları göz önünde bulundurulmalıdır.

5.1. Olası Operasyon Rotaları Simülasyonu

Şekil 2. Lojistik açıdan zor bölgeler arası rotasyon-Mavi Hat

Yukarıda bahsedilen coğrafi bölgeleri birbirine lojistik anlamda bağlamak için birçok uçuş noktası ve rota belirlenebilir ve her uçuşun rota analizleri değişik performanstaki farklı uçak tipleri için yapılabilir. Burada bir örnek çalışma ile bahsedilen dört bölgeyi birbirine ve dünyaya bağlayacak temel bir lojistik hava hattı kurmak için bir senaryo üzerinden simüle edilerek çalışılmıştır. Oluşturulan senaryoya göre; en uç operasyon ihtiyaçları göz önünde tutularak amfibik operasyona uygun bir uçakla 2.5 tonluk faydalı yükü 4 bölgenin birbirine bağlanması amaçlanmıştır. Şekil 2'deki haritada mavi rota, kapalı bir rota olup 4 bölgedeki varsayılan lojistik üsleri birbirine bağlayan uçuş bacaklarından ibarettir.

Seçilen iniş noktaları ve mesafeler:

1. Bacak Uçuş; Mersin Limanı -Adıyaman: 345 km ya da 190 millik uçuş olmakla beraber Mersin limanından amfibik denizden kalkışa müteakip Atatürk Baraj Gölüne amfibik inişi kapsayan uçuştur bu uçuşla Mersin Limanından alınan faydalı yüklerden Malatya, Adıyaman ve Şanlıurfa şehirlerine lojistik sağlanabilir.

2. Bacak Uçuş; Adıyaman- Van: 450 Km ya da 245 millik uçuş olup Adıyaman' dan amfibik kalkışa müteakip Van Ferit Melen Havalimanı pistine, karaya inişle sonlanan uçuştur. Mersin Limanından ve daha önceki bacakta Adıyaman iniş noktasından alınan Malatya, Şanlıurfa faydalı yüklerinden lojistik sağlanabilir.

3. Bacak Uçuş; Van-Ardahan Çıldır Gölü: 290 km ya da 158 millik uçuş olup karadan kalkış ve Çıldır Gölüne suya inişle sonlanır.

4. Bacak Uçuş; Ardahan Çıldır Gölü-Trabzon Havalimanı: 2. Bölge ile Karadeniz'in ilk bağlantı uçuşudur ve 305 km ya da 165 millik uçuştur. Önceki kalkış noktalarından (Mersin dahil) faydalı yükler burada Trabzon Deniz Limanı ve Havalimanı üzerinden ilk uluslararası bağlantılarına ulaşır.

5. Bacak Uçuş; Trabzon-Çorum: 410 km ya da 221 millik bir uçuş olup, gerek önceki uçuş noktalarından gerek ise Trabzon' dan alınan yük, gereken yaklaşık 350 metrelik iniş mesafesini sağlayan Çorum baraj gölüne suya iniş ile nakledilebilir. Bu iniş Amfibik operasyonlarla havalimanı olmayan endüstri şehrini lojistik bir ağa (network) hava yolu ile bağlama anlamında incelemeye değer bir örnek olması amacı ile taslak plana dahil edilmiştir. Detaylı çalışma sonucu eğer karaya iniş düşünülür ise 750 metrelik tesviye edilmiş uygun toprak zemin iniş kalkış için yeterli olacaktır.

6. Bacak Uçuş; Çorum-Zonguldak: Yaklaşık 290 km ya da 155 millik uçuş olup Çorum Barajından Amfibik kalkış Zonguldak Limanına Amfibik inişle sonlanır.

7. Bacak Uçuş; Zonguldak-Antalya: 521 km 282 Millik uçuş ile kapalı rotanın en uzun bacağına teşkil eder ve 4. Bölge olan Batı Karadeniz ve önceki bölgelerden gelen lojistik malları Akdeniz'in batı coğrafyasına bağlar. Zonguldak Limanından Amfibik kalkıştan sonra Antalya Havalimanı ya da deniz limanlarından birisine iniş gerçekleştirilebilir.

8. Bacak Uçuş; Antalya-Mersin: Akdeniz'i Batıdan Doğuya bağlayan uçuştur ve 380 km ya da 206 millik bir mesafedir. Antalya Limanları Mersin ve Adana Lojistik üslerine doğrudan bağlanır. Antalya Havalimanı ya da deniz limanlarından birisinden kalkış ile Mersin Limanına ya da Adana Şakirpaşa Havalimanına iniş düşünülebilir (Adana tercih edilir ise uçuş mesafesi 430 km ya da 233 mil olacaktır.)

5.2. Genel Mesafe Hız/Zaman Tablosu-Kapasite Analizi

Eğer yukarıdaki operasyon senaryosu bir tabloda özetlenecek olursa; bölgeler arasında tek uçak ile her bacakta 2.5 tonluk, toplamda 20 tonluk bir kargoyu teorik açıdan da olsa bölgeler arasında rotasyona sokmak mümkün görünmektedir.

Bacak	Rota	KALKIŞ	SEYİR		İNİŞ	TAT*		
		Kalkış Taksi Süresi (Saat:Dak)	Mesafe (Mil)	Ortalama Ekonomik Seyir Hızı (Mil/Saat)	Seyir Süresi (Saat:Dak)	İniş Taksi Süresi (Saat:Dak)	Yükleme Boşaltma	Sektör Zamanı (Saat:Dak)
1	Mersin Limanı -Adıyaman	0:10	190	200	0:57	0:10	0:40	1:57
2	Adıyaman- Van	0:10	245	200	1:14	0:10	0:40	2:14
3	Van-Ardahan Çıldır Gölü	0:10	158	200	0:48	0:10	0:40	1:48
4	Ardahan Çıldır Gölü- Trabzon Havalimanı	0:10	165	200	0:50	0:10	0:40	1:50
5	Trabzon-Çorum	0:10	221	200	1:07	0:10	0:40	2:07
6	Çorum-Zonguldak	0:10	155	200	0:47	0:10	0:40	1:47
7	Zonguldak -Antalya	0:10	282	200	1:25	0:10	0:40	2:25
8	Antalya-Mersin	0:10	206	200	1:02	0:10	0:40	2:02
Kat edilen Mesafe (Mil)			1622					
Bölgeler Arası Rotasyon Süresi (Saat)								16:12
**TAT (Turnaround Time): Dönüş Süresi								

Tablo 1. Lojistik açıdan zor bölgeler arası rotaların (mavi hat) ulaşım süreleri

Uçak sayısı ve tiplerinin optimizasyonu ile bu kapasite bölge ihtiyaçları için belirlenip uygun bir filo konfigürasyonu yaratılabilir. Seyir sürati olarak optimum değer 200 mil/saat alınmıştır (Viking Twin Otter Brochure, 2017).

6. Uygulama

Unutulmamalıdır ki, bu çalışmadaki rotalar senaryo bazında oluşturulmuştur. Bölgelerin idari makamlarından ve sivil toplum örgütlerinden alınacak bilgi ve ihtiyaç analizleri ile rotalar ve kapasiteler daha farklı bir biçimde belirlenebilir. Bu ise başlı başına bir araştırma konusu ve fizibilite analizi gerektirir.

Temin edilecek bölgesel talep bilgileri, taşınacak yüklerin doğasını ve içeriğini belirlerken bu bilgiler lojistik uçuş misyonlarının içeriğini netleştirirken amaca uygun uçak seçimi için ana kriterleri oluşturacaktır. Bölgelerin talebi doğrultusunda tek tip uçak seçilebileceği gibi ana bir omurga rotadaki büyük uçakları besleyecek daha düşük kapasiteli bölge içi operasyonlarda kullanılacak uçak tipleri de filo içerisinde alt filolar olarak düşünülebilir.

Bu tip zorlu coğrafya operasyonlarında tercih edilebilecek uçak tiplerinden ‘Amfibik’ uçaklar (*Amphibious Aircraft*) hem denizden, hem karadan kalkış ve iniş yapabilme özelliğine sahiptir. İniş takımlarına eklenen bir takım özelliklerle hem karaya hem denize inebilmekte ve kalkabilmektedir. Bu eklemeler iniş takımlarını ağırlaştırmış ve hantallaştırmış olsalar da genellikle amfibik uçaklar büyük yükleri taşıma, daha uzun menzil uçuşa ve çok amaçlı kullanılabilme özelliği olan uçan tekne türünün içinde yer almaktadır.

Bu tip uçaklar, azami kalkış ağırlıklarına ve menzillerine göre çok değişik tiplerde mevcuttur (Odedra vd., 2004). Türkiye’nin zor coğrafyalarındaki su satırlarında ve mevcut hava limanlarında verimli olarak kullanılabilirler. Yaklaşık olarak uçak başına 1,5 ile 12,000 ton arası seçilen uçak tipine bağlı olarak yük taşıma kapasitesi yaratılabilir. Filo kompozisyonu uçağın operasyon yaptığı bölgeye ve yük kapasitesine göre oluşturabileceği gibi her bir uçak için; metreküp hacimler gövdeye açılacak kapı modifikasyonlarına bağlı olarak değiştirilebilir. Bu tip uçakların değişik varyasyonları bu makalede genel teknik özellikleri ile birlikte sunulmuştur.

Bu tip bir operasyonu gerçekleştirecek genel havacılık işletmesi her şeyden önce bir AOC’ye (*Air Operator Certificate*) sahip olmalıdır. AOC ‘Havacılık İşletme Ruhsatı’ olarak düzenlenen bir belge olup Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü’nün, SHY-6A, Ticari Hava Taşıma İşletmeleri Yönetmeliği kapsamında belirtilen şartların yerine getirilmesi ile temin edilir. Ayrıca sivil havacılık kapsamında faaliyet gösterecek deniz uçakları ile deniz, göl veya akarsular kullanılarak gerçekleştirilecek olan hava taşımacılık faaliyetlerinde uyulması gereken usul ve

esaslar SHY-DENİZ Yönetmeliği ile belirlenmektedir, bu Yönetmelikteki şartların yerine getirilmesi esastır (SHY-DENİZ, 2013).

Tarifersiz iç hat sefer taleplerine işletme izni verilmesi için Ulaştırma Bakanlığı, talep edilen hatlardaki yük potansiyelini, bu hatlarda faaliyet gösteren diğer işletmelerin taşıma kapasitelelerini, işletmede kullanılacak uçakların performanslarını, havaalanlarındaki mevcut yer hizmet kolaylıklarının durumunu dikkate alır. Bu doğrultuda ticari hava taşımacılığı faaliyeti gerçekleştirmek için gerekli izin ve işletme ruhsatı almak isteyen kurum, Bakanlığa yapacağı operasyonların detaylı planlarını, uçak performans bilgilerinin, personel ve yönetici kadro detaylarını, “Onaylı Uçak Bakım Program”ı ve işletme prosedürlerini içeren işletme el kitaplarını ve fizibilite raporunu sunmak zorundadır (SHT-OPS, 2013).

6.1. İşletme Felsefesi ve Maliyet

Yukarıda yer alan Şekil 1 ve Şekil 2’deki harita ve rota senaryosuna bakıldığında, bu bölgeler ile operasyonun gerçekleştirileceği uçak menzilleri dahilinde kalan tüm bölgeler ve hatta çevre komşu ülkeler ile bağlantı kurulabileceği, Kıbrıs, Kafkaslar, Gürcistan, Nahcivan, Yunan Adaları gibi coğrafyaları, Türkiye’nin lojistik açıdan zorlu coğrafyalarına bağlamanın mümkün olabileceği görülmüştür.

Genel olarak hava yolu kargo taşımacılığına olan talep, maliyetle sınırlıdır ve kara yolu taşımacılığının 4-5 katı, deniz yolu taşımacılığının 16 katına yakın bir maliyet söz konusudur. Hava taşımacılığı ücretleri genellikle kilogram başına 1.50 ile 4.5 Dolar arasındadır. Hava yoluyla kargo taşımacılığında, birim başına yüksek değeri olan belgeler, ilaçlar, moda giysiler, üretim örnekleri, elektronik tüketim malları ve bozulabilir tarımsal ve deniz mahsulleri gibi paradan çok zamana duyarlı ürünler tercih edilir. Ayrıca, tam zamanında üretim girdilerini sağlamak önem arz etmektedir (Arvis vd., 2009).

Bu tip operasyonları gerçekleştirecek işletmelerin, işletme bazında ticari karlılığı ilk etapta detaylı bir fizibilite çalışması ile ön görülebilir. Ancak bu günümüz koşullarında ve bölgesel ihtiyaçlar göz önüne alındığında mikro bir bakış açısı olur. İlk etapta bölgesel kalkınma planları dahilinde bölgelerin ihtiyaçları ve kapasiteleri ele alınmalı ve Bölgesel Kalkınma Makro Planları içerisinde değerlendirilmelidir.

6.2. Çevresel Faktörler ve Çevreye Etkileri

Unutulmamalıdır ki bu tip ve benzeri operasyonlar dünyanın birçok bölgesinde hali hazırda yapılmaktadır. Çevre hassasiyetinin gittikçe önem kazandığı günümüzde 4.2 Yasal Mevzuat başlığı altında bahsedilen gerek işletme ruhsatlandırma ve yetkilendirme şartları gerekse SHT-OPS, SHY-145, SHY-DENİZ gibi diğer alt mevzuatların içeriği bu hassasiyetleri göz önünde tutmaktadır. Buna ek olarak operasyonun Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanan ÇED Yönetmeliği kapsamında çevresel etki değerlendirmesi analizi yapılarak gerekli şartlar sağlanmalıdır.

6.3. Dünyadaki Örnekler

Dünyanın değişik coğrafyalarında bu tip Genel Havacılık Bölgesel Lojistik kargo operasyonları hâlihazırda icra edilmektedir. Coğrafi özelliklere ve koşullara göre kullanılan hava aracı tipleri tek motorlu pervaneli uçaklardan, deniz uçaklarına, helikopterlerden bölgesel nakliye uçaklarına kadar çeşitlilik göstermektedir. Ne tip bir hava aracı kullanılacağını ihtiyaçlar ve coğrafi koşullar belirlemektedir. Örneğin, Alaska ve Kanada, bir havaalanı hatta bir pist bile yapmanın mümkün olmadığı en uzak bölgelerinde deniz uçaklarına ve amfibik uçaklara öncelikli olarak bağımlıdır (Chatterjee, 2012). Aşağıda bunlara bir kaç mevcut işletme örneği ile değinilmiştir.

6.3.1. Kuzey Kanada /Alaska Bölgesi

BUFFALO AIRWAYS

1970 de bir aile işletmesi olarak kurulan şirket gerek Kanada’da gerek ise ABD’nin Alaska bölgesinde iklimsel ve coğrafi anlamda zorlu bölgelerinde birçok genel havacılık faaliyeti yürütmektedir. Bu bölgelerdeki madenlerin, yerleşim merkezlerinin ve endüstriyel yatırımların kargo ve lojistik ihtiyaçlarına yönelik faaliyetlerinde önemli operasyonlar gerçekleştirmektedir. Filosunda ağırlıklı olarak askeri kargo uçaklarının sivil versiyonlarını kullanan şirket, lojistik kargo operasyonlarının dışında uçuş okulu, itfaiye uçakları ile yangınla mücadele gibi yan havacılık faaliyetleri de yürütmektedir (<http://www.buffaloairways.com>).

NORTH STAR AIR

Kanada’nın Ontario bölgesinde bölgesel lojistik kargo faaliyeti gösteren bir başka şirkettir. Buffalo Airways’de olduğu gibi aynı zorlu Kuzey Amerika coğrafyasında faaliyet göstermektedir (<http://www.northstarair.ca/>).

6.3.2. Rusya Sibiryası Bölgesi

UTAIR

Rusya’nın Sibiryası bölgesinde Surgut ve Tyumen şehirlerinde üslenmiş olan şirket Rusya’da bilinen bir hava yolu olmasının yanı sıra Surgut şehrindeki üssünde bir alt branş olarak Sibiryası coğrafyasında bölgesel kargo lojistiği ve yolcu taşımacılığı yapmaktadır. Bu amaçla filusunda değişik operasyon gerekliliklerini karşılamak için helikopterler dahil birçok tipte Rus yapımı hava aracı bulundurmaktadır ve Sibiryası bölgesinde madencilik, sanayi ve endüstri şehirlerinin lojistik ihtiyaçlarına hizmet vermenin yanı sıra Birleşmiş Milletlerin (UN) dünyanın değişik coğrafyalarında yürüttüğü operasyonlarda ihtiyaç duyduğu lojistik çözümleri sunmaktadır (<https://www.utair.ru/>)

6.3.3. Bireysel Faaliyetler

Üst başlıklarda örneklenen kurumsal yapılar dışında Amazon bölgelerindeki Tahiti gibi ada kümelerinden oluşan birçok yerde pilotların bireysel olarak kurdukları işletmeler ya da daha küçük ölçekli havacılık işletmeleri de bu yönde faaliyet icra edebilmektedirler. Her ne kadar kargo kapasiteleri nispeten daha düşük olsa da kutuplar gibi en uç ve seyrek noktalara yaşam malzemesi götürülebilmektedir.

6.4. Bölgesel Lojistik Kargo Operasyonlarında En Sık Kullanılan Hava Aracı Tiplerine Örnekler

VIKING TWIN OTTER 400S

“MTOW: 5,670 kg (12,500lbs)

SERVICE CEILING: 7,195 m (25,000 ft)

RANGE: 1690 km (2,920 mi; 912 nmi)

CRUISE SPEED: 355 km/h (208 mph; 181 kn)

PAYLOAD : 4061 lb (1842 kg)” (<https://www.vikingair.com/>).

SHIN MAYWA US-2

“MTOW: 43,000 kg (94,799 lb) water take-off

SERVICE CEILING: 7,195 m (23,606 ft)

RANGE: 4,700 km (2,920 mi; 2,538 nmi)

CRUISE SPEED: 480 km/h (298 mph; 259 kn) at 6,000 m (20,000 ft)

PAYLOAD : 26455 lb (12000 kg)” (<https://www.shinmaywa.co.jp/aircraft/english/us2/>).

CESSNA CARAVAN

“MTOW: 8,000 lb (3,629 kg)

CRUISE SPEED: 214 mph; 186 kn (344 km/h) true air speed

SERVICE CEILING: 25,000 ft (7,600 m)

RANGE: 1,232 mi; 1,070 nmi (1,982 km)

PAYLOAD: 3305 lb (1500 kg)” (<http://cessna.txtav.com/en/turboprop/caravan>).

BOMBARDIER CL 415 MP

“MTOW: 37,850 lb (17,170 kg)

SERVICE CEILING: 14,700 ft (4,500 m)

RANGE: 1,518 miles (2,443 km)

CRUISE SPEED: 207 mph (333 km/h (180 kt))

PAYLOAD: 6,400 lb (2,900 kg)” (<http://www.bombardier.com>).

Yukarıda bahsi geçen uçak tipleri gerek yolcu gerek amfibik gerek ise kargo konfigürasyonlarında temin edilebilmekle beraber yapılacak operasyon ihtiyaçlarına göre modifikasyonlarla yapılandırılabilirler. Ayrıca piyasalarda birçok marka ve tipte bu amaca yönelik hava aracı mevcuttur.

7. Sonuç

Bu çalışma ile genel havacılık lojistik kargo operasyonlarının Türkiye'nin değişken ve zorlu coğrafyalarındaki gelişmemiş bölgelerine yapabileceği katkılar üzerine bir 'genel havacılık lojistik kargo çözümü' ön tasarımı sunmak hedeflenmiştir. Dünyada, hava kargo taşımacılığının büyüyen bir sektör olduğu, gerek dünya bankası raporlarında gerek uçak üretici firmalarının raporlarında ve havayolları analiz raporlarından görülmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'de lojistik kargo operasyonlarına yeni bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılmıştır.

Bu makale içerisinde kurulan senaryo rota üzerinden bölgeler arasında her türlü kritik yedek parça; tıbbi acil malzemeler (ilaç, organ, tıbbi cihazlar ve sarf kalemleri); değerli basılı evrak/zarf kargolar; hafif tehlikeli maddeler (DGR); kritik askeri malzemeler; devlet kurumlarının acil kargo ihtiyaçları; hafif ancak değerli her türlü kargo için her bacakta 2.5 tonluk, toplamda 20 tonluk bir kargoyu teorik olarak da olsa bölgeler arasında 16 saatlik bir zaman dilimi içerisinde rotasyona sokmanın mümkün olduğu görülmüştür.

Filodaki hava aracı sayısı ve tipleri ile bu kapasite artırılıp çeşitlendirilebileceği, havalimanı olmayan bölgelere hava bağlantılarının kurulabileceği de görülmüştür. Böyle bir kapasitenin hayata geçirilmesi ile bölgelerin rekabet gücüne mutlaka ciddi bir katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Böyle bir projenin hayata geçirilmesi için, Bölgesel Kalkınma Makro Planları içerisinde bu tip operasyonlara vergi kolaylıkları, bölgesel teşvikler, ucuz maliyetli STOL havacılık pistleri, göller ve su satırlarında çevresel etkiyi minimize etmek için gerekli iskele, çekek noktaları, depolama alanları sağlanmalı ve bölgelerdeki devlet kurumları, bölgesel resmi otoriteler, meslek odaları, ticaret odaları ve benzeri ilgili odalar bilgilendirilmeli, operasyona katkıları sağlanmalıdır.

Bu tip operasyonlar için detaylı fizibilite analizlerinin yaptırılıp ticari zafiyetler öngörülme-ye çalışılması halinde ve bu zafiyetlerin zaman içerisinde giderilerek karlı bir işletmeye dönü-

şüm olması için gerekli alt yapı destekleyici planların yapılmasının Türkiye'ye ve sektöre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Eğer yapılacak detaylı fizibilite ticari bir karlılık gösterir ise proje olarak tüm analizleri ile birlikte yatırımcılara tanıtılmasının ve özel teşebbüsün de bu yatırımlara dâhil olmasının teşvik edilmesinin gerekli ve yararlı olacağı düşünülmektedir.

Türkiye'nin zorlu coğrafyalarında genel havacılık kategorisinde lojistik kargo operasyonlarına çözüm arayan akademik araştırmaların mevcut olmaması ve Türkiye de amfibik uçaklarla yolcu veya kargo taşımacılığının amfibik uçaklarla gelişmemiş olması çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır. Yukarıda sözü edilen detaylı fizibilite bu tip operasyonlarda gerekli alt yapıya ve insan gücüne sahip olan Türk Hava Kurumu (THK) ile paylaşılabilir ve THK bünyesinde bu operasyonların yapılabilirliği araştırılabilir.

Kaynakça

- Airbus, (2017), Global Market Forecast,.
- Arvis, M., Haddad, J.F., Juhel, M. (2009), The World Banks Group, "Air Freight: A Market Study with Implications for Landlocked Countries". *Transport Papers*. 15, 17, 43-52.
- Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi Genel Müdürlüğü. (2014). *81 İl Sanayi Durum Raporu*.
- Boeing, (2016). *World Air Cargo Forecast 2016-2017*.
- Canadair, (2017). *BOMBARDIER CL 415 MP Technical and Performance Specification Manufacturer Brochure*.
- Cessna Caravan. (2017). *Technical and Performance Specification Manufacturer Brochure*.
- Chatterjee, A. (2012). *Bombardier 415, Aircraft on Water*.
- Deniz, T. (2016). "Türkiye'de Ulaşım Sektöründe Yaşanan Değişimler Ve Mevcut Durum", *Eastern Geographical Review*, 36.
- Denz, T., Shrestha, R., Smith, S., (2007), "Seaplane Economics: A quantitative cost comparison of seaplanes and land planes for Sea Base operations", Naval Surface Warfare Center Carderock Division, 6-9.
- Devlet Hava Meydanları İşletmesi DHMI. (2017). *Aeronautical Information Publication (or AIP)*.
- Diş, E. (2008). *Investment Summary, Route/Performance Analysis Tables*.
- Dooley, K. (2002), "Simulation research methods, Companion to Organizations". Joel Baum (ed.). London: Blackwell.
- IATA. (2017). *IATA Cargo Handling Manual*.
- ICAO, Annex-3. (2016). *Meteorological Service for International Air Navigation*.
- ICAO, Annex-4. (2009). *Aeronautical Charts*.
- ICAO, Annex-14. (2016). *Aerodromes-Aerodrome Design and Operations, Heliports*.
- Odedra, J., Hope, G., Kennell, C. (2004). *Naval Surface Warfare Center Carderock Division, Technical Report*.
- Sales, M. (2013). *The Air Logistics Handbook: Air Freight and The Global Supply Chain*.
- Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü. (2017). *SHY-6A, Ticari Hava Taşıma İşletmeleri Yönetmeliği*.
- Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü. (2014). *SHY-145, Onaylı Hava Aracı Bakım Kuruluşları Yönetmeliği*.
- Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü. (2013). *SHY-DENİZ, Deniz Uçakları İle Hava Taşıma İşletmeciliği Yönetmeliği*.
- Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü (2013). *SHT-OPS, Sivil Uçakla Ticari Hava Taşıma İşletmeciliği Operasyon Usul Ve Esasları Talimatı*.
- Tanyaş, M., Tuna, O., Zorlu, F., Filik, F. (2012). *Şanlıurfa Lojistik Strateji Plan ve Lojistik Merkez (Karalimanlı) Fizibilite Raporu*.
- Viking Air. (2017). *Viking Twin Otter 400S Technical and Performance Specification Manufacturer Brochure*.
- Wingzeal Airlines. (2008). *Feasibility Analysis Report*.

Web Siteleri

- http://www.airbus.com/content/dam/corporate-topics/publications/backgrounders/Airbus_Global_Market_Forecast_2017-2036_Growing_Horizons_full_book.pdf (erişim tarihi: 14.01.2018).
- <http://www.boeing.com/resources/boeingdotcom/commercial/about-our-market/cargo-market-detail-wacf/download-report/assets/pdfs/wacf.pdf> (erişim tarihi: 14.01.2018).
- <http://www.bombardier.com> (erişim tarihi: 12.01.2018).
- <http://www.buffaloairways.com> (erişim tarihi: 12.01.2018).
- <http://cessna.txtav.com/en/turboprop/caravan> (erişim tarihi: 12.01.2018).
- <http://www.dhmi.gov.tr/istatistik.aspx> (erişim tarihi: 18.02.2018).
- <http://www.iata.org/publications/economics/Pages/air-freight-monthly-analysis.aspx> (erişim tarihi: 22.12.2017)
- <https://www.icao.int/Pages/default.aspx> (erişim tarihi: 15.01.2018).
- <http://www.northstarair.ca/> (erişim tarihi: 12.01.2018).
- <https://www.shinmaywa.co.jp/aircraft/english/us2/> (erişim tarihi: 12.01.2018).
- <https://www.utair.ru/> (erişim tarihi: 12.01.2018).
- <https://www.vikingair.com/sites/default/files/documents/Viking%20Twin%20Otter%20Series%20400%20Technical%20Specifications%2010-15%20Revision.pdf> (erişim tarihi: 02.02.2018).

İş Analizi, İş Analistliği ve İş Zekası

Kevser Köklü¹

İş Analizi, İş Analistliği ve İş Zekası

Öz

Türkiye’de 2000’li yıllara kadar sadece programlarla, kurslarla liyakat sahibi olunabilen aktüer veya aktüeryalık, yüksek kazançlı gelecek vadeden meslek dallarından biriydi. Öyle ihtiyaç hasıl oldu ki, üniversitelerde 4 yıllık bölüm olarak açılmak zorunda kaldı ve dahası yüksek lisans, doktora programları da açıldı. Şimdi de üniversitelerde bölüm veya anabilim dalı olarak açılması gereken bir meslek dalı daha ortaya çıktı: ‘İş Analistliği’. Bu çalışmada, iş analizinin ne olduğu, iş analistinin ne yaptığı ve iş zekası kavramları incelenmiştir. Bunların yanında iş analizinin önemine, araçlarına ve süreçlerine; iş analistinin görevine, projelere sağladığı değere; iş zekasının ne işe yaradığına, bileşenlerine ve uygulamalarına değinilmiştir. Bu çalışmada; iş analizinin, iş analistinin ve iş zekasının iş hayatındaki önemi ve bu tekniklerin iş hayatında düzenli uygulandığında sağladığı kolaylıkların verilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: İş analizi, iş analistliği, iş zekası

Business Analysis and Business Intelligence

Abstract

Actuarialism who can only have obtained with the programs, courses until 2000, was one of the professions in the high-profit future in Turkey. It was such a need that it had to be opened as a 4-year department in universities and moreover master and doctoral programs were opened. Now a department or sub-department in universities has emerged, namely ‘Business Analysis’. This study examines what business analysis is, what business analysts do, and business intelligence concepts. Besides these, the importance, tools and processes of business analysis; the job analyst’s task, the value it gives to the projects; what their business intelligence does, their components and their applications are touched upon. This study aims to explain business analysis, the business analyst and the business intelligence’s prominence in business life and the ease that these techniques provide when applied in business life.

Keywords: Business analysis, business analyst, business intelligence

1. Giriş

Gelişen teknoloji ve hemen her alanda bilgisayar kullanımı, emek yoğun üretimden otomasyona geçişin hızlanması, birçok alanda uzmanlaşmanın öneminin artması ve insan ihtiyaç ve beklentilerindeki değişim, yeni bazı işlerin ve meslek alanlarının doğmasına yol açmakta bu da işlerin yeniden tasarlanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu değişim devam ettiği sürece kurumdaki işleri yeniden belirlemek, işe uygun elemanları seçmek ve istihdam etmek, onları gerektiği gibi eğitmek, ücretlerini belirlemek, performanslarını değerlendirmek için yöneticilerin her işin özelliğini bilmesi gerekir. Dünyadaki teknolojik değişimlerin artan ivmesinin bunda büyük rol oynadığı tartışılmaz bir gerçektir. Teknolojinin değişmesi sonucunda işletmeler donanımlarını ve donanımın başındaki iş görenleri çağa uydurmak zorunda kalmışlardır. Bu bakımdan işletmelerin öncelikle yoğun rekabet ortamında ayakta kalabilmesinin temel şartının değişikliklere uymak ve sürekli olarak etkili çalışmalar gerçekleştirmek olduğunu anlamaları daha sonra ise eğitimin başarısının sağlıklı ve tutarlı iş analizlerine bağlı olduğunu kavramaları zorunludur. Bunun için her birimde gerçekleştirilen işler, gereklilikleri ve birbirleri ile ilişkileri bakımından ortaya konması gerekmektedir. Bu ihtiyaçtan doğan iş analizi çalışmaları, kurumların belirledikleri vizyon, misyon ve stratejilere ulaşmalarında kritik rol oynayan çalışmalardan biri haline gelmiştir.

İş analizi, sadece en basit işler için değil, aynı zamanda üst kademe yönetim işlerinin düzenlenmesinde de yardımcı bir rol oynamaktadır. Bu nedenle insan kaynakları yönetimi alanının

¹ Yıldız Technical University, Faculty of Chemical and Metallurgical Engineering, Department of Mathematical Engineering, Istanbul, TURKEY. kevserkoklu@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8609-8787>

da çok önemli bir yere sahip olan iş analizlerini ve onun doğal uzantısı sayılan tanımlarını incelemekte yarar vardır.

Bu çalışmada, iş analistliği kavramı, iş analizinin ne olduğu, iş analistinin ne yaptığı ve iş zekası işlenmiştir. Bunların yanında iş analizinin önemine, araçlarına ve süreçlerine; iş analistinin görevine, projelere sağladığı değere; iş zekasının ne işe yaradığına, bileşenlerine ve uygulamalarına değinilmiştir.

İş analistliği, iş analizi, iş analisti ve iş zekası kavramları iş hayatında yeni yeni türeyen kavramlardır. Bu kavramlar sektördeki belli eksikleri gidermek amacıyla türemiş ve o sorunlara çözüm olmuştur. Bu unvanlara sahip olmak için belli bir üniversite bölümünden mezun olmuş bireyler aranmaz. Bu unvanlara tekabül eden bölümler henüz yürürlüğe girmemiştir. Ama kariyer sitelerine baktığımızda genellikle endüstri mühendisi, bilgisayar mühendisi ve matematik mühendisi mezunlarına öncelik verildiği görülmektedir.

2. İş Analizi

İş analizinin aynı anlama gelen birçok farklı tanımı verilebilir:

- İşlerin en kısa sürede ve en ekonomik bir şekilde yerine getirilmesi için o işle ilgili bilgilerin sistemli olarak toplanıp analiz edilmesi sürecidir.

- Bir kurumda yer alan her işin nitelik, nicelik, gerekler ve sorumluluklarını ayrı ayrı belirleyerek işleri bilimsel yöntemlerle doğru ve etkin biçimde inceleyen bir tekniktir.

- Bir kurumun yapısını, temel prensiplerini ve işlemlerini anlamak için paydaşlar arasında bir bağlantı olarak görev yapmak ve kurumun hedeflerini gerçekleştirmesini sağlayan çözümler sunmak için kullanılan görevler ve teknikler bütünüdür.

- Kurumsal hedefleri anlamayı, bu hedeflerin belirli amaçlarla bağlantısını kurmayı, kurumun bu hedef ve amaçlara ulaşabilmesi için atması gereken adımları belirlemeyi ve bu kurumun içinde ve dışındaki çeşitli kurumsal birimlerin ve paydaşların nasıl etkileşimde bulunması gerektiğinin tanımlamasını yapar,

- Kurumların hedeflerini nasıl gerçekleştirdiklerini anlamayı ve dış paydaşlara ürün ve hizmet sağlamak için kurumda bulunması gereken yetenekleri tanımlama sürecidir.

- Kurumun mevcut durumunu anlamak ya da iş ihtiyaçlarının belirlenmesi konusunda bir temel oluşturmaktır.

İş analizi; yapılan bu çalışmalar sonucu, bir işin ne olduğu, niçin ve nasıl yapıldığı, iş ihtiyaçları, hedef ve amaçları ve o işin yerine getirilmesi için ne gibi bilgi, yetenek, ustalık ve sorumluluk gerektiğinin saptanmasıdır.

Genel anlamda; meslekleri analiz etmenin sistemli bir yöntemi ve meslekler hakkında bilgi toplama olarak tanımlanmaktadır. Özel anlamda ise; bir kurumun yapısını, temel prensiplerini ve işlemlerini anlamak için paydaşlar arasında bir bağlantı olarak görev yapmak ve kurumun hedeflerini gerçekleştirmesini sağlayan çözümler sunmak için kullanılan görevler ve teknikler bütünüdür

2.1. İş Analizi Kavramı ve Önemi:

İnsan kaynakları yöneticisi, örgüt içinde insan kaynaklarının etkili kullanımını sağlamak için tasarlanacak programların geliştirilmesinde ve yönetiminde mevcut iş yapısıyla ilgili bilgilerden yararlanmaktadır ve bu bilgiler büyük ölçüde iş analizi yoluyla elde edilmektedir.

İş analizi çalışmalarını, yaygın olarak endüstri mühendisliği alanında kullanılan ‘iş dizaynı’ kavramı ile karıştırmamak gerekir. İş dizaynı; işlerin sayısal ölçümünü yaparak hareket ve zaman etütleri, iş zenginleştirme, iş basitleştirme ve iş genişletme gibi teknikleri devreye sokar.

Oysa insan kaynakları açısından inceleme konusu yapılan ‘iş analizi’, işlerle ilgili ayrıntılı bilgilerin toplanması, işin doğru tanımının yapılması ve işi yapacak insan gücünün doğru işte çalıştırılması gibi amaçları güder. İşletmelerde önceden belirlenen amaçların yerine getirilebilmesi için, çalışanlar ve yaptıkları işler birim, bölüm, gibi çeşitli isimlerle gruplara ayrılmıştır. Faaliyetlerin etkinliği açısından bu grupların sınırlarının belirlenmesi, özelliklerinin bilinmesi ve görevlerinin tanımlanması gerekmektedir. Bunun için de her birimde gerçekleştirilen faaliyetleri oluşturan işler ve birbirleri ile ilişkileri saptanmalıdır. İşletmelerde işlere ilişkin çeşitli ayrıntı ve özellikleri saptamak amacı ile yapılan iş analizi çalışmalarına bu nedenle gerek duyulmaktadır.

Kurum planlaması, daha çok üst kademelere ilişkin rol gerekleriyle ve yönetsel hiyerarşi içinde beklenen davranışın tanımlanmasıyla ilgilidir. İş analizi bu sürecin genellikle örgüt planlamasıyla yapılandırılarak daha özel ve ayrıntılı olarak yürütülmesini sağlar, iş analiziyle sağlanan bu tip ayrıntıların yönetsel işlerde bile yararlı olmasından dolayı bazı işletmeler, yönetim kademelerindeki birçok pozisyon için rol gereklerini saptayacak iş analizi tekniklerinden yararlanmaktadır. Kısaca, kurum planlamasına karşın, işler hakkında daha özel bilgi ve ayrıntıları sağlayan iş analizinin yapılmasına da gerek vardır. Bunun yanı sıra, iş analizi, sadece en basit işler için değil, aynı zamanda üst kademe yönetim işlerinin düzenlenmesinde de yardımcı bir rol oynamaktadır.

Peki ya iş analizi olmasaydı?

Muhtemelen gerçek ihtiyaçlar, gereksinimler ortaya çıkarılmadığı için aynı problemlerin etrafında dönüp dolaşan ve sorunlarını bir türlü kalıcı olarak çözemeyen bir sürü kurum olurdu. Fırsatları yakalamak için yaptığı projeler bittiğinde, aslında çok önemli konular atlandığı için istediği fırsatı tam olarak yakalayamayan, üstüne bir de yaptığı masrafla kalan kurumlar olurdu. Ya da yaptığı projeleri düzeltmek, toparlamak için üzerine tekrar tekrar projeler yapan şirketler olurdu. Her şeyi tam planına göre yaptığı halde üst yönetimi neden memnun edemediğini düşünüp duran, “iş doğru yapmak”-“doğru işi yapmak” kavramlarının farkında olmayan yöneticiler olurdu. Ya da problemlerin çözümüne değil kaynağına yatırım yapan sonra da bu kadar yatırım yaptığı halde neden sonuç alamadığını anlayamayan yöneticiler olurdu.

Neyse ki iş analizi süreci kurumlarda tam olarak oturdu ve böyle dertler kalmadı. Hatta iş analizi tekniklerini, sadece görev unvanı iş analisti olanların değil kurumdaki tüm yöneticilerin öğrenmesi benimsendi ki vizyonlarına doğru ilerlerken, kurumların tüm paydaşlarıyla, akılcı bir sinerji yakalaması sağlandı.

2.2. İş Analizlerinin Amaçları ve Kullanım Alanları:

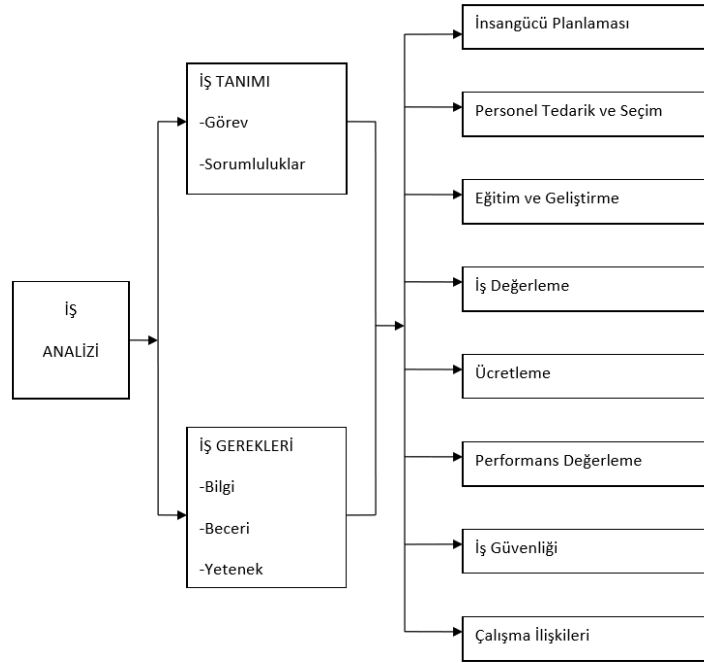
Kurum içerisinde yapılan her çalışma, genelde işletmenin stratejik amaçlarına ve hedeflerine yöneliktir. Bu bakımdan, iş analizi süreci belirlenen hedef ve amaçlara ulaşılmasına katkıda bulunur. İş analizi sonucu elde edilen veriler, kurum üyelerinin davranışlarının değerlendirilmesine önemli ölçüde yardımcı olur. Her türlü değerlendirme işlemine katkı, iş analizinin önemli bir işlevidir.

İş analizi insan kaynakları yönetiminin temel aracıdır. Sonuçlarından geniş ölçüde yararlanılması nedeniyle iş analizleri genellikle insan kaynakları yönetimi ile ilgili faaliyetlerin temelinde yer almaktadır.

İnsan kaynakları yönetimi alanında uygulanan iş analizleri aşağıdaki konulardaki inceleme araştırma ve uygulamalarda kullanılmaktadır: İş analizlerinin işletmelerdeki amaç ve kullanım alanlarını belirlemek için öncelikle çeşitli örgütsel faaliyetlerle, söz konusu çalışmanın ilişkisini belirlemek yararlı olacaktır. Özellikle günümüzde insan kaynakları programlarının çoğu için, iş analizleri önemli bir veri kaynağı oluşturmaktadır. Ancak iş analizlerindeki çeşitli nedenler-

den kaynaklanan aksaklıklar, yetersizlikler ve sorunlar, ilişkili olduğu insan kaynakları programına da yansımakta ve bu programların başarısını da olumsuz yönde etkilemektedirler. Bu nedenle insan kaynakları faaliyetlerinin etkinliğinin bir önkoşulu olarak, iş analizi çalışmalarına işletmelerde gerekli önem verilmelidir.

İş analizi sonucu elde edilen bilgiler, Şekil 1’de görülen insan kaynakları yönetiminin çeşitli fonksiyonlarının yerine getirilmesinde kullanılmaktadır.

Şekil 1. İş Analizi İle İnsan Kaynakları Yönetiminin Temel İşlevleri Arasındaki İlişki

İş analizlerinin çeşitli insan kaynakları faaliyetleri ve diğer bazı örgütsel unsurlar ile olan ilişkisi, burada sadece başlıklar olarak verilecektir: İş Tasarımı (İş Dizaynı), Tepe Yönetiminin Amaçları, Teknoloji, Örgüt Yapısının Oluşturulması ve İnsan Gücü Planlama, Personelin Tedarik Seçim ve İşe Yerleştirilmesi, Eğitim ve Geliştirme Faaliyetleri, Ücret ve Maaş Yönetimi, Performans Değerleme, İş Güvenliği ve İşgören Sağlığı.

Belirttiğimiz bu kullanım alanlarının yanı sıra, endüstri mühendisliği alanında iş tasarımı, iş genişletme, iş zenginleştirme, ürün tasarımı, standartların saptanması, hareket ve zaman etüdü çalışmalarında da yaygın olarak kullanılmaktadır.

2.3. İş Analizi Ne Değildir?

Kurumlarda iş analizi sürecinin tam ve doğru olarak işletilememesi, projelerdeki başarısızlığın en önemli nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurumlar büyüdükçe, bu sorunun farkına varmakta ve iş analistlerinin organizasyonlardaki ağırlığı gün geçtikçe artmaktadır. Ne yazık ki, iş analistlerinin kurum içerisindeki ağırlığının artması da projelerin başarısı için yeterli değildir. Bunun yanında iş analizi süreçlerinin de kurum içerisinde doğru olarak kurgulanması gerekmektedir. Doğru kurgulanmayan iş analizi süreçleri, iş analistlerinin verimliliğini önemli

ölçüde düşürmektedir. İş analizi sürecinin tanımlanmasında çokça yapılan hatalar ve doğru bilinen yanlışlardan hareketle iş analizinin ne olmadığına bakalım:

İş analizi, sadece “Ne? sorusunun cevabını aramak” değildir. Gereksinimler, çoğu zaman “Ne?” sorusunun cevabı olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle iş analizi süreçleri de bu sorunun cevabının bulunması üzerine kurgulanır. Gereksinimlerin “Nasıl?” sorusunun cevabını da içerdiği unutulur. Bu sorunlu bir yaklaşımdır. Unutulmamalıdır ki “Ne?” sorusu iş ve paydaş gereksinimlerinin ortaya çıkmasını sağlarken, “Nasıl?” sorusu da çözüm ve geçiş gereksinimlerinin ortaya çıkmasını sağlar. Bu nedenle iş analizi, “Ne?” sorusu ile gereksinimlerin ortaya çıkarılmasının yanında bunların bir çözüme “Nasıl?” ulaşılabileceğini de belirleyen kilit süreçtir.

İş analizi, iş birimleri ile yazılım ekibi arasında sadece “köprü görevi görmek” değildir. İhtiyaçların bir paydaştan alınıp diğer bir paydaşa taşınması, iş analizi sürecinin iyi işletilmediği durumun tanımıdır. İş analizi, tüm paydaşların ifade ettikleri ihtiyaçların yanında bu ihtiyaçların temelindeki gerçek gereksinimlerin ortaya çıkarılması, bu ihtiyaçların analiz edilmesi ve projedeki tüm paydaşlarla doğru ve etkin bir iletişimin sağlanmasıdır. Bu iletişimin şekli de tek boyutlu bir doğrudan çok, tüm paydaşları kapsaması nedeniyle 360 derece olarak tanımlanabilir.

İş analizi, ‘projedeki tüm görevlerin koordinasyonunu ve planlamasını yapmak’ değildir. Gereksinimlerin ortaya çıkarılması, analiz edilmesi, çözüm kapsamının oluşturulması, tasarımların önerilmesi, projede iş analizi kapsamındaki tüm aktivitelerin belirlenmesi, efor tahminlerinin yapılması, iş analizi faaliyetlerinin ve iletişiminin planlanması, iş analistinin temel görevleridir. Bu planlama sadece iş analizi faaliyetlerini kapsar ve proje planının bir bölümünü oluşturur. Projedeki tüm görevlerin planlaması proje yönetim planı içerisinde gerçekleştirilir. Proje yönetim planının hazırlanması ve tüm proje paydaşları ile ilgili koordinasyon sağlanması proje yöneticisi tarafından, proje yönetim süreci kapsamında yapılır.

İş analizi sadece ‘proje içinde gerçekleştirilen bir süreç’ değildir. İş analizi süreci, henüz proje başlamadan, ortada bir sorun, bir ihtiyaç ya da yakalanması gereken bir fırsat varken; proje hayata geçirilmemiş iken, tüm paydaşlar ve hatta proje yöneticisi henüz projeye dâhil olmamış iken kurumsal analiz ile başlayan bir süreçtir. Kurumsal analiz ile bir sorun, bir ihtiyaç ya da yakalanması gereken bir fırsat için ortaya konulan bir projenin hayata geçirilip geçirilmeyeceğine karar vermek için hazırlanan, fayda maliyet analizini içeren iş gerekçesi dokümanını hazırlamaktır. Proje bitince de iş analizi süreci bitmez. Proje sonunda ortaya konulan çözümün, gereksinimleri karşılayıp karşılamadığını değerlendirmek ve yeni fırsatları yakalamak da iş analizi sürecinin bir parçasıdır.

İş analizi, ‘test yapmak’ değildir. Çözümün gereksinimleri karşıladığının teyit edilmesi ve tespit edilen hataların çözümü için en uygun aksiyonun belirlenmesi süreçlerini kurgulamak, gereksinim kaynaklı hataların kök nedenlerini ortaya çıkarmak iş analizi sürecinin bir parçasıdır. Ortaya konulan çözümün belirlenen gereksinimleri karşıladığının doğrulanması, test süreci de test mühendislerinin görevidir. Bu aşamada ve bu aşamadan önce iş analistinin görevi, gereksinim kaynaklı olası hataların en aza indirilmesi ve test sürecinin verimliliğinin sağlanması için, test edilebilir gereksinimleri oluşturmaktır.

İş analizi, ‘toplantı notu tutmak’ değildir. Gereksinimlerin ortaya çıkarılması, önceliklendirilmesi, paydaşlarla iletişiminin sağlanması ve onaylanması iş analizi sürecinin bir parçasıdır. Toplantılar, atölye çalışmaları, yapılandırılmış gözden geçirmeler gereksinimleri ortaya çıkarmak için kullanılan araçlardır. İş analisti gereksinimlerin ortaya çıkartılmasında bu teknikleri aktif bir şekilde kullanır. Bir iş analisti toplantıları, atölye çalışmalarını, gözden geçirme çalışmalarını yaparken, bu toplantılarda paydaşlar ile tartışırken, karar alırken, bunları izleyerek

sonuçları kaydetmek yerine tüm dikkatiyle çalışmalarını yönlendirmeli, başlangıçta belirlediği hedeflere uygun bir çalışma yapılmasını sağlamalıdır. Bu çalışmalar için gereken notları bu amaçla görevlendirilen farklı biri gerçekleştirilmelidir.

2.4. Neden İş Analizi?

Firma içinde yapılan her çalışma, genelde firmanın hedeflerine ve amaçlarına yöneliktir. Bu bakımdan, iş analizi süreci bu hedef ve amaçlara katkıda bulunur. İş analizi sonucu elde edilen veriler, firma üyelerinin davranışlarının değerlendirilmesine önemli ölçüde yardımcı olur. Bu ihtiyaçtan doğan iş analizi çalışmaları, firmaların belirledikleri vizyon, misyon ve stratejilere ulaşmalarında kritik rol oynamaktadır.

İş analizi temelde altı adet soruya yanıt aramaktadır:

Çalışanın, o işi yerine getirmek için sahip olması gereken fiziksel ve zihinsel yetenekler neler olmalıdır?

İş ne zaman tamamlanmalıdır?

İş nerede tamamlanmalıdır?

Çalışan işi nasıl yapmalıdır?

İş niçin yapılmaktadır?

İş gerçekleştirmek için ne gibi niteliklere ihtiyaç vardır?

İş analizi sayesinde;

Mevcutta yapılan işleri ve bu işlerin yerine getirilebilmesi için o işi yapan kişinin sahip olması gereken bilgi düzeyi, sorumluluk, nitelik ve yeteneklerine dair bilgi sağlanır,

İşlerin tam olarak yapıldığını tarif eden sistematik bilgiler toplanır,

İşlerin yapılabilmesi için ulaşılmaması gereken standart performansları belirlenir,

Standartlara uymak için işlerin nasıl yapılması gerektiği belirlenir,

Etkin performans için gerekli bilgi, beceri ve diğer özellikler tespit edilir,

Eğitim eksikliğinden kaynaklanan problemler ortaya çıkartılır.

Özetle, bir iş analizi sürecinin bütün bu ihtiyaçları karşılayacak tarzda tasarlanması gerekmektedir. Yasal olmalı, iletişimi geliştirmeli, değişikliğe uyum sağlamalı, iş görenlerce kolay anlaşılır olmalı, ucuz olmalı, bütün işler analiz edilebilir olmalı.

2.5. İş Analizi Süreci

İş analizi, birden fazla aşamada gerçekleştirilen, titiz ve detaylı çalışılması gereken ve zaman alıcı bir çalışmadır. İş analizine başlamadan önce bazı kararların alınması ve bir planlamaya gidilmesi zorunludur.

İş analizi çalışmaları, örgüt içerisinde oluşturulacak bir uzmanlar grubu veya birim tarafından yapılabileceği gibi, örgüt dışından bir danışman kişi veya kuruluş aracılığıyla da yapılabilir. İşletmedeki iş analizi çalışmaları sürekli olmayıp, çok az bir sıklıkta yapılıyorsa, iş analizinin dışarıdaki bir danışman kişi veya kuruluşa yaptırılması daha uygun olacaktır. Öte yandan, şayet işletmedeki iş analizlerinin sürekli ve çok yoğun bir şekilde yapılması gerekiyorsa, bu durumda örgüt yapısı içerisinde oluşturulacak bir birim tarafından yapılması daha doğru olacaktır.

İş analizi çalışmalarının dışarıdaki bir danışmanlık firması veya örgüt yapısında yer alacak bir birim tarafından yapılmasının olumlu ve olumsuz yönleri vardır. En uygun yaklaşım, dışarıdan bir danışman kuruluşla iş birliğine gidilerek bu çalışmanın örgüt içerisindeki birimle iş birliği ve koordinasyon sağlanarak gerçekleşen yaklaşımdır.

İş analizi süreci birbirini izleyen şu aşamalardan oluşur:

İş analizinin planlanması,
 Analize hazırlık çalışmaları,
 İş analizi örgütlenmesi,
 Veri toplama yönteminin kararlaştırılması,
 İş analizi bilgilerinin toplanması,
 Toplanan bilgiler doğrultusunda iş tanımı ve iş gereklerinin oluşturulması.

2.6. İş Analizinde Kullanılan Yöntemler

İş analizi yapılırken çok çeşitli yöntemlerden yararlanılabilir. Sıklıkla kullanılan iş analizi yöntemleri vardır. Bu yöntemler; Gözlem Yöntemi, Anket Yöntemi, Görüşme Yöntemi, Karma Yöntem olarak sıralanabilir. Şimdi bu kavramlara kısaca göz atalım:

2.6.1. Gözlem Yöntemi:

İş analizinde kullanılan etkili yöntemlerden biri çalışanları işlerini yaparken gözlemlemektir. Gözlemci; yerine getirilen görevleri, ana görev basamaklarını, kullanılan araç-gereçleri, iletişim süreçlerini, kullanılan prosedürleri ve referansları, diğer çalışanlarla etkileşimleri, yönetsel faaliyetleri gözlemlemektedir, fakat bu yöntem özellikle bilgi işçilerinin yaptıkları işleri tanımlamada etkisiz bir yöntemdir.

Gözlem Yönteminin Sakıncaları:

Gözlenen personel bilinçli biçimde davranışlarını değiştirebilir.

Düşünsel eylemlerin yer aldığı işleri (yönetim, danışmanlık), bu yöntemle analiz etmek olanaklı değildir.

İşin tamamlanma süresi çok uzun ise bu yöntemin uygulanması uzun zaman alır.

2.6.2. Anket Yöntemi

İşle ilgili bilgileri toplamada yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemde önceden hazırlanmış bir anket formu çalışanlara dağıtılır ve çalışanların yaptıkları işle ilgili bilgiler doğrultusunda bu anketleri doldurmaları sağlanır. En önemli avantajı bir kerede çok fazla sayıda insana ulaşabilmek olarak belirtilebilir.

Anket Yönteminin Sakıncaları:

Personelin iş analizine verdiği yanıtların doğruluğunun anında saptanamaması,

Personelin işini çok iyi bilmesine karşın işinin yalnızca önemli yönlerini belirtmesi,

Personelin işini açık biçimde ifade edememesi,

Soruların anlamının personel tarafından yanlış anlaşılabilmesi.

Anket Yönteminin Önemli Noktaları:

Anketin elde edilmesi düşünülen bilgileri eksiksiz olarak sağlayacak biçimde düzenlenmesi gereklidir.

Soruların anlamlarının herkes tarafından aynı biçimde anlaşılır olması sağlanmalıdır.

Anketin dilinin sade ve anlaşılır olması gereklidir.

Anketin iyi anlaşılır olması için "ankete ve anket sorularının cevaplandırılmasına ilişkin açıklama" ya yer verilmelidir.

Anket soruları içeriği, konu ve benzerliklerine göre gruplandırılmalıdır.

Ankette açık uçlu sorular bulunmalıdır. Bu kısma personel belirtmek istediği konuları serbestçe aktarabilmelidir.

İş analizi anketini, her iş için en az bir personelin yanıtlaması gerekmektedir.

2.6.3. Görüşme Yöntemi

Hem çalışanlardan hem de yöneticilerden, işlerle ilgili bilgi toplamak için kullanılacak güçlü bir araçtır. Görüşme yönteminin en önemli avantajları; görüşmeyi yapan kişinin görüşme sırasında istenen bilgileri elde edebilmesi ve de açık olmayan noktalar olduğunda anında bu noktaları açıklığa kavuşturabilmesidir. Bu yöntemin dezavantajları ise; görüşmeler birebir gerçekleştirildiği için, çalışanlar ve yönetimin birbirlerinin söylediklerini anında düzeltmeye bilmeleri, görüşmeyi yapan kişinin görüşmenin amacını ve arka plan bilgisini vermek amacıyla çok zaman harcaması ve zamanını verimli kullanamaması, olarak belirtilebilir.

Karma Yöntem: İş analizleri yapılırken tek bir yöntemden yararlanılması çok sağlıklı sonuçlar vermemektedir. Bu nedenle önceden hazırlanan iş analiz formlarına işin ayrıntılarını kaydedebilmek için, üç yöntemin karma bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Uygulamada en yaygın kullanım bu şekildedir.

2.7. İş Analizi Araçları

İş analizi araçları beş kategoriye ayrılır.

Stratejik analizler-Dışarıdan etkiyen iş çevresi

Pestel Analizi (Politik, Ekonomik, Sosyal, Teknik, Legal, Çevresel): Bu analiz iş çevresini, fırsatları ve riskleri daha kapsamlı olarak ayarlamaya yardımcı olur. Böylelikle pazar risklerinizi ve bu risklerin şirketinizdeki büyüme stratejisine etkilerini daha kolay bir şekilde yönetirsiniz. Genellikle bu teknik SWOT analizinin bir parçası olarak kullanılır. Aynı zamanda bir strateji, bir pazarlama girişimi ya da bir iş fikri keşfetmeniz için de kullanılır.

Porter'ın 5 kuvvet modeli: Bu model sektördeki rekabetinin karakteriyle ilgili olan 5 belirgin kuvvetle iş pozisyonlarını ölçer. Rekabetin gücü şirketin potansiyel karlılık hacmine etki yapar. Kuvvetler rekabetin hacmini, pazara yeni girenlerin yarattığı tehdidin ne kadar olduğunu, tedarikçiler yanı sıra müşteriler tarafından yaratılan pazarlık gücünü, ikame ürünlerin pazara kattığı tehdit seviyesini içerir.

Stratejik analizler-İç kapasite

MOST Analizi (Mission, Objectives, Strategies, Tactics): Misyona, Hedeflere, Stratejilere ve Taktiklere detaylandırarak ve anlayarak işletmelerin sanayideki konumunu ve performansını arttırmaları için kendi yönlerini daha iyi ayarlamalarını sağlar. Bu analiz işteki zihninizi dağıtan şeyleri tanımlamanıza yardımcı olur. Aynı zamanda müşteriler ve tedarikçiler arasındaki pazardaki avantajları sürdürmenize yardımcı olur. İş ve hedef tanımlama arasındaki ilişkinin güçlü olmasına sağlar.

Kaynak Denetimi: İşinize dışarıdan ve içeriden gelen değişikliklere efektif bir şekilde cevap verebilmek için uygun kaynaklar ve bu kaynakların yeterlilikleri uygulanmaya hazır olmalıdır. Kaynaklar genellikle bazı kategorilerde gruplanır; Finansal (nakit, kredi, borçlar vb.), insan kaynakları (iş beceri tabanı), fiziksel kaynaklar (üretim tesislerinden bilgi işlem sistemlerine kadar) ve soyut olanlar (itibar, marka ve fikir hakkı vb.).

Portfolyo analizi (Boston Box): Portfolyo, pazar kaynaklarını israf eden, ekonomi ölçeklerini zarara uğratan ve pazarın bulunduğu yerde kargaşaya sebep olan büyüyen bir iş sorunudur. Boston Box, ürünlerin pazar payı ve pazardaki büyümesine göre 3 kategoride incelenmesidir. Yıldızlar ya da yüksek büyümeli/yatırımlı ürünler; karlı işler ya da düşük yatırımlı işler; soru işaretleri, bunlar düşük paylaşım oranıyla yüksek büyüyen piyasalarda potansiyeli olanlardır.

Strateji tanımlama

SWOT Analizi: Bu analiz şirketinizin iyi ve zayıf yönlerini, içinde bulunduğu fırsatları ve tehditleri belirlemenize yardımcı olacak bir analizdir. Bu uygulama fikir üretme toplantısı ya da beyin fırtınasının bir parçası olarak yapılır. Etkenlerin şu anki durumuna bakılır. Örneğin ürünler, fiyat tespiti, karlılık, performans ve gelecekteki kültür, teknoloji ve pazar kayması gibi.

Ürün Pazar büyüme matrisi (Ansoff Matrix): Bu araç şirketin piyasayı ve pazarı anlamasına ya da iş geliştirme fırsatlarına yardımcı olur. Strateji geliştirme için dört seçenek vardır. Pazara nüfus etme (Pazara girme) bunların birisidir. Yeni bir ürün geliştirmede diğer bir odak noktada satın alma yoluyla ya da ortak girişim yoluyla gerçekleşir. Üçüncüsü ise pazar gelişimidir. Yeni marketlerin tümüne şöyle bir bakın ya da yeni alt kümeleri araştırın. Hali hazırda olan bir tanesini de büyüme stratejiniz olarak belirleyebilirsiniz. Dördüncüsü ise çeşitlendirme ya da yeni bir ürünü yeni bir pazara sokarken oluşturacağınız stratejidir.

Strateji uygulama ve gerçekleştirme

McKinsey 7-5 Modeli: Başarılı bir şirkette bütün iş parçaları ahenkli bir şekilde çalışır. Bu model birbirine bağlı olan etkenleri keşfederek bunların ne şekilde uyumlu çalışabileceğini anlamak için yardım eder. Bunlar tanımlanmış katı strateji unsurlarını yapı ve sistemleri içerir.

Performans ölçümü

Denge-İş Skor kartı: Skor kartının (karne) arkasında bulunan düşünce, performans, vizyon ve hedeflerin birbiriyle uyum sağlamasıdır. Bu sadece finansal performansın değerlendirilmesi anlamına gelmemektedir. Müşteri endişeleri, iş süreçleri, öğrenme araçlarının da değerlendirilmesi gerekliliğidir. Bu değerlendirmeler yapılırken dört etken ağırlıklı olarak göz önüne alınır: görevler, ölçümler, hedefler ve girişkenliklerdir. Bu değerlendirmenin yararlarından biri de çalışanlar, stratejinin etrafında stratejiden sapmadan verimli bir şekilde çalışırken, balans skor kartı iş stratejisine odaklanarak ekip tarafından net şekilde anlaşılmasına yardımcı olur.

2.8. İş Tanımı

İş analizi yoluyla toplanan bilgiler, iş tanımı içinde belirli bir düzen içinde sıralanırlar. Böylelikle bir işin görev, yetki ve sorumlulukları, işlerin yapılış biçimi ve sırası, çalışma koşulları yazılı olarak belirlenmiş olmaktadır. İş tanımı ile, iş analizinden elde edilen bilgiler açık ve anlaşılır biçimde kağıt üzerine belirli standart kalıplar haline dökülür. İş analizi ile toplanan verilerin sistematik hale getirilmesi gerektiğinden, her bir işin kapsamına giren eylem ve işlemler, sorumluluk ve ödevler ile çalışma koşulları özet bir şekilde yazılı olarak ifade edilir. Bu belgeye iş tanımı adı verilir. İş tanımları başlıca üç bölümden meydana gelir: işin kimliği, işin özeti ve yerine getirilecek görev ve sorumluluklar.

İş tanımlarını, iş hakkında bilgileri toplamış olan analizcinin yapması uygundur. Çünkü bu işle uzun zaman karşı karşıya kalmış ve belli bir birikime sahip olmuştur. İş tanımı yazıya döküldükten sonra, denetlenmeleri için gözetimci veya işçinin onayına sunulmalıdır. İş tanımlarının yazımının da gereğinden fazla uzun olmamasına, cümlelerin geniş zamanda kullanılmasına ve açık ve berrak bir şekilde herkesin kolaylıkla anlayabileceği bir dille aktarılmasına dikkat edilmelidir.

2.9. İş Gereklileri

İşletme içinde belirli bir işi yapacak olan kişide bulunması gereken öğrenim, iş tecrübesi, iş becerisi gibi beşeri nitelikleri belirten ve iş analizi sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda hazırlanan yazılı belgedir.

İşlerin istenilen nitelikte yapılabilmesi için o işi yapacak kişilerin eğitim düzeyleri, iş deneyimleri, çeşitli beceri ve özellikleri neler olmalıdır soruları aranmalıdır. İş tehlikeleri ve çalışma koşullarına da bu bölümde yer verilmektedir.

İş tanımı ile iş gerekleri birbirini bütünleyen bir sistemin parçalarıdır. İş tanımında işlerin yapısı, kimliği, diğer işlerle ilişkisi bir bütün olarak ele alınır ve gerektirdiği nitelikler belirlenir. Oysa iş gereklerinde önce işin kimliği belirlenir, daha sonra işleri yapacak normal kişilerde aranması gereken temel nitelikler daha ayrıntılı biçimde saptanır. İşin nitelikleri önce temel faktörlere (çaba, sorumluluk, yetenek ve çalışma koşulları gibi) daha sonra alt faktörlere (işin gereklerine) ayrılır. Bir bakıma iş tanımında yer alan bu faktörler iş gereklerinde daha açık ve ayrıntılı biçimde işlenir. Bir başka açıdan bakılırsa iş tanımı işin genel bir çerçevesini geniş kapsamlı ele alır, işin gerekleri ise sadece işin belirleyici niteliklerini oluşturan faktörleri ayrıntılı biçimde inceler. Dört temel faktörde toplanan iş gerekleri kendi içinde alt faktörlere bölünecek incelenebilir:

Yetenek Gerekleri: Fiziksel yetenekler, Düşünsel yetenekler, Eğitim, Deneyim

Sorumluluk: Malzeme ve makine, Gözetim, Başkalarının güvenliği

Çaba gerekleri: Fiziksel çaba, Düşünsel çaba

Çalışma Koşulları: Aydınlatma, Isı, Gürültü, Risk

İş tanımının hazırlanmasında iş analizini gerçekleştiren kişilerden yararlanmak en akılcı yoldur. Bunun nedeni hem zamandan kazanma hem de aynı elemanları kullanarak daha ekonomik bir yol izlemektir. Hazırlanan iş tanımı işi yapan kişiye ve yöneticiye gösterilmelidir. Bunun yararı, iş tanımının onaylanması halinde yapılan çalışmanın doğru ve tam olduğunu kanıtlamak ve böylelikle ilgili kişilerin ileride meydana çıkabilecek karşı çıkışlarını engellemektir.

2.10. İş Analizi Yaparken Dikkat Edilecek Hususlar

Burada öncelikli husus tüm çalışanların “iş analizi süreci ve amaçları” hakkında bilgilendirilmesidir. Sağlıklı bir analiz sürecinin, çalışanların samimi destekleri olmadan gerçekleştirilmesinin zor olacağı unutulmamalıdır. Bir diğer önemli konu ise; görev alacak kişilerin gerekli bilgi ve deneyime sahip olmaları gerekliliğidir. Analist, bilgi toplamanın yanında bu bilgileri sistemli bir şekilde analiz edebilecek bilgi ve beceriye sahip olmalıdır. Teknolojide yaşanan baş döndürücü değişiklikler çalışma yaşamını da etkilemekte ve bu değişim mevcut işlerin ortadan kalkmasına bazen de iş yapma şekillerinin değişmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda yapılan iş analizlerinin düzenli aralıklarla gözden geçirilmesi ve gerekli revizyonların yapılması da önemli bir konudur.

3. İş Analistliği

Bir organizasyonun mevcut yapısının, mevcut politikalarının, süreçlerinin işleyişini anlamak ve organizasyonun hedeflerine ulaşmasını sağlamak için çözümler öneren kişiye “İş Analisti” denir.

Kurumlar büyüyen operasyonlarına paralel olarak Bilgi Teknolojileri alanında yazılım çözümlerine yönelmektedir. Bu yönelim ağırlıklı olarak operasyonel verimliliği artırma, satış kabiliyetini geliştirme ve yönetsel karar süreçlerini destekleme ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır.

Bilgi Teknolojileri yatırımları, paralelinde Bilgi Teknolojileri Organizasyonu yapılarının oluşmasına neden olmaktadır. Önce altyapı ve yazılım odaklı olarak başlayan yapılanmalar, daha sonra işkolu ihtiyaçlarını ve taleplerini karşılamaya yönelik yeni görev ihtiyaçlarını tetiklemektedir. Bu görevlerden bir tanesi de “İş Analistliği” dir.

İş analistliği kavramı başlıca iki terimden oluşur: iş analizi ve iş analisti. Bu iki terimin ortak telaffuzuna iş analistliği denir. İş analizi yukarıda anlatıldı, şimdi “iş analisti” tanımına bakalım:

3.1. İş Analisti Nedir?

İş analizi görevini yerine getiren bireyler iş analisti olarak görev yaparlar. Bu kişilerin, çözüm önerilerini araştırıp uygun olan en doğru önerileri sunabilmek için organizasyon içerisindeki mevcut yapıya ve sistemlere hakim olması gerekmektedir. Aynı probleme çok sayıda ve çok farklı şekillerde çözümler sunulabilir ve sunulan bu çözümlerin hepsi istenen hedefe ulaşmayı sağlayabilir. Ancak maliyet, zaman ve kalite bakımından en doğru olan çözümü bulup sunabilmek bu kişinin organizasyondaki yapıya hakim olmasına, teknik bilgisine, tecrübesine yani yeterliliklerine göre belli olur. Bu yeterlilikleri genel hatları ile şu şekilde sıralayabiliriz:

Analitik Düşünme ve Problem Çözme,
Davranışsal Özellikler,
İş Bilgisi,
İletişim Yeteneği,
Etkileşim Yetenekleri,
Yazılım Araçları ve Teknoloji Bilgisi.

“İş analizini sadece iş analistleri yapar!” diyemeyiz. İş analistliği ile ilişkisi olan diğer disiplinler üzerine çalışan insanlarda iş analizi yapabilir. Örneğin Süreç Yönetim Uzmanları, Ürün Yöneticileri, Kurumsal Mimarlar, Proje Yöneticileri, İş Geliştirme Uzmanları, Danışmanlar, Yöneticiler, Yazılım Geliştiriciler, Kalite Güvence Uzmanları, Güvenlik Tasarım Uzmanları gibi liste uzatılabilir.

3.2. İş Analistinin Görevleri

Müşterinin iş ihtiyacını anlamak,
Müşterinin mevcutta işini nasıl yaptığını anlamak,
Yaptığı işleri nasıl daha doğru yapabileceğini tasarlamak,
Müşteri isteklerini belgelemek,
Müşterinin iş ihtiyaçlarına uygun proje oluşturmak,
Gerekli olan iş mimarisini ve uyarlamayı tasarlamak,
Geliştirmenin geliştirme kontrolünü ve kalitesini sağlamak,
Geliştirme sırası ve sonrasında işlevsel ve detaylı testler yapmak,
Geliştirilen ürünün üzerine gelen talepleri değerlendirmek, ürünü geliştirmek,
Müşteri şirketin örgütsel yapısını anlayıp doğru bir şekilde değiştirmek,
Müşterinin iş ihtiyaçlarına göre kısa, orta, uzun vadeli planlar yapmak,
Müşteriye eğitim, danışmanlık sağlamak,
Projelerde, proje sahibi rolünü üstlenmek.

3.3. İş Analistinin Kurumsal Roller

İş Analizi geleceği parlak bir meslek olarak tanımlanmasına rağmen, bu mesleğin tanımı ve mesleği yerine getiren kişilere verilen görev unvanları arasında kurumdan kuruma farklılıklar söz konusudur. Kurumlarda İş Analizi mesleğini yerine getiren farklı görev unvanlarına sahip İş Analizi rolleri aşağıdaki gibidir.

İş Gereksinim Analisti: İşlerin nasıl yapıldığını anlamakla, işi analiz etmekle, süreçlerde gelişim noktalarını belirlemekle ve sorun veya fırsatlara çözüm üretmekle ilgilendirler. Genellikle bir konu alanı veya işkolunda derinlemesine iş bilgisine sahiptirler. Bu rolü üstlenen kişiler yeni iş fikirleri veya değişiklikler için aynı zamanda fizibilite çalışmalarını gerçekleştirebilirler.

İş Süreçleri Analisti: Organizasyonların mevcut süreçlerini analiz etmekle, tasarlamakla ve uyarlamakla görevlidirler. Süreçlerin mevcut durumunu analiz etme, süreçlerin kullanışlı ve verimsiz noktalarını belirleme, süreçlerin modellenmesi ve dokümanlaştırılması ve paydaş grupları arasında süreçlerde mutabakat sağlanması konularında derin bilgileri ve yetkinlikleri vardır.

İş Zekası Analisti (Karar Analisti): İşkollarına, iş performanslarının değerlendirmesinde ve analiz edilmesinde, veri ve istatistiksel analiz yöntemleri ile yardımcı olmaktadır. Teknoloji desteği ile gerçekleşen iş performansının sürekli değerlendirilmesi ve iş planlarının performans analizi sonuçlarına göre oluşturulması desteklenmektedir.

İş Analisti (İş Danışmanı): Geniş bilgi teknolojileri ve iş bilgisine sahip kişilerdir. Temel görevleri iş ihtiyaçlarını karşılayan bilgi teknolojileri çözümlerinin uygulanmasını sağlamaktadır.

Sistem Analisti: Bilgi sistemlerinin kullanımı ve karma değeri konusunda uzmanlaşmış kişilerdir. Bilgi teknolojileri mimarisi, kapasitesi, yetkinlikleri konusunda derin bilgiyi sahiptirler.

Fonksiyonel Analist (ERP Danışmanı): Belirli bir teknoloji ürünü ve onun fonksiyonları ve kapasiteleri üzerine uzmanlaşmış kişilerdir. Ürünün başka sistemlerle nasıl entegre edileceği ile ilgili çalışmalarını yönetirler ve kurumlar veya kişilerin ürünü nasıl kullanabileceklerini tanımlarlar.

Destek Analisti: Bilgi sistemlerinin kullanımı, sürekliliği, iyileştirilmesi ve kullanıcı desteği konularında hizmet verirler, diğer sistemler ile entegrasyonları konularında bilgi sahibidirler.

Kurumsal (Girişim) Mimarı: Bilgi teknolojileri altyapısının iş ve bilgi teknolojileri stratejilerine uyumunu destekler ve değişim ihtiyaçlarını belirler. Bu amaca yönelik standartları ve gerekli süreçleri oluşturur. CIO, CEO ve İş Mimarları ile eşgüdüm içerisinde çalışır.

İş Mimarı: İş mimarisinin kurulmasını ve sürdürülmesini destekler. İş stratejilerine ulaşılabilmesi için süreç, teknoloji, veri, insan kaynaklarının yeterliliklerine ve kaynakların verimli kullanılmasına odaklanır.

Yukarıda belirtilen rollerden en az birine sahip birisi unvanı ne olursa olsun aslında İş Analisti mesleğini yerine getiriyor demektir.

3.4. Bir İş Analistin Sahip Olması Gereken Özellikler

2017'nin sonlarında kariyer sitelerindeki "İş Analisti" ünvanlı iş ilanlarının sayısı 300'den fazla. Bir iş analistinde aranan özellik nelerdir? Erman Akdeniz kendi bloğunda o özellikleri şöyle listelemiş (Akdeniz, E., 'ermanakdeniz.com', 2017);

Günümüzde başarılı bir iş analisti olmak için ihtiyacınız olan temel yetkinlik analitik düşünce yeteneği. Bu tek başına yeterli değil ama olmazsa olmaz.

Hem işi hem de arkada çalışan sistemi (teknolojiyi) iyi bilmelisiniz. En az iş birimi kadar işin güncel yönelimlerine hakim olmanız, bir işi gerçekten analiz edebilmemiz için şart. Hatta o iş biriminden fazla bilin ki analizini gerçekleştirdiğiniz proje çağın gerisinde kalmayın, öncü olsun! Bu sayede iş biriminin farkında olmadığı gereksinimleri ortaya koyun, iş birimini yönlendirin.

Genellikle iş analistlerinden beklenen temel görevler problemin saptanması, çözümün getirilmesi, iş gereksinimlerinin ortaya çıkarılmasıdır. İş biriminden gelen her isteği sekreter gibi not alıp analize direk eklemek iş analistliği değildir.

İş analistliğinde önce teoriyi kavramak gerekir, yani mesleği anlamak. Örneğin; neden iş analistlerine şirketler ihtiyaç duyar? Bunu çalışarak başlayın.

Yazılım geliştirme yaşam döngüsü (SDLC) içinde iş analistlerinin görevi vardır. Bu gibi metodolojileri araştırmak ve büyük resmi görmek bütün sorularınıza cevap olacaktır.

Üniversitedeyken iş analisti olmayı düşünüyorsanız eğer, teoride SDLC öğrenmek, pratikte stajlar ve part-time çalışma olanakları yaratmak size fazlasıyla yardımcı olacaktır. SQL öğrenmek de bu aşamada yapabileceğiniz faydalı bir iş olur.

Hiçbir yazılım dili bilginiz yoksa bile yazılım teknolojilerinin çalışma mantığını kavramanız gerekir. Sizden kurumsal şirketler iş analisti olarak kod yazmanızı beklemez, ancak bir kodun ve bir web servisin çalışma mantığını bilmeniz şarttır.

Bir iş analisti raporlama yapabilmeli, sorgular çalıştırabilmelidir. Bunun için SQL kullanmayı bilmelisiniz. Bunu kendinize bir ödev edinebilirsiniz.

Hiçbir konuda yapamazsam korkusuna kapılmayın, endişelenmeyin. Yeni mezun olduğunuzda sizden harikalar yaratmanızı değil, işi öğrenmeye yatkın olduğunuzu görmek isterler. Kendinizi geliştirmek için çaba sarf etme gayretinde olmanızdır önemli olan. İş zaten öğreneceksiniz.

İş analisti olmak bir doktor gibi değildir. Yani bir çocuk doktoruysanız, çalıştığımız hastane değişebilir ancak işiniz değişmez. Ancak bir iş analisti için çalışılan sektör de önemlidir. Sektörün değişmesi, analizi yapılacak işin de değişmesi demektir. Sizin analiz yeteneğiniz, analiz yapma stiliniz sabit sizinle gider ancak, analiz edeceğimiz iş değişir. Bu yüzden bir alanda tecrübe kazanmak da önemlidir.

3.5. Bir İş Analistinın Projelere Sağladığı Değer

İyi bir iş analisti herhangi bir BT (Bilgi Teknolojileri) veya süreç iyileştirme projesine farklı değerler katabilir.

İş İhtiyacının Tespit Edilmesi; İhtiyaçlar, genelde daha düşük maliyete indirgeme üzerine kurulur. Mesela şüphe duyulmayan, bütçe üzerinde ciddi bir orana sahip olan bir ihtiyaç mobil maliyetlerin azaltılması olsun. Burada problemleri daha da sorgulayarak işe değer katılabilir. Kısıtlayıcı teknoloji sebebiyle ortaya çıkan düşük müşteri memnuniyeti, çalışan hareketliliğindeki artış gibi ekstra problemler de tespit edilebilir.

Çözüm Seçeneklerinin Göz Önünde Bulundurulması; İşin sorununa göre çözüm de değişiklik gösterecektir. Çözüm seçenekleri göz önüne alınarak mevcut çözüm ve alternatifleri, avantaj ve dezavantajlarını değerlendirerek en uygun çözüm olduğundan emin olunmalıdır.

İş Gereksinimlerinin Tanımlanması; Paydaş tanımlanması, iş gereksinimi tanımlanmasının anahtarıdır. Proje içinde cihazları yönetmek için BT çalışmaları uygun bir seçim olacaktır ama yazılım çözümü müşteri tarafından kullanılmayacak, sadece proje ekibi tarafından kullanılacaktır. Kullanıcılar göç halinde kurumsal başka bir yapılanmaya geçiş yapıyorsa, geçiş sürecini tasarlayarak işe değer katılabilir. Bu süreç, talimatları takip etmek için uygulama ekibi tarafından kullanılacaktır, bu yüzden bu çok önemlidir.

Fonksiyonel Gereksinimlerin Tanımlanması; Fonksiyonel gereksinimlerin baştan ortaya çıkarılması zordur. İş analistleri, başlangıç durumunun ve sonrasında da geri dönüşlerin belirlenmesi için senaryolar kullanarak işe değer katabilir.

Çözüm Değerlendirme ve Doğrulama; İş analisti bu süreçte objektif kalarak ve fonksiyonel gereksinimlerin giderilmesini sağlayarak sürece değer katabilir.

4. İş Zekası

İş analizinden bahsederken şirketlerin iş verimliliğini daha da arttırmak amacıyla farklı sistemlerden toplanan veriyi anlamlı, bir iş modeline uygun, merkezi ve kullanışlı bilgiye dönüştüren teoriler, metodolojiler, süreçler, mimari ve teknolojiler bütünü olan iş zekası ile karşılaş-

maktayız. ‘İş Zekası’ (*Business Intelligence*, BI), ham veriyi işleyerek daha anlamlı ve kullanılabilir hale getirilmesini sağlayan süreçlere, yöntemlere verilen isimdir.

İş zekası aslında İngilizce ‘*Business Intelligence*’ kelimelerinin dilimize yanlış çevrilmiş halidir. İngilizce ‘*intelligence*’ kelimesinin iki anlamı vardır; ‘*Artificial Intelligence*’ (Yapay Zeka) içindeki gibi ‘zeka’ ve ‘*Central Intelligence Agency*’ (CIA, Merkezi İstihbarat Teşkilatı) içindeki gibi ‘istihbarat’tır. ‘*Intelligence*’ kelimesinin buradaki anlamı ‘zeka’ değil ‘istihbarat’, yani yönetici makamlara sunulmak üzere toplanmış ve analiz edilmiş stratejik veya taktik içerikli işlenmiş bilgidir.

İş zekası deyince bugün aklımıza hemen bu iş için geliştirilmiş sistemler gelse de, aslında kavram bilgisayardan çok daha eskidir. ‘BI’ kelimeleri ilk olarak 1865 yılında Richard Millar Devens’in *Cyclopædia of Commercial and Business Anecdotes* adlı eserinde kullanılmıştır. R. Devens bu kelimeleri, çevresinden hızlıca bilgi toplayıp bu bilgileri analiz ettikten sonra kararlar vererek büyük paralar yapan Henry Furnese adlı bir bankacının yaptıklarını adlandırmak için kullanmıştır. Furnese’in o dönemde yaptığı gibi, hızlıca bilgi toplayıp, bu bilgileri derledikten sonra bunlar üzerinden isabetli iş kararları verebilmek bugün tüm iş zekası sistemlerinin ana amacıdır.

İş zekası yada kurumsal zeka en basit anlamı ile ham verinin, analiz ve karar destek amacı ile anlamlı ve yararlı bilgiye dönüştürülmesi işlemidir. Bu işlemi en kısa sürede yapmak için de iş zekası sistemleri, çok büyük miktarda veriyi işleyip, karar vericilerin kolayca algılayabileceği görsellere, raporlara, grafiklere, sunumlara çevirmekle yükümlüdürler. Bu şekilde iş zekası sistemi kullanıcısının doğru karar verebilme yetisini arttıran bir karar destek sistemidir.

Bugünlerde iş zekası, her gün duyduğumuz terimlerden biri haline geldi. Çok değil belki 10-20 yıl kadar önce bu konuya ilişkin benzer terimler kullanılıyordu. Veri ambarı, raporlama, bilgi yönetim ve panolar gibi tarifler zaten hep bilgi çalışanlarının çekmecesindeydi. Değişik tanımlamalarla karşımıza çıkan iş zekası kavramları şimdilerde veri madenciliği, sinir ağları, derin öğrenme gibi adlarla yeniden ortalıkta görünmeye başladı.

İş dünyası, her zaman yaptığı işin sonuçlarını ölçmeyi istemiştir. Muhasebe kayıtlarının tutulması ile başlayan binlerce yıllık süreç yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkan büyük şirketlerin talebini karşılamayınca başka yöntemler ortaya çıkmıştır. Bu dev şirketler veriyi her yerden toplayıp analiz etmişlerdir ve rakiplerini geçmek için yapılması gerekenleri verilerden öğrenmişlerdir. 60’lı yıllarda bilgisayar teknolojilerinin ilerlemesiyle insandan daha kuvvetli bir veri analiz aracı bulunmuş oldu. Bilgisayarlar devreye girince hesap kitap daha rahat yapılyordu. Hele bir de veriler grafiklerle herkesin anlayabileceği bir biçimde gösterilmeye başlanınca bilgisayarın gücü daha iyi anlaşılır hale gelmiştir.

Ancak verinin miktarı hızla büyüyordu ve insan gözü artık bu veriyi inceleyemez olmuştu. Veriler arasındaki karmaşık ilişkileri çözmek üzere matematik ve istatistik biliminden daha fazla faydalanılmaya başlandı. Veri ambarları oluşturuldu ve sadece veri analizi için nitelikli personel işe alınmaya başlandı. Bir vakit sonra bu da yeterli olmamıştır. Artık gelecekte neler olacak sorusuna cevap aranmaya başlanmıştır ve böylece tahmin yöntemleri devreye girmiştir. Finans ve telekom sektöründe veriler o kadar hızla büyüyor ki müşterilerin işlemlerini inceleyip uygun eylemleri planlamak için veri madenciliği denilen istatistiksel yöntemler kullanılmaya başlanmıştır.

Bugünkü bilgisayarlarda sinir ağları ve derin öğrenme yöntemleri ile yapay zeka oluşturulmakta ve veriler daha “zekice” analiz edilmektedir. Devasa veriler arasında insan gözünün fark edemediği ilişkiler ortaya çıkarılmakta ve şirketler bilgisayarlardan ne yapmaları gerektiğini öğrenmektedirler. Tüm bu işlemleri kimler mi yapıyor? Matematik, istatistik, programlama ve

algoritmaları iyi bilenler bu işlerin içinde yer alıyor. Veri analistleri karmaşık veri analiz araçlarını kullanıp veriden bir anlam çıkarıyorlar.

Analistler önce veriyi finans, satış, pazarlama, üretim ve insan kaynakları gibi birimlerin veri tabanlarından toplayıp bir araya getiriyorlar. Toparlanan veriler değişik dönüştürme işlemleri yardımıyla analiz için daha uygun bir yapıya getiriliyor. Sonra bu verilerin bir modelini oluşturup, sayısal olarak özetleyip, kimi zaman grafikler hazırlıyorlar. Böylece verilerin yöneticiler ve karar vericiler tarafından okunabilir ve anlaşılabilir olmasını sağlıyorlar. Verileri inceleyenler ise işleri hakkında daha derin ve anlamlı sonuçlara ulaşip kararlarını bu sonuçlara göre alıyorlar.

Şekil 2. Veri Analizi Süreci

Özetleyecek olursak, iş zekası araçları ve yöntemleri her geçen gün daha da karmaşıklaşan iş problemlerini çözmek için karar vericilerin vazgeçilmez bir aracı olmaktadır. İş zekası araçlarından yararlanan şirketler diğer şirketlerin doğal olarak önünde bulunacaktır. Satışların artırılması, maliyetlerin düşürülmesi ve karlılığın artırılması iş zekası yaklaşımının en büyük değerleri olacaktır.

Birkaç madde de iş zekası;

İş zekası, ham veriyi yapılacak iş hedefleri doğrultusunda anlamlı ve kullanışlı şekle getirmemizi sağlayan teoriler, metodolojiler, süreçler, mimariler ve teknolojilerin bir arada bulunduğu kümedir.

İş zekası, büyük miktarda verileri işleyerek yeni projelerin belirlenmesini ve geliştirilmesine yardım eder.

İş zekası teknolojileri, işimiz hakkında geçmişe dönük, şimdiki zaman ve ileriye dönük fikirler edinmemizi sağlar.

İş zekası teknolojilerinin yaygın işlevleri;

Raporlama,

Çok boyutlu analiz süreçleri,

Mantıksal çözümlenmeler,

Veri madenciliği,

Süreç madenciliği (süreç yönetim teknikleri),

Karmaşık olay analizi,

İş performans yönetimi,

Bir iş sürecini diğer performans ölçümleriyle ya da bu iş sürecinin en iyileri ile kıyaslama,

Tahmine dayalı mantıksal çözümler ve kurala dayalı mantıksal çözümlerdir.

4.1. İş Zekası Neden Gereklidir?

Günümüzün rekabetçi iş ortamında karar alma süreçleri, büyük kurumlar kadar orta ve küçük boyutlu işletmelerde de zorlaşmaktadır.

Kurumsal kaynak planlama sistemleri ya da diğer iş uygulamaları, günlük işlemleri otomatik bir biçimde ele alarak iş süreçleriyle ilgili verilerin kayıt altına alınmasını sağlarlar. Buna karşın, kurumsal verinin karar almayı destekleyici bir biçimde çözümlenmesi istendiğinde, bu sistemler doğaları gereği kısıtlı ölçüde çözüm seçeneği sunarlar. Bu alandaki boşluğu dolduran iş zekası sistemlerinin sağladığı yararlar dört başlık altında özetlenmiştir.

Hızlı Karar Alma: Kurumsal kaynak planlama yazılımları işletimsel veriye dayalı biçimde çalışır. Kullandıkları veri tabanı genellikle günlük işlemleri kayıt altına alan ilişkisel veri tabanlarıdır. Bu tür veri tabanlarına tarihsel veri tutulmasına karşın, sistemin tümü, günlük işlemleri en iyi ve hızlı yapacak şekilde tasarlanmış ve gerçekleştirilmiştir. Başka bir deyişle sistem veri ekleme, değiştirme ve silme işlemlerini hızlı yapmak üzere tasarlanmıştır. Hızlı raporlama bu sistemlerin birinci önceliği değildir. Bu sistemlerle, bir personelin bordrosunu saniyeler içinde hesaplarız, bir demirbaşı bir personele en kısa sürede kaydedersiniz. Ancak günlük işlemlerin oluşturduğu kayıtları, değişik bakış açılarıyla incelemek istediğinizde, bu veri tabanlarının yapısı işinizi zorlaştırır. Sorgunun çalışıp sonuç üretme süresi dakika, saat ve hatta gün düzeyine dek uzayabilir.

Buna karşılık iş zekası sistemleri, veri ambarı teknolojisine dayanır. Veri ambarı, veri tabanı sorgularının hızlı sonuç üretmesini amaçlayan, bu amaca uygun olarak değişik biçimde yapılandırılmış, salt-okunur türde, özel bir veri tabanıdır. Örneğin, 2009 yılında hastalık izni kullanım oranının geçmiş yıllara göre nasıl bir değişim gösterdiğini merak ettiğinizde yanıtı en kolay ve etkin biçimde bu tür sorgular için özel olarak tasarlanmış veri ambarlarını ve analitik uygulamaları kullanarak elde edebilirsiniz.

Değişik Bakış Açısıyla Büyük Resmi Görme: Kurumsal kaynak planlama sistemleri, kurumların günlük işlemlerine ilişkin her türlü bilgiyi veri tabanında, tarih bilgisiyyle birlikte, en ince ayrıntıda tutarlar. Çünkü bu sistemler için temel amaç izlenirliği sağlamaktır. Örneğin, bir ham maddenin son ürün haline gelinceye dek geçirdiği bütün aşamalar ya da bir son üründen hareketle geriye dönük üretim, stok ve maliyet bilgileri sistemde ayrıntılı biçimde yer alır. Günlük işlemleri yürütenler bu verilerden büyük ölçüde yararlanırlar. Ama yöneticiler karar alırken olgulara geniş açıdan bakmak isterler. Tek tek öğelerle değil, öge gruplarıyla ya da birleşik öğelerle, toplamlarla ilgilenirler.

İş zekası sistemleri, işletimsel veriye dayalı çalışan bilişim sistemlerinin kolay oluşturamayacağı birleşik, özet bilgiyi kullanıcılara hızlı ve kolay şekilde sunan sistemlerdir.

Dinamik, Etkileşimli, Anlık Çözümleme: Bütün bilişim sistemlerinin raporlama işlevleri vardır. Ama bu işlevlerin büyük bir bölümü, biçimi ve içeriği önceden belirlenmiş öngörülebilir türde raporları üretmeye yöneliktir. Örneğin bir yönetici, bu tür sistemlerin sunduğu raporlama işlevleriyle üretim maliyeti toplamlarını görebilir fakat bu raporu gördükten sonra gerek duyabileceği bir grup ürünün üretim maliyeti arasındaki fark, maliyeti oluşturan gider kalemleri gibi çözümlenmesi istediği anda hızlı ve kolay biçimde elde edemez. İş zekası sistemi ise yöneticiye istediği anda, istediği çözümlemeyi, istediği biçimde oluşturma olanağı sağlar. Gereksinim duyulan analiz sonuçları zengin görsellikte, grafikler, çizelgeler ve haritalar üzerinde sunulur. Üstelik sistemde bir grafik ya da tablo öğesinin üzerine tıklayarak daha derin ve ayrıntılı çözümlemelere o anda ulaşma gibi etkileşimli çalışma olanakları da bulunur.

Bütünleşik Kurumsal Bilgi: Kurumsal kaynak planlama sistemlerinin işlevlerinin tamamına yakın bir bölümü, kendi oluşturduğu işletimsel verinin bulunduğu veri tabanı üzerinde gerçekleşir. Ama çoğu kurumda, işletimsel bilginin bir bölümü de örneğin Excel gibi farklı veri kaynaklarında yer alır. Kurumsal kaynak planlama yazılımları, gelişkin ve karmaşık sistemlerdir.

Ancak bu sistemlere kendi alanları dışında işlevler eklemek ve değişik bütünleşme yetenekleriyle bu sistemleri genişletmek kolay değildir. Bunun için çoğu zaman bir ERP ürünü satıcısıyla değişik sözleşmeler kapsamında, uyarlama ve geliştirme çalışmaları yapmak gerekir. Üstelik ERP sistemlerine eklenecek yeni bütünleşik işlevler günlük işlemlerde istikrarı sağlarken, kurumların kimi özel durumlardaki esnek iş yapabilme yeteneğini de kısıtlar. Bu nedenle çözümlene ve devingen raporlama işlemleri için ERP verileri ve ERP sistemi üzerinde bir iş zekası sisteminin kurulması tercih edilir. Böylece hem ERP sisteminin ve işletimsel verinin aşırı yüklenme ve büyüme nedeniyle başarımı olumsuz yönde etkilenmez, hem de değişik veri kaynaklarını bütünleştirme, hızlı raporlama ve analiz işlemleri için özel olarak tasarlanmış iş zekası sisteminin sunduğu olanaklardan yararlanır.

Birkaç maddede neden iş zekası:

Sektörel rekabet,

Serbest piyasa ekonomisi ve globalleşme,

İnternetin yaygınlaşması,

Ekonomik sebepler,

Kurumların azalan donanım masrafları ve iş zekasının uygulanmasında eldeki yazılımların kullanabiliyor olmaları,

Verilerin bugün son kullanıcılar tarafından kendi imkanlarıyla satın aldıkları disklerde saklayabilir hale gelmesi,

Müşteri beklentileri,

Yatırımın geri dönmesi

gibi maddeler sıralanabilir.

4.2. Veri Ambarı ve İş Zekası İlişkisi

İş zekası uygulamalarının çok büyük bir kısmı veri ambarı projelerinin birer parçası olarak yer almaktadır. Bu terimin hayatımıza kazandırılması da veri ambarı projeleri ile birlikte başlamıştır denilebilir. Veri ambarı uygulamalarında sıkça iş zekası kullanılıyor olmasından dolayı literatürde veri ambarı (data warehouse) ve iş zekası (business intelligence) kavramlarının baş harflerinden oluşan BIDW kelimesi oluşmuştur. Bazı durumlarda veri ambarı uygulamalarının bir sonucu, bazı durumlarda ise veri ambarı uygulamasının bir sebebi olarak iş zekası projelerini görebiliriz. Hatta iş zekasını amaçlayan işletmelerin veri ambarı dönüşümünü gerçekleştirmeden, amaca yönelik basit veri marketleri oluşturarak proje çalışmalarını söz konusudur. Yine de literatürdeki bu yakın ilişkiye rağmen iki kavramın birbirinden net şekilde ayrılmasında yarar vardır. Veri ambarı ve iş zekası kavramları aşağıdaki tanımlar itibarıyla birbirinden farklılaşabilir:

İş zekası, ham veriyi alarak kullanışlı bilgiye dönüştüren ve bu sayede stratejik, taktik ve operasyonel görüş sağlayan ve karar verme süreçlerine destek olan metotlar, işlemler, mimariler ve teknolojilerin tamamıdır.

İş zekası, veri dönüşümünün en üst tabakası olup raporlama, analitik ve özet ekranlarının (*dash board*) tamamıdır.

Yukarıdaki ilk tanım itibarıyla bütün veri dönüşüm sürecini ve dolayısıyla veri ambarı projelerinin tamamını veya büyük veri projelerinin tamamını iş zekası projelerinin birer alt seviyesi olarak görmek mümkündür. İş zekası kavramını ayrıca rekabetçi zeka (competitive intelligence) kavramı ile de benzer anlamda kullanmak mümkündür. Bunun başlıca sebebi iş zekasının da karar verme süreçlerine doğrudan dahil oluyor olması ve alternatif kararlar arasında rekabetçi tanımlar yapıyor olmasıdır.

4.3. İş Analitiği ve İş Zekası İlişkisi

İş zekası kavramının sıklıkla karşılaştırıldığı kavramlardan birisi de iş analitiğidir. Çoğu durumda birbirine alternatif olarak kullanılmaktadır. Hatta çalışma alanı olarak “iş zekası uzmanı” kavramı yerine kısaca “iş analisti”, “analist”, “sistem analisti” gibi kavramlar da kullanılmaktadır. Genel olarak iş analitiğinin literatürdeki karşılığı iş süreçlerinin modellenmesi ve problem çözümü için istatistiksel ve sayısal yöntemler kullanılmasıdır. İş zekası ise bu anlamda raporlama, çevrim içi analitik işleme gibi veri modelleme ve makine öğrenmesi yöntemlerini kullanmaktadır. Türkiye koşullarında genel olarak iş zekasının iki kavramı da kapsadığı söylenebilir.

4.4. İş Zekası Projelerinde Başarı

Ralph Kimball, iş zekası projelerindeki başarı kriterlerini aşağıdaki üç maddede özetlemektedir.

Üst yönetim tarafından projeye gösterilen önem ve kaynak ayrımı

İş zekası dönüşümü için doğan ihtiyacın ne kadar güçlü olduğu

İş verisinin hacmi ve kalitesi

Kimball’ın kriterlerinden, verinin kalitesi ve hacmi iş zekası projelerinin başarısı ve geçişteki motivasyonu belirlemek için kullanılabilir en somut boyutu oluşturmaktadır. Verinin üç farklı açıdan incelenmesi ilk adımı oluşturur. Buna göre verinin içeriği, tutarlılığı ve yapısı mümkün olan en kısa sürede incelenmeli ve proje ile ilgili buna göre planlama yapılmalıdır. Bu aşamada herhangi bir problemin sezilmesi durumunda aşağıdaki adımlar izlenebilir:

İş süreçleri kapsamında üretilen veri kaynaklarının tespiti ve bu veri kaynaklarının kategorize edilmesi,

İş verisinin enformasyona dönüştürülmesi ve uygun şekilde sunulması,

Verinin sorgulanması ve analiz edilmesi,

Toplanan veri üzerinde eylem belirlenmesidir.

4.5. İş Zekası Uygulama Ortamları

İş Zekası yazılımları farklı ortamlarda sunulabilmektedir. Bu ortamların başında web gelmektedir. Mobil ortamlar veya masa üstü yazılımlar da sıklıkla kullanılmaktadır. Günümüzde web ortamında geliştirilen iş zekası raporları, kolaylıkla masa üstü veya mobil uygulamalara adapte edilebilmektedir. Bu yüzden öncelik, web üzerinde rapor geliştirmeye doğru kaymaktadır. Genel olarak bir iş zekası uygulamasının aktif raporlamasında (dash board) aranan temel özellikler aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

Kullanılabilirlik: Kullanıcının ihtiyacı olan özelliği ekranda kendi başına bulabilmesinin kolay olmasıdır.

İçerik Zenginliği: İçeriğin basit bir rapor oluşturmanın ötesinde, tavsiyeler sunan, yardım menüleri, destek dokümanları veya interaktif özellikleri ile kullanıcıyı yönlendirebilmesi beklenmektedir.

Temizlik: Karmaşık ekranların kullanımı zorlaştırdığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ekranların mümkün olduğu kadar sade olması beklenmektedir. Karmaşıklığın gerekli olduğu yerlerde ise kullanıcının kendi ekranını tasarlayabilmek ve kendi kontrollerini koyabilmesi, dolayısıyla ekran karmaşıklığının kullanıcının kontrolünde olması beklenmektedir.

Güncellik: İş zekası portalinin sürekli güncel içerikte bulunması tavsiye edilmektedir. Etkileşim sitenin etkileşimli olması ve içeriğin kullanıcı komutlarına göre cevap vermesidir.

İş zekası: yönetsel kararların doğru ve hızlı alınabilmesi için
Verilerin depolanmasını,
Verilere kolay ulaşılabilmesini,
Verilerin analiz edilmesini,
Verilerle planlama yapılabilmesini,
Verilerle performans değerlendirmesinin yapılabilmesini
sağlayan teknoloji ve uygulamaların bütünüdür.

4.6. İş Zekasının Faydaları

Küçük bir yatırımla mevcut sistemlerinizi daha hızlı ve etkin bir şekilde değerlendirmenizi sağlar.

Mevcutta topladığınız verileri, karar verme mekanizmasını hızlandıracak faydalı bilgilere dönüştürür.

Acil durumlarda çok önemli olan ve çabuk karar vermeyi gerektiren iş süreçlerinde görünürlük ve beceriyi artırarak karmaşık raporların hızlı ve kısa sürelerde hazırlanmasını sağlar.

Kolayca iş süreçlerini izleyerek maliyet kesintilerini ve ayrıca yeni büyüme fırsatlarını tespit etmenizi sağlar.

Organizasyondaki işlerin ve kişilerin performansını kolay ve hızlı bir şekilde ölçmenizi ve izlemenizi sağlar.

Farklı bir ortamda tasarlandığı için mevcut sisteminize ekstra yük getirmez.

4.7. İş Zekası Bileşenleri

İş zekası çözümü bir veri kaynağı ile başlar, veri işlenir ve veri ambarı ya da veri modeli oluşturulur. Sonuç olarak son kullanıcıya anlamlı rapor ve analizler sunulur.

Veri Kaynağı:

Veri kaynağı iş zekası çözümlerine temel oluşturan bileşendir. Şirketlerin birçoğu operasyon işlemlerinde kurumsal kaynak planlaması (Enterprise Resource Planning, ERP), tedarik zinciri yönetimi (Supply Chain Management, SCM), satış odaklı işlemler için müşteri ilişkileri yönetimi (Customer Relationship Management, CRM) ya da perakende satış işlemleri için satış noktası (Point-of-Sale, POS) gibi yazılımlar kullanırlar. Bu sistemler iş zekası çözümlerinde başlangıç noktası olacak veri kaynağını üretirler. Uygulama veri tabanı genellikle SQL Server, Oracle ya da Access gibi ilişkisel veri tabanı yönetimi sistemleri olarak tasarlanır. İş zekası çözümlerinde kullanılan veri kaynağı bulut tabanlı veya web servisleri gibi harici ya da uygulama veri tabanları gibi dahili olabilir.

ETL (Extract-Transform-Load “Çıkart-Dönüştür-Yükle”)

ETL, üç ayrı işlemin tek bir işlem gibi yapıldığı bileşendir. ETL sistemleri genel anlamda verinin operasyonel veri tabanlarından veri ambarlarına aktarma işlemini gerçekleştirir. Verinin kaynaktan veri ambarına kopyalanmasından çok daha fazlasıdır. ETL veriyi kaynak sistemden çıkarıp veri içeriğini veri ambarına iletir ve veri ambarına yükler. ETL iş zekası çözümünün kalbi olarak düşünülebilir. ETL sistemleri veriyi sürekli olarak pompalayarak veri ambarının güncel olmasını ve veri entegrasyonunu sağlayarak iş zekası çözümünün bir bütün olarak devam etmesini sağlar. Etkili bir ETL tasarımı daha etkili bir “İş Zekası” çözümü elde edilebilmesine katkıda bulunur.

Veri Ambarı (Data Warehouse)

Veri Ambarı bütün raporlama ve analizlere temel oluşturan merkezi veri depolama birimi olduğundan, İş Zekası çözümünün beyni olarak düşünülebilir. Günlük veri tabanlarında, işlemler halen devam ediyor olduğundan rapor ya da analiz yapmak için uygun değildirler. Operasyonel veri tabanlarında select sorgusu çalıştırmak uzun süre almasına rağmen select sorgusu üzerine yoğunlaşmaktadır. Çünkü raporlar veya analizler genel olarak karmaşık select komut setlerinin çalıştırılması ile alınır. Bu zamanı kısaltmak için veri tabanının kopyasını almak yeterli olmaz. Günlük veri tabanlarının yükünü azaltacak bir yapıya ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaçlar Veri Ambarı yapısının kullanılması ile giderilmiş olur. Günlük veri tabanları ETL operasyonlarından geçirilerek verinin daha rahat analiz edilebileceği ve kolaylıkla rapor alınabileceği veri ambarları oluşturulur. Veri Ambarı şirketin hafızasıdır. Bilgiyi detaylı ve geçmişini de içerecek şekilde tutar. Operasyonel veri tabanlarında verinin güncellendikten sonraki son haline ulaşmak mümkündür. Veri ambarında ise verinin güncellenmeden önce ve sonraki bütün versiyonları tutulur. Örneğin veri tabanında çalışan, bilgilerin tutulduğu bir tablo olduğunu varsayalım. Çalışanlardan birinin 2011 yılında 2 çocuğu olsun ve çalışanın 2014 yılında bir çocuğu daha doğuyor olsun. Günlük veri tabanında çalışanın 3 çocuğu olduğu bilgisi tutulurken Veri ambarında ise çalışanın 2011 yılında 2 çocuğu, 2014 yılında 3 çocuğu olduğu bilgileri yer alır. Anlaşılabilirliği üzere Veri ambarından çalışanla ilgili geçmiş bilgilere de ulaşılabilir. Bunun bir sonucu olarak veri ambarı günlük veri tabanına göre çok daha fazla yer kaplamaktadır. Günlük veri tabanında aynı kelime farklı şekillerde ifade edilebildiğinden veri kirliliği vardır. Veri ambarında ise aynı kelimeye denk gelen bütün kelimeler orijinal versiyonu ile ifade edilecek şekilde veri temizliği yapılır böylece veri kirliliği azaltılmış olur. Veri ambarı oluşturulurken tablolara birleştirme ve sadeleştirme, işlemi uygulanır, bunun sonucunda tablo sayısı azalır, tablo içerisindeki veri miktarı artar, birden fazla tablo tek bir tablo olarak ifade edilmiş olur. Veri ambarları güncel veriyi tutmaz. Günlük veri tabanından ETL işlemlerini gerçekleştirmek üzere tanımlanan paketler, belirli saatlerde çalışarak veri ambarını günceller, genellikle bu paketler 6 saatlik periyotlarla çalıştırılır. Veri Ambarı oluşturulurken tablo ve sütun isimleri anlamlı olmalıdır. Böylece rapor alırken her defasında isimlendirmektense raporda kullanılacak şekilde isimlendirme yapmak zamandan tasarruf edilmesini sağlayacaktır.

Analitik Veri Modeli

Şirketler analiz ve raporlama işlemlerini direkt olarak veri ambarı üzerinden yapmak isteyebilirler. Diğer bir yöntem ise analitik veri modeli üzerinden rapor çekip analiz üretmektir. Analitik veri modeli için kaynak olarak genellikle veri ambarı kullanılır. Analitik veri modellerinin amacı işleyiş için veri ambarından çekilen veriye değer katarak gerekli olan anlamlı bilgiyi üretmektir. Analitik veri modeli veri ambarında olmayan KPI (Anahtar Performans Göstergesi, Key Performance Indicator), önceden hesaplanmış ölçümler, kullanıcı tanımlı hiyerarşiler gibi ek faydalar sağlar. Analitik veri modelleri küp isminde çok boyutlu yapılar oluşturur, küpler özellikle eklenmiş hesaplamaların bulunduğu yapılardır.

Operasyonel Veri Kaynağı (Operational Data Source, ODS): Veri Temizleme, Veri Profilleme işlemlerini sağlamaktadır.

Raporlama

İş zekası çözümlerinin sağladığı temel faydalardan bir tanesi kurumların iş performansını arttırması ve işleyiş takip edebilmesi amacıyla rapor ve analizler üretmektir. Rapor; gelecek yıllarda hangi aksiyonların alınması gerektiği amacı ile oluşturulan, iş performansı ve aktivitelerin bir özeti. İş Zekası çözümlerinin çoğu, standart raporların alındığı raporlama elementlerini barındırır. Raporlar doğrudan günlük veri tabanından, veri ambarından ya da analitik veri modelleri kullanılarak alınabilir, bu ihtiyaca ve senaryoya göre değişir.

4.8. Başlıca İş Zekası Uygulamaları

Bağımsız araştırma kuruluşu Gartner, en yaygın iş zekası uygulamasına cevap için her sene iş zekası alanında çeşitli kriterlere göre değerlendirmeler yaparak pazar değerlendirmesini gösteren bir liste yayınlıyor ve listeyi segmentlere bölüyor. Buna göre en yaygın ve pazar lideri olan iş zekası uygulamaları;

Lider iş zekası platformu sağlayıcıları şunlar: IBM, Oracle, SAP, SAS, Microstrategy, QlikTech, Information Builders.

Lider iş zekası platformu sağlayıcılarını zorlayan şirketler şunlar: Tableau, Tibco Software (Spotfire).

Özelleşmiş alanlarda uygulama sağlayan ve bu nedenle tüm kullanıcılara hitap etmeyen iş zekası platformu sağlayıcıları şirketler şunlar: LogiXML, Actuate, Panaroma Software, Prognoz, Salient Management Company, Board International, Arcplan, Targit, Alteryx, Pentaho, Jaspersoft.

5. Sonuç

Bu çalışmada, iş analistliği ve iş zekası konu başlıkları altında çeşitli bilgiler verilmiştir. İş dünyasına yeni yeni giren bu terimlerin üzerinde durulmuştur. İş analizi sayesinde kurumların daha verimli bir süreç geçirdikleri sonucuna varılmıştır. İş analistinin, iş analizi görevini üstlenen kişi olduğu belirtilmiştir. Şu an sektörün önde gelen firmalarında 300'den fazla iş analisti açığı olduğu bilinmektedir. İş analistinin görevleri belli olduğu için bir iş analistinde aranan özellikler sıralanmıştır. İş zekasının ne olduğuna, önemine ve amacına değinilmiştir. Bunlardan yola çıkarak iş zekası uygulamalarının, iş sonuçlarını daha iyi, hızlı ve kolay analiz edebileceği belirlenmiştir. Aynı zamanda ortaya çıkan veriler görsel anlamda kolay okunabilir olduğu için farklı görevlerdeki insanların da ortaya çıkan veriyi ve sonuçları rahatlıkla anlayabildiği belirtilmiştir.

Sonuç olarak, bu kadar önemli ve gelecek vadeden, bir o kadar da meşakkatli yeni bir iş alanı olan iş analizliği konusunda üniversitelerde yeni bir bölüm veya en azından iktisat, işletme, ekonometri, vb. bölümlerin altında anabilim dalı açılmasının çok önemli, gerekli ve faydalı olacağı yetkililere duyurulmak istenmiştir.

Kaynakça

- Akyol, A. (2001). "İşlerin Yeniden Tasarlanmasında İş Analizlerinin Rolü". *Yüksek Lisans Tezi*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alpugan, O., Demir, H. ve Üner, N. (1993). *İşletme Ekonomisi ve Yönetimi*. Beta Basım.
- Angela, W. (2016). *Seven Habits of Highly Effective Business Analysts*. 20 Ağustos 2016 tarihinde, <http://www.batimes.com/angela-wick/seven-habits-of-highly-effective-business-analysts.html> adresinden alındı.
- Balaban, Ö. (2013). *Sakarya Üniversitesi Uzaktan Eğitim Dersi*, 2016 yılında http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/66221/30187/iş_analizi.pdf adresinden alındı.
- BA-WORKS. (2017). <https://ba-works.com/blog/> adresinden alındı.
- Bingöl, D. (1998). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. İstanbul: Beta Basım.
- CARETTA. *Caretta Creative Business Solutions*. 05 Ocak 2018 tarihinde <https://www.caretta.net>, adresinden alındı.
- Çelikten, M. (2001). *Neden İş Analizi Yapılmalı?*. Erciyes Ün. SBE Dergisi Sayı: 18, 2005/1, s: 127-135.
- Çetin, C. (2013). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Eren, E. (2011). *Yönetim ve Organizasyon*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Erigüç, G. ve Ergin, G. (2003). "Personel Yönetiminden İnsan Kaynakları Yönetimine Geçerken İş Analizi". *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, Cilt:6, Sayı:1.
- Karakaş, E. İ. (2015). *İş Analizi Nasıl Hazırlanır*. 01 Ocak 2018 tarihinde <https://emreinanckarakas.wordpress.com/?s=i%C5%9F+analizi> adresinden alındı.

- Gündüz, D. (2015). *İş Zekası*. 01 Ocak 2018 tarihinde <http://deryagunduz.com> adresinden alındı.
- GNA. (2011). *İş Zekası Nedir?*. 02 Ocak 2018 tarihinde <http://gna.com.tr/is-zekasi> adresinden alındı.
- IIBA-International Institute of Business Analysis. (2005). *Business Analysis Body of Knowledge Guide (BABOK Guide)*. 03 Ocak 2018 tarihinde <http://www.iiba.org/babok-guide.aspx> adresinden alındı.
- INTELLIUM. (2017). *Kurumsal Performans Yönetimi*. 04 Ocak 2018 tarihinde <http://tr.intellium.com.tr/kurumsal-performans-yonetimi/> adresinden alındı.
- KODDIT. (2016). *İş Zekası Nedir? Ne İşe Yarar?*. 05 Ocak 2018 tarihinde <https://blog.koddit.com/is-zekasi> adresinden alındı.
- Kozak, M. A. (2003). *İş Analizinin Yönetim Yaklaşımları İçindeki Önemi*. 05 Ocak 2018 tarihinde <http://www.ISGUC.ORG> adresinden alındı.
- Loshin, D. (2003). *Getting Onboard with Emerging IT, Business Intelligence: The Savvy Manager's Guide*, ISBN-10: 1558609164.
- MICROSOFT CORPORATION. (2012). *Designing Business Intelligence Solutions with Microsoft Sql Server*. Product Number: 20467B.
- Pazarçeviren, S., Zor, Ü. ve Gürbüz, F. (2015). "İş Zekâsı: Kavramsal Çerçeve, Bileşenler ve İşleyiş". *Siyaset Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*. Yıl:3, Cilt:3, Sayı:1.
- Sabuncuoğlu, Z. (1997), *Personel Yönetimi*, Uludağ Üniversitesi İİBF, No.8.
- Şeker, Ş. E. (2013). *İş Zekası ve Veri Madenciliği*. Cinius Yayınları.
- Şeker, Ş. E. (2016). *İş Zekası*. YBS Ansiklopedi. v.3, is.1.
- Unutkan, G. A. (1995). "İş Analizlerinin Personel Eğitimindeki Yeri ve Önemi". *M.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*. Cilt xi, Sayı, 1-2, ss. 207-227.
- Yıldız, G. (1989). *İşletmelerde İşgören Yönetimi, İstanbul Teknik Üniversitesi Ders Kitapları*. No.72.
- Yüksel, Ö. (1998). *İnsan Kaynakları Yönetimi*.

Suriye İçsavaşıyla Ortaya Çıkmış Zorunlu Bir Göç: Suriye Çerkesleri, İstanbul İli Örneği¹

Emir Fatih Akbulat²

İçsavaşıyla Ortaya Çıkmış Zorunlu Bir Göç:
Suriye Çerkesleri, İstanbul İli Örneği

Öz

19. yüzyılda Kafkasya'nın Çarlık Rusya'sınca işgali sonrası sürgün edilen Çerkes muhacirlerin bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu tarafından Ortadoğu coğrafyasına iskân edilmiştir. I. Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu'da kurulan ulus devletlerin sınırları içerisinde kalan Çerkes azınlığın uyum problemleri 2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı ile bir kez daha gün yüzüne çıkmıştır. Bu makalede; 2011 Suriye İç Savaşı nedeniyle yaşanan kitlesel göç hareketleri içinde yer alan Çerkes topluluklarının Türkiye'nin İstanbul iline göç etmeleri ve İstanbul'daki yeni yaşamları tartışılacaktır. Makalede, Suriye'den gelen Çerkesler ile yapılan anket çalışması ve derinlemesine mülakatlarla elde edilen bulgular değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Suriye Çerkesleri, Göç, Adaptasyon

A Forced Migration Emerged with the Syrian Civil War: Syrian Circassians, Istanbul Province Example

Abstract

Some of the Circassian refugees who were exiled after the occupation of the Caucasus in the 19th century by the Tsarist Russia were settled by the Ottoman Empire in the geography of the Middle East. The problems of the integration of the Circassian minority within the borders of the territories created in the Middle East after the First World War reappeared after the Syrian Civil War, which began in 2011. In this article the process of migration of Circassian communities to Turkey in the city of Istanbul during the mass migration movements that arose with the Syrian civil war of 2011 and their new life in Istanbul is discussed. In the article, the results of the study, conducted with the Circassians from Syria and in-depth interviews, will be evaluated.

Keywords: Syrian Circassians, Migration, Adaptation

1. Giriş

Kafkasya'nın en eski otokton halklarından olan Çerkesler (Britannica, 2018), yaklaşık 400 yıllık savaşlar dizisinin ardından (Berkok, 1958) Rus emperyalizminin acımasızlığına yenilerek soykırıma uğramış ve hayatta kalanlar ise anavatanları Kafkasya'dan sürgün edilmişlerdir (Saydam, 2010). 19. Yüzyılda Çarlık Rusya tarafından anavatanlarından sürgün edilen Çerkesler ekonomik ve sosyal çöküntü içerisindeki Osmanlı İmparatorluğu'na sığındılar. Farklı tahminlerle 1-1.5 milyon arasındaki Çerkes, Osmanlı iskân politikalarının bir neticesi olarak imparatorluğun dört bir yanına dağıtıldı (Akbulat, 2017a).

Suriye Çerkesleri, ilk olarak; Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan topraklarına iskân edildiler. 93 Harbi sonunda Rusya ve diğer Avrupalı devletlerin baskısıyla İmparatorluğun Bilad-ı Şam eyaletlerine, 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrasında İsrail işgaline uğrayan, nüfuslarının büyük çoğunluğunun yaşadığı Golan bölgesinden, ABD, Ürdün gibi ülkelere ve Suriye'nin diğer şehirlerine (Pul, 2011; Prinson, 2001; Bice, 1991), 2011 Suriye İç Savaşı nedeniyle de başta Türkiye Cumhuriyeti olmak üzere çeşitli ülkelere dördüncü kez zorunlu göçe maruz bırakıldılar (Milliyet, 2013). Suriye İç Savaşın başladığı günlerde çoğunluğu Şam, Halep ve Humus şehirlerinde olmak üzere 50.000-100.000 Çerkesin yaşadığı tahmin edilmektedir (ORSAM, 2012). Ancak Suriye'de yaşanan çatışma ortamından kaynaklanan kaygılarla birçok Çerkes Suriye'yi terk etmek zorunda kalmıştır. Bu sebeple başta Türkiye olmak üzere: Rusya Federas-

¹ This article is derived from a thesis defended in İstanbul Yeni Yüzyıl University Graduate School of Social Sciences.

² Yıldız Technical University, Graduate School of Social Sciences, Department of Political Science and International Relations, İstanbul, Turkey. emirfatihakbulat@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9069-5613>

yonu, Lübnan, Ürdün, ABD, AB Ülkeleri, Birleşik Arap Emirlikleri ve Dubai gibi ülkelere sığınmacı olarak göç etmişlerdir (Akbulat, 2017b).

2. Araştırmanın Amacı ve Konusu

Araştırma, 2011 Suriye Krizi sonrası Türkiye'ye yönelik göçmen hareketlerini Suriye Çerkesleri örneğinde analiz etmeyi amaçlamıştır. Bu çözümlemeden hedef ülke konumuna gelen Türkiye ve uluslararası toplumun yararlanması hedeflenmiştir.

Araştırmanın denenceleri şu şekilde sıralanmıştır:

d1) Suriye İç Savaşı ile başlayan süreçte Suriyeli Çerkesler için Türkiye göç açısından hedef ülke konumuna gelmiştir. Çerkeslerin Suriye'den ayrılma ve Türkiye'ye yerleşme kararı vermelerindeki nedenleri arasında Türkiye Çerkesleri önemli bir neden teşkil etmektedir.

d2) Türkiye'ye sığınan Suriyeli Çerkes göçmenlerde, Türkiye'de kalmak ve bundan sonraki hayatını Türkiye'de devam ettirmek eğilimi hâkimdir. Suriye Çerkesleri açısından Türkiye Cumhuriyeti'ne sığınmak savaşın getirdiği bir zorunluluk olarak gerçekleşmiş olsa da gelen Suriye Çerkesleri Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşamaktan dolayı büyük oranda memnun oldukları sınımlanmıştır.

d3) Ortadoğu coğrafyasındaki siyasi istikrarsızlıklar dolayısı ile Türkiye Cumhuriyeti'ne sayıları milyonlarla ifade edilen sayıda farklı ülkelerin vatandaşı insan göçmen olarak sığınmıştır. Bu insanların sosyo-ekonomik yaşantıları araştırılması, detaylı analiz yapılması gereken boyutlara erişmiştir.

Araştırma çerçevesinde; a) Göçmenlerin kişisel özellikleri nelerdir?, b) Göçmenler hangi şartlarda hayatlarını devam ettirmektedirler?, c) Göçmenleri Türkiye'ye getiren nedenler nelerdir?, d) Göçmenlerin Türkiye'deki yaşamlarını kolaylaştıran yardımcı kişi/kurumlar olmuş mudur?, e) Türk sosyal hayatına adaptasyonları ne düzeydedir?, f) Göç sonrası hayat standartları değişime uğramış mıdır?, g) Türkiye Cumhuriyeti'ndeki gelecek perspektifleri nedir?, sorularına yanıtlar aranmıştır.

Araştırma Suriye İç Savaşı sonrası ortaya çıkmış bir sorun olarak, göçmenlik ve Suriye Çerkesleri ile sınırlıdır. Bu olguları ve Türkiye'de yaşama koşullarını analiz etmeye çalışır, kendini Suriyeli Çerkes göçmenler ile sınırlar. Araştırma, Türkiye'deki Suriye'den kaynaklı Çerkes göçü olgusuna İstanbul ilini örnek olarak yaklaşmaktadır. İstanbul ilindeki Suriyeli Çerkes göçmenlerle kendisini sınırlamıştır.

Araştırma; mülakat, anket ve istatistikî analizlerin kullanılması yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede, araştırmaya konu olan Suriye Çerkesleri ile derinlemesine mülakatlar ve mülakatlar esnasında ayrıca anket çalışması yapılmıştır. Görüşülen kişiler, İstanbul ilinde yaşayan Suriyeli Çerkesler arasından seçilmiştir. Bu kişilerle görüşme öncesi, kendilerine yöneltilen sorular belirlenmiştir. Anket çalışması çerçevesinde Etik Kurul izni alınmıştır. Elde edilen veriler, istatistikî yöntemlerle değerlendirilerek, görüşmelerde elde edilen bilgiler, istatistikî verilerin değerlendirilmesinde kullanılmıştır.

Araştırmanın evrenini İstanbul'da sonlanan göçmen ağları oluşturmaktadır. Suriye'nin muhtelif noktalarından başlayıp, transit noktalardan geçerek İstanbul'da sonlanan yolculukları içinde araştırma konusu süreçlere muhatap olmuş sayıları yaklaşık 6.000-6.500 kişi olarak tahmin edilen Suriyeli Çerkes göçmenler ve onların içlerinde yer aldıkları ağlar araştırmanın evreninin kapsamı içindedir. Araştırma konuları ile ilişkili göçmenler dışındaki Kafkas-Çerkes sivil toplum örgütleri yetkilileri ve diğer kişilerle de görüşülmeye çalışılmış fakat araştırmanın niteliksel olmasından dolayı çok fazla sayıda insana ulaşmak mümkün olmamıştır.

Araştırmada basit tesadüfi örneklem yöntemi kullanılmıştır. Zaman sınırı dolayısı ile mümkün olan en fazla sayıda kişiye ulaşılmaya çalışılmış ve araştırmaya katılmayı kabul eden tüm Suriyeli Çerkesler araştırmaya dahil edilmiştir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket formu ve birebir yapılan mülakatlar kullanılmıştır. Uygulanan ankete sığınmacıların verdiği yanıtlar tablolar oluşturularak sayısal karşılık-

ları sunulmuştur. Araştırmanın alan kısmında uygulanan anket formunda sorulan sorular üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm: sığınmacıların sosyo-demografik ve ekonomik özelliklere ilişkin bilgilerinin alındığı bölümdür. İkinci bölüm: sığınmacıların göç sürecine ilişkin bilgilerinin alındığı bölümdür. Üçüncü bölüm ise sığınmacıların gelecek perspektifinin irdelendiği sorulardan oluşmaktadır.

Araştırmada elde edilen veriler SPSS (*Statistical Package for Social Sciences*) for Windows 20.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemleri olarak sayı, yüzde kullanılmıştır. Anket çalışması, ön anket uygulaması ile başlatılmış, ön anket çalışmasında yapılan tespitler ile ankete son hali verilmiş, anket çalışmasının olası olumsuzlukları derinlemesine mülakatlarla giderilmiştir.

Araştırmanın konusunu İstanbul ilinde geçici koruma altında yaşayan Suriyeli sığınmacılar oluşturmaktadır. Yapılan çalışmalar esnasında, erkek katılımcıların sorulan sorulardan dolayı çekimserlik göstermeleri, bazı görüşmelerin yarıda kalmasına neden olmuştur. Karşılaşılan bir diğer zorluk ise; kadın katılımcılarla yapılan mülakatlarda, Arap-İslam kültürünün getirmiş olduğu, karşı cinsle iletişim kurmanın yadrganması durumu araştırmacının karşılaştığı zorluklardan ikincisi olmuştur. Araştırma sürecinde ortaya çıkan bazı olumsuzluklara rağmen araştırmacının etnik olarak Çerkes olması ve görüşmeler esnasında kendisine eşlik ederek yardımcı olan referans kişilerin yardımları araştırmada karşılaşılan birtakım zorlukların aşılmasını sağlamıştır.

3. Bulgular

Suriye İç Savaşı'ndan kaçarak Türkiye Cumhuriyeti'nin İstanbul iline sığınan Suriye Çerkesleri konulu bu araştırmanın analizinde, sığınmacılarla derinlemesine görüşmeler yapılmış ve önceden saptanan sorulara yanıtlar aranmıştır.

Görüşme yapılan kişilerden, Suriye iç savaşının bir sonucu olarak ortaya çıkan yıkım ve göç olgularının temsil etme özelliğine sahip olanlarla görüşülmüştür. Bu seçimde, bu iki olgunun ortalama özelliklerini temsil edenler seçilmeye çalışılmıştır.

Türkiye'nin İstanbul ilinde yaşayan kişilerin seçilme nedeni, bu kişilerin Suriye iç savaşının getirdiği korku ve tehlikeden uzak olmaları ve bu nedenle samimi olacaklarının düşünülmesidir. Araştırmacının etnik olarak Çerkes olması görüşülenlerle ilişki kurmayı kolaylaştırmıştır.

Araştırmanın çerçevesinde Suriye iç savaşının mağduru 31 kişi ile görüşülmüştür. 31 kişiye ek olarak, Türkiye Çerkes diasporasının temsilcileri ve Türkiye'de sivil toplum kuruluşu olarak faaliyet gösteren Kafkas ve Çerkes Dernekleri temsilcileriyle görüşülmüştür. Türkiye Çerkes Diasporasının temsilcileri ve Kafkas-Çerkes Dernekleri temsilcilerinden elde edilen veriler, istatistikî değerlendirme içine alınmamış, istatistikî değerlendirmenin yorumlanmasında kullanılmıştır.

Araştırmaya katılan Suriye Çerkesleri 2011-2014 yılları içerisinde Türkiye Cumhuriyeti sınırlarından giriş yapmışlardır. Araştırma esnasında ortaya çıkan önemli bir veri de İstanbul ilinde yaşayan Suriyeli Çerkeslerin etnik dayanışmadan yeterli ölçüde faydalanamadıkları gerçeğinin anlaşılmasıdır. Akbulat ve Sayın'ın Balıkesir Orhanlı ve Balıkesir Atköy yerleşim birimlerinde yaşayan Suriyeli Çerkeslerle yaptığı bir başka çalışmada burada yaşayan Çerkeslerin etnik dayanışma sayesinde göç sonrası uyum süreçlerini kolaylaştırdıkları ortaya konulmuştu (Akbulat & Sayın, 2017). Fakat İstanbul ilinde yaşayan Suriyeli Çerkeslerin etnik dayanışmadan yararlanamadıkları araştırma sonuçlarından anlaşılmaktadır.

3.1. Türkiye'ye Sığınan Suriye Çerkesleri'nin Kişisel Özellikleri ve Tanıtıcı Bulgular

Erken 21. Yüzyıl iç ve dış siyaseti uluslararası göç ve sonuçları zemininde yükselmeye başladı ve bu süreç halen devam ediyor. Göç ve göçmen, siyasal temsilcilerin ana argümanı oldu

ve siyasal katılım bu argüman üzerinden kurgulanıyor. (Sayın, 2017) Geçtiğimiz ve içinde bulunduğumuz yüzyılı etkileyen en önemli faktörlerden birinin göç olduğu kabul edilmektedir. Küresel değişimi, insanları kitlesel halde sınır aşan mesafelere taşıyan göç olgusunu dikkate almadan açıklamak mümkün değildir (Sayın, 2010). Araştırmaya konu olan Suriye Çerkesleri 19. Yüzyıldan itibaren defalarca göç etmek zorunda kalmış bir topluluktur. Araştırmada Suriye İç Savaşı'nın mağdurları olan İstanbul ilinde yaşayan Suriyeli Çerkeslerin kişisel özellikleri analiz edilecek ve karşılaştırılmaya çalışılmıştır.

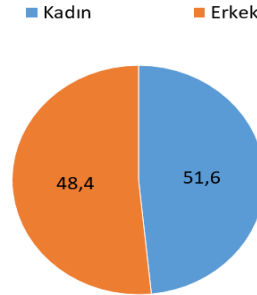
Araştırma çerçevesinde görüşülen kişilerin tamamı Suriye Arap Cumhuriyeti'nin vatandaşıdır. Suriye Arap Cumhuriyeti'ni vatandaşlarının içerisinde sadece Kafkasya kökenli, etnik olarak Çerkes olan kişiler ile görüşülmüştür.

Suriyeli Çerkes göçmenlerin tanıtıcı bulguları; sosyo-demografik ve ekonomik özelliklerine ilişkin bulgular, göç sürecine ilişkin bulgular ve gelecek beklentisi olmak üzere üç alt başlıkta ele alınmıştır.

3.2. Sosyo-Demografik ve Ekonomik Özelliklere İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılanların % 51.6'sı erkek, %48.4'ü kadındır.

Araştırma süresince kadınlar yaşadıkları toplumun özelliklerinden kaynaklı yabancı biri ile konuşmaktan çekinme ve çatışma ortamının yarattığı psikolojik etki nedenleriyle anket ve mülakat sorularına cevap verme konusunda çekingen davranmışlardır. Görüşmeye katılanlar aileleri ile birlikte Türkiye'ye göç etmişlerdir. Suriye Çerkesleri, iç savaş ortamında taraflardan herhangi birisi ile birlikte hareket etmemiş ve herhangi birisini desteklememişlerdir. Bu nedenle, Suriye'de yaşanan çatışma ortamından kurtulup Türkiye'de geçici koruma altına girmişlerdir.

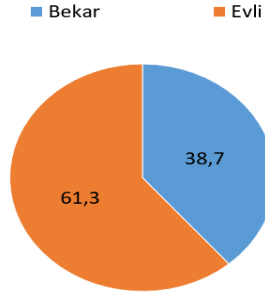
Grafik 1. Araştırmaya Katılanların Cinsiyet Dağılımı

Araştırmaya katılanların % 32.3'ü 18-30 yaş arasında, % 16.1'i 31-40 yaş arasında, % 51.6'sı 40 yaş üzerindeki kimselerden oluşmaktadır.

Değer	Kişi Sayısı	Oran %
18-30	10	32,3
31-40	5	16,1
40+	16	51,6
Toplam	31	100

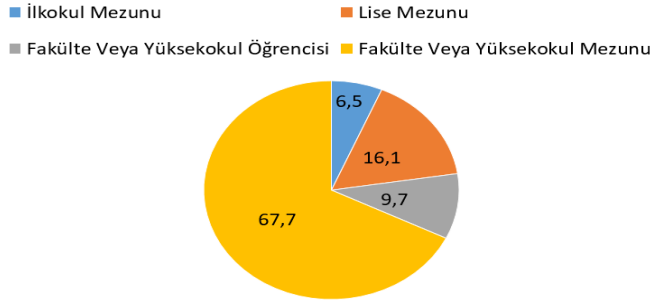
Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Yaş Dağılımı

Araştırmaya katılanların % 61.3'ü evli, % 38.7'si bekârdır. Katılımcılar arasında evli olanlar ilk sırada gelmektedir ve tamamı aileleriyle birlikte göç etmişlerdir.

Grafik 2. Araştırmaya Katılanların Medeni Halleri

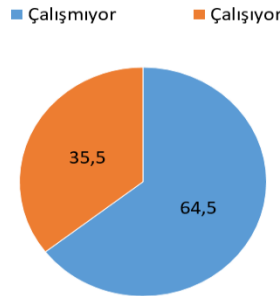
Araştırmaya katılanların eğitim durumları: İlkokul mezunu % 6.5, Lise mezunu % 16.1, Fakülte veya Yüksekokul öğrencisi % 9.7, Fakülte veya Yüksekokul mezunu % 67.7'dir. Araştırmaya katılanlar arasında Ortaokul mezununa rastlanılmamıştır. Araştırmaya katılanların % 93.5'i Lise ve üzerinde eğitim seviyesine sahiptir.

Grafik 3. Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumları

3.3. Araştırmaya Katılanların Türkiye'deki Yaşam Koşulları

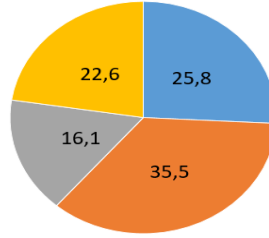
Araştırmaya katılanların % 64.5'i Türkiye'de herhangi bir iş kolunda çalışmadıklarını beyan etmişlerdir. Araştırmaya katılanların Suriye Çerkeslerinin en önemli problemlerinin işsizlik olduğu yapılan görüşmelerde ifade edilmiştir.

Grafik 4. Araştırmaya Katılanların Ücretli Çalışma Durumları

Araştırmaya katılanların % 25.8'i aylık 0-1.000 TL arasında, % 35.5'i 1.001-2.000 TL arasında, % 16.1'i aylık 2.001-3.000 TL arasında, % 22.6'sı aylık 3001 TL ve üzerinde aylık gelire sahiptir. Katılımcıların gelir getirici meslek sahipliği oranlarının aksine aylık gelir düzeylerinin yüksekliği, Türkiye ve Avrupa'da yaşayan aile/akrabaların yardımları ile göç esnasında Türkiye'ye birlikte getirilen gayrimenkullerin fazlalığına bağlanmaktadır.

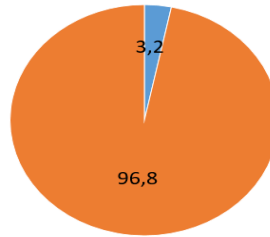
■ 0-1000 TL ■ 1001-2000 TL ■ 2001-3000 TL ■ 3001 TL ve üstü

Grafik 5. Araştırmaya Katılanların Türkiye’de Aylık Gelir Durumları

Araştırmaya katılanlardan bir kişi kendine ait bir evde ikamet ettiğini belirtmiştir. 30 kişi kendi imkanlarıyla kiraladıkları evlerde ikamet etmektedir. Evinin kendine ait olduğunu belirten katılımcı Suriye İç Savaşı sonrası 2013 yılında Türkiye’ye gelmiş ve Çerkes asıllı bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı erkek ile evlenmiştir.

■ Kendi Evi ■ Kiralık

Grafik 6. Araştırmaya Katılanların Türkiye’de Oturduğu Konutların Statüsü

3.4. Göç Sürecine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılanların % 6.5’i 2011 yılında, % 41.9’u 2012 yılında, % 32.3’ü 2013 yılında, % 19.4’ü 2014 yılında Türkiye’ye göç etmiştir. Araştırmaya katılanların Suriyeli Çerkeslerin yıllara göre göç hareketlerine bakıldığında: 2011 yılında 2 kişi, 2012 yılında 13 kişi, 2013 yılında 10 kişi ve 2014 yılında 6 kişi Türkiye’ye giriş yapmıştır. Bu veriler kapsamında araştırmamıza konu olan Suriyeli Çerkeslerin Türkiye’ye gelişlerinin 2013 yılında artış göstermesi Suriye iç savaşının genel göç seyriyle paralellik göstermemektedir. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün yıllara göre Geçici Koruma kapsamında Türkiye’ye giriş yapan Suriyelilerin göç hareketlerine bakıldığında 2013 yılında 224.655 kişi Türkiye’ye giriş yapmış iken, 2014 yılında bu sayının 1.519.286 milyon kişi gibi büyük bir artış gösterdiği görülmektedir (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2018).

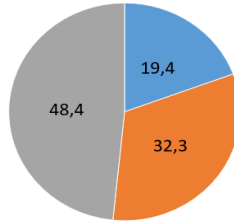
Değer	Kişi Sayısı	Oran %
2011	2	6,5
2012	13	41,9
2013	10	32,3
2014	6	19,4
Toplam	31	100

Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Türkiye'ye Göç Ettikleri Tarih

Araştırmaya katılanların % 19.4'ü Türkiye'ye göç etme nedenini ailesinin kararı olarak beyan etmiştir. Bu beyanı verenlerin tamamı gençlerden ve ev hanımlarından oluşmaktadır. % 32.3'ü gidebilecekleri başka bir ülke bulamadıklarını, % 48.4'ü; Türkiye'nin Müslüman ve demokratik bir ülke olması, Türkiye'de yaşayan Çerkeslerin kendilerine yardımcı olabilecekleri umudu, ailelerinin geri kalan üyelerinin daha önce Türkiye'ye sığınmış olmaları, Türkiye'nin açık kapı politikası, daha güvenli bir hayat istemeleri, Türkiye ve Suriye'nin aynı kültürel değerlere sahip olmaları vb. nedenlerle Türkiye'ye gelmeyi tercih ettiklerini beyan ettiler.

Yapılan görüşmelerde bir aile: 2 erkek çocuklarının savaştan önce Kabardino Balkarya'da üniversite eğitimi almaları dolayısı ile Rusya'da bulduklarını, 2014 Soçi Kış Olimpiyatları öncesinde ve esnasında Rusya ve Rusya dışında yaşayan Çerkeslerin olimpiyatları protesto etmeleri sürecinde oluşan gerginlikler dolayısı ile 2 oğlunun Rus hükümetince sınır dışı edildiğini ve bu sebeple Türkiye'ye sığındıklarını anlatmıştır.

■ Ailemin Kararıydı
 ■ Gidecek Başka Bir Ülke Bulamadık
 ■ Diğer

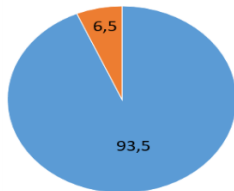
Grafik 7. Araştırmaya Katılanların Türkiye'yi Seçme Nedenleri

Araştırmaya katılanların % 6.5'i (2 kişi) Türkiye'de bir kişi ya da kurumdan yardım aldığını, % 93.5'i (29 kişi) Türkiye'de bir kişi ya da kurumdan yardım almadığını beyan etti.

İstanbul ilinde ikamet eden 31 kişiden 2 kişi Türkiye'ye ilk sığındıkları günlerde kendilerine İstanbul'da faaliyet gösteren ve ismini hatırlayamadıkları bir Çerkes sivil toplum örgütü tarafından yardım edildiğini belirtti. Göç sonrası süreçte ise 1 kişi belirsiz aralıklarla yardım almaya devam ettiğini beyan etmiştir.

Araştırma esnasında ortaya çıkan önemli bir veri de İstanbul ilinde yaşayan Suriyeli Çerkeslerin etnik dayanışmadan yeterli ölçüde faydalanamadıkları gerçeğinin anlaşılmasıdır. Akbulat ve Sayın'ın Balıkesir Orhanlı ve Balıkesir Atköy yerleşim birimlerinde yaşayan Suriyeli Çerkeslerle yaptığı bir başka çalışmada burada yaşayan Çerkeslerin etnik dayanışma sayesinde göç sonrası uyum süreçlerini kolaylaştırdıkları ortaya konulmuştu (Akbulat & Sayın, 2017). Fakat İstanbul ilinde yaşayan Suriyeli Çerkeslerin etnik dayanışmadan yararlanamadıkları araştırma sonuçlarından anlaşılmaktadır.

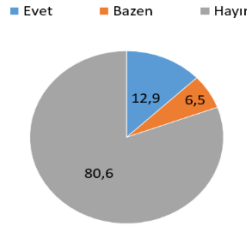
■ Hayır
 ■ Evet

Grafik 8. Araştırmaya Katılanların Türkiye'de Sosyal Yardım Alma Düzeyleri

Araştırmaya katılanların % 80.6'sı sosyal hayatta dışlanma hissi algılamadığını, % 6.5'i bazen dışlanmış hissettiğini, %12.9'u dışlanma hissi algıladığını beyan etti.

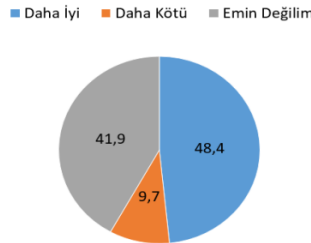
Dışlanma hissi algılayan kişiler: 20 yaşında üniversite öğrencisi erkek, 40 yaşında bundan sonraki yaşamını Türkiye Cumhuriyetinde devam ettirmek istemeyen erkek, 29 yaşında ülkesinde Kütüphanecilik yapan, şu anda Türkiye'de işsiz olan ve bundan sonraki yaşamını Türkiye'de devam ettirmek istemeyen bayan, 45 yaşında Suriye'de tekstil atölyesi sahibi yükseköğrenimi olan ve şu anda Türkiye'de işsiz olan bayan, 21 yaşında üniversite öğrencisi bayan, yükseköğrenimi olan 20 yaşındaki bayan, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarıncı dışlandıkları hissini algıladıkları yönünde beyan vermişlerdir. Dışlanma hissi yaşayan 6 kişinin 2'si 20'li yaşlarının başında olan üniversite öğrencileri, diğer 4'ü yükseköğrenimi olan ve ülkelerinde yaşadıkları dönemde Türkiye'ye kıyasla daha iyi bir hayat standardına sahip kimselerdir.

Ülkemize Suriye'den yapılan göçler sonrasında göçmenlerin yerel halk ile yaşadıkları uyum problemleri birçok kez gündeme gelmiştir. Bu uyumsuzluğun ana nedeninin ise göçmenlerin Türk sosyal hayatına adapte olamamaları, yerel halk ile iletişim eksikliği yaşamaları, yerel halk tarafından dışlanmaları ya da dışlanmışlık hissi algıladıkları vb. yorumları yapılmıştır (AFAD, 2014; AFAD, 2013) Araştırmamıza katılan Suriye Çerkeslerinin ise % 80,6'lık bir oranda Türk sosyal hayatına adapte oldukları kendi beyanlarından anlaşılmaktadır.

Grafik 9. Araştırmaya Katılanların Türkiye'de Dışlanmışlık Algıları

Araştırmaya katılanların % 48.4'ü hayatlarının Suriye'ye kıyasla daha iyi, % 9.7'si daha kötü olduğunu, % 41.9'u Türkiye ile Suriye'deki hayat standartları arasında bir kıyas yapamadığını beyan etti. Araştırmaya katılanların sadece % 9.7'sinin Suriye'deki hayatını Türkiye'deki hayatına kıyasla daha iyi bir seviyede görmesi, göçmenlerin uyum süreçlerinin hızlı ortaya koymaktadır.

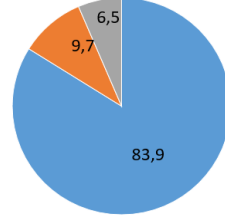
Grafik 10. Araştırmaya Katılanların Suriye ve Türkiye'deki Yaşam Standartları

3.5. Suriyeli Çerkeslerin Gelecek Perspektifi

Araştırmaya katılan İstanbul'da ikamet eden Suriyeli Çerkeslerin % 83.9'u hayatlarını Türkiye'de devam ettirmek istediğini, % 9.7'si hayatlarını Türkiye'de devam ettirmek istemediğini, % 6.5'i hayatlarını Türkiye'de devam ettirmek isteyip istemediğine emin olmadığını beyan etmiştir. Türkiye'de yaşama konusunda isteksiz davranan kişiler: 43 yaşında inşaat mühendisi, 40 yaşında bir gazeteci (Suriye'ye kıyasla daha alt seviyede bir sosyal hayat ve iş hayatına sahip olduğu yapılan görüşmelerde kendisi tarafından belirtilmiştir), 29 yaşında yükseköğreni-

mi olan bayan, 45 yaşında Suriye’de kendisine ait bir işyeri olan bayan, 21 yaşında üniversite öğrencisi bayan, gelecekte Türkiye’de yaşama konusunda isteksiz cevap vermişlerdir.

■ Evet ■ Hayır ■ Bunu İstedliğime Emin Değilim

Grafik 11. Araştırmaya Katılanların Türkiye’de Kalıcı Olma İstekleri

4. Sonuç

Araştırmamıza konu olan Suriye Çerkesleri, ilk olarak; Osmanlı imparatorluğunun balkan topraklarına iskan edildiler. 93 Harbi sonunda Rusya ve diğer Avrupalı devletlerin baskısıyla İmparatorluğun Bilad-ı Şam eyaletlerine, 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrasında İsrail işgaline uğrayan, nüfuslarının büyük çoğunluğunun yaşadığı Golan bölgesinden, ABD, Ürdün ve Suriye’nin diğer şehirlerine, 2011 Suriye İç Savaşı nedeniyle başta Türkiye Cumhuriyeti olmak üzere, Dünya’nın diğer ülkelerine dördüncü kez zorunlu göçe maruz bırakıldılar (Akbulat & Sayın 2018). Uluslararası göç ağlarının oluşumunda, etnik kimlik temelli dayanışma uyum sürecini kolaylaştırıcı bir işlev sahibidir. Türkiye’ye 1864 tarihinde yerleşmeye başlamış ve ülkeyi anavatan olarak benimsemiş Çerkesler, -öncü göçmenler olarak- sonrasında gelen aynı etnik grup mensuplarının uyum süreçlerini kolaylaştırmışlardır. Çerkeslerin Suriye’den ayrılma ve Türkiye’ye yerleşme kararı vermelerinde Türkiye’de yaşayan Çerkeslerin varlığı itici sebepler arasındadır.

Suriye Çerkesleri ile ilgili Türkiye’de faaliyet gösteren Kafkas-Çerkes Diasporasının ve Kafkas-Çerkes sivil toplum örgütlerinin yoğun çalışmaları oldu. Bu manada hem Türk hükümetinin sunduğu imkanlardan hem de kurumlar kanalıyla bağışçılardan toplanan yardımlarla Suriye Çerkeslerinin Türkiye’ye getirilmesine yardımcı olduğu gibi, getirilen soydaşlarının yaşamsal ihtiyaçlarının karşılanması için de yardım faaliyetleri yürütüldü (Akbulat, 2017b). Fakat araştırma sonucundan İstanbul’da yaşayan Suriyeli Çerkeslerin bu yardım organizasyonlarından yeterince faydalanamadıkları anlaşılmaktadır. Zira Balıkesir ilinde yaşayan Suriyeli Çerkesler ile ilgili Akbulat ve Sayın tarafından yapılan bir başka alan araştırmasında (Akbulat & Sayın, 2017) etnik dayanışmadan İstanbul’da yaşayan Suriyeli Çerkeslere kıyasla daha ileri düzeyde faydalandıkları ifade edilmişti. Bu durum, araştırmaya katılan Kafkas-Çerkes sivil toplum örgütleri yöneticileri tarafından; büyükşehirde yaşamının getirdiği zorluklarla açıklanmaktadır.

Kafkas-Çerkes Dernekleri ve sivil toplum temsilcileri, farklı tahminlerle 6.000 ila 6.500 arasında Suriye Çerkesinin Suriye krizi sonrası Türkiye sınırlarından giriş yaptığını tahmin etmektedir. Fakat gelen bu Çerkes sığınmacıların Türkiye’nin hangi şehrinde ve hangi sayıda olduklarına dair net veriler elde edilememiştir. Bunun üç nedeni vardır. Birincisi; Türk hükümetinin gelen hiçbir Suriyeli sığınmacıyı etnik ya da dini aidiyeti ile değil “Geçici Koruma Kapsamındaki Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşı” sıfatıyla ülkeye kabul etmesi (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2016), ikincisi; Kafkas-Çerkes Derneklerinin gelen Suriye Çerkesleri ile ilgili hiçbir sayısal veri tutmaması, üçüncüsü; Türkiye’ye gelerek Kafkas-Çerkes Sivil toplum kuruluşları ile irtibata geçen Suriyeli Çerkeslerin büyük bir kısmıyla irtibatın zaman içerisinde kesilmesidir. 2014-2015 yıllarında Kafkasya’ya ve Türkiye’ye göç eden Çer-

keslerin bir kısmı da Rusya'dan ve Türkiye'den ayrılarak özellikle Avrupa ülkelerine sığınmayı tercih etti (Ajans Kafkas, 2015; On Kavkaz, 2016). Suriye Çerkeslerinin akrabalık ve dostluk bağları göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'ye sığınan Suriye Çerkeslerinin bir kısmının da Avrupa'ya gitmiş olması ihtimaller dahilindedir. Türkiye'ye sığınan Suriye Çerkeslerinin çözüm bekleyen sorunları arasında işsizlik ve barınma problemleri ön plana çıkmaktadır. Araştırmamızda ortaya çıkan sonuçlar göstermektedir ki bu entegrasyona eğilimli ve eğitilmiş sığınmacı gurubu, gerekli yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi durumunda hem Türkiye hem de kendi aileleri için gerekli yaşam şartlarını yaratabilecek potansiyele sahiptir.

Kaynakça

- AFAD. (2013). Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar Saha Raporu. https://www.afad.gov.tr/Dokuman/TR/60-2013123015491-syrianrefugees-in-turkey-2013_baski_30.12.2013_tr.pdf. [erişim tarihi 12 Haziran 2018].
- AFAD. (2014). Suriye'den Türkiye'ye Nüfus Hareketleri, Kardeş Topraklarındaki Misafirlik. Ankara. <https://www.afad.gov.tr/Dokuman/TR/79-20140529153928-suriye'den-turkiye'ye-nufushareketleri,-kardestopraklarındaki-misafirlik,-2014.pdf> [erişim tarihi 18 Haziran 2018].
- Ajans Kafkas (2016). Suriyeli Çerkesler Avrupa'ya gidiyor, <http://ajanskafkas.com/manset/suriyeli-kerkezler-avrupaya-gidiyor/>. [erişim tarihi 16 Mayıs 2018].
- Akbulat, Emir. F., & Sayın, Hüdayi. (2018). "Uluslararası Osmanlı Devletinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Göç ve Kültürel Etkileşim" Sempozyumu 2-3 Nisan 2018 (Istanbul International Symposium on Migration and Cultural Interaction in Ottoman Empire and Turkey April 2-3, 2018 Istanbul).
- Akbulat, Emir. F., & Sayın, Hüdayi. (2017). Göçmen etnik kimlik dayanışması Balıkesir Orhanlı ve Atköy yerleşim birimleri örneği. İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi. Kriz, kimlik ve ötesi: kimlik siyaseti ve siyasetin kimliksizleşmesi, ulusal akademik konferans. İstanbul.
- Akbulat, Emir. F. (2017a). Syrian Circassians in the context of the Syrian refugees' issue: Nature of the problem on the basis of the international community in Turkey and Russia and suggested solutions, Central European Journal of Politics Volume 3 (2017), Issue 1, pp. 1–25, Check Republic.
- Akbulat, Emir. F. (2017b). Uluslararası Göç Ağları ve Dayanışma Türkiye ve Suriye Çerkesleri Buluşması: İstanbul ve Balıkesir Orhanlı ve Atköy Yerleşim Birimleri Örneği. İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Berkok, İsmail. (1958). Tarihte Kafkasya. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Bice, Hayati. (1991). Kafkasyadan Anadolu'ya Göçler, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Britannica. (2018). Circassian. <https://www.britannica.com/topic/Circassian> [erişim tarihi 12 Haziran 2018].
- Milliyet. (2013). Suriye Çerkeslerinin Ateşle İmtihani. <http://www.milliyet.com.tr/Suriye-kerkezlerinin-atesle-ımtihani-gundem1686593/>. [erişim tarihi 12 Haziran 2018].
- On Kavkaz. (2016). Почему сирійские черкесы с Кавказа уезжают в Европу? Çvr: Suriye'den Kafkasya'ya Gelen Çerkesler Neden Avrupaya Gidiyorlar. <http://onkavkaz.com/posts/125-pochemu-siriiskiecherkesy-s-kavkaza-uezzhayut-v-evropu.html>. [erişim tarihi 23 Temmuz 2018].
- ORSAM. (2012). Suriye Çerkesleri, Orsam Rapor No:130. <http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Report/141?s=orsam%7Cturkish>. [erişim tarihi 22 Temmuz 2018].
- Prinson, Marc. (2001). Kırım Savaşı'ndan Sonra Osmanlılar Tarafından Çerkeslerin Rumeli'ne İskânı, 1. Baskı, Ankara: Kafkas Araştırma Kültür ve Dayanışma Vakfı.
- Pul, Ayşe. (2011). Trabzon ve Samsun Limanları Üzerinden Kafkasya Muhacirlerinin İskânı, Sürgün/Exile 21 MAYIS /MAY 21 1864. Ankara: Kafkas Araştırma Kültür ve Dayanışma Vakfı.
- Saydam, Abdullah. (2010). Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876), 2.Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sayın, Hüdayi. (2010). Uluslararası Hukuk ve Türk Hukuku Bakımından Göçmen Kaçakçılığı, İnsan Ticareti, Cinsel Sömürü Suçları ve Bunlarla Mücadelede Uluslararası İşbirliği, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Sayın, Hüdayi. (2017). Dost ya da Düşman: Göçmen Üzerinden Siyasal Kimliğin Tanımlanması. In Kimlik Siyaseti ve Azınlık Sorunu: Felsefi Sorgulamalar (ss. 85–105). Bursa: Sentez.
- Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2016). Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler. http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-korumamiz-altındaki-suriyeliler_409_558_560. [erişim tarihi 20 Temmuz 2018].

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2018). Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler. http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik. [erişim tarihi 12 Temmuz 2018].

Dış Politikada Medyanın Rolü¹ Özlem İpek²

Dış Politikada Medyanın Rolü

Öz

Medya, kitlesel güçleri etki altına alarak, karar alma dönemlerinde hükümetleri, karar alıcıların yaklaşımlarını yadsınamayacak ölçüde etkilemektedir. Uluslararası ilişkilerin istikrar argümanlarının merkezinde yer alan dış politika kararları, medya hegemonyasında yapısal değişikliklere uğramaktadır. Dünya sistemindeki iç dinamiklerin etkisiyle uluslararası politikada karar vericiler; medyanın ideolojik söylemleriyle, kutuplaşmalarıyla, eylemsel baskılarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Kamuoyunu meşurlaştırmak gereğiyle medya, dış politika kararlarında hedeflenen söylemlerine uygun kararlar çıkarmasında etken güç olabilmektedir. Uluslararası ilişkiler disiplini açısından medyanın faktörleri değerlendirildiğinde; kitleleri etkilemek, kamuoyu oluşturmak, karar alıcıları kamuoyu perspektifinde etki altında bırakmak üzere oluşmuş güç parametreleri bulunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Tezkere, Türk Dış Politikası, Medya, Karar Alıcılar, Medya ve Dış Politika

The Role of the Media in Foreign Policy

Abstract

Media with its massive force influences governments and decision-makers to an undeniable extent. International policy decisions outside the conventional policy and processes are undergoing structural changes in the media hegemony. Decision-makers in foreign politics under the influence of internal dynamics in the World are confronted with ideological discourses of the media, polarizations, and systematic pressures. Media can be a major force in producing desired policy outcomes by influencing public opinion. When media factors are evaluated in terms of international relations discipline; power parameters such as influencing masses, forming public opinion, influencing decision-makers come into play. The perspective that media influence internal and external affairs in decision-making is discussed in this article.

Keywords: Turkish Foreign Policy, Media, Decision-Makers, Media and Foreign Policy

1. Giriş

Medya, uluslararası politikada aktör görevinde olan devletlerin dış politikada karar alma sürecinde etkili olan kitle iletişim aracıdır. Kamuoyu oluşturmada etken rol üstlenen medya, hükümetlerin dış politika stratejisine yön vermede etkindir. Dış politikanın küresel eklemleri olan karar verme yaklaşımları ve karar alma sürecinde etken rol üstlenen kamuoyu, medyanın dış politikaya yönelik etken gücünü ve bu gücün belirleyici özelliklerini oluşturmaktadır. Uluslararası ilişkilerde diplomasi sürecinin ve stratejik hamlelerin üstün gücü olan karar vericiler, kamusal gücün etkinliğini medya kaynakları vasıtasıyla kabul etmektedirler. Dış ilişkilerde medyanın karar alma sürecine etkisi ve karar alma yaklaşımlarının dış politikada kavramsal açıklaması çalışma içerisinde yansıtılacaktır. Dış politikanın kavramsal ve kuramsal açıklamalarına çalışma içinde yer verilerek medya ile ilişkisi açıklanacaktır.

2. Dış Politikanın Dinamikleri

Dış politika, uluslararası sistemin kurucu unsurlarından olan bir yaklaşımın ve devletlerin eylemlerine yönelik bir sistemin parçasını oluşturmaktadır. Kavramsal olarak özneler arası bir tanımlama ifadesi bulunmayan dış politikanın, literatürde farklı açıklamaları bulunmaktadır. En niteleyici ifadeyle “dış politika, uluslararası ilişkilerde bağımsız bir aktör tarafından yürütülen resmi nitelikli dış ilişkilerin tanımı” (Hill, 2003, s. 3) ve “hükümetlerin uluslararası alanda eylemlerine rehberlik etmesi için kullandıkları stratejilerdir” (Goldstein ve Pevehouse, 2015, s.

¹This article is derived from a thesis defended in İstanbul Yeni Yüzyıl University Graduate School of Social Sciences.

² İstanbul Yeni Yüzyıl University, Graduate School of Social Sciences, Department of Political Science and International Relations. iprekozlem@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0130-4458>

206). Dış politika; devletin politika yapıcılarının, uluslararası sistemdeki diğer devletler veya uluslararası aktörlere yönelik olarak iletildiği yöntemler, planlı davranış kalıpları ve hedefe ulaşma gayretlerinin bütünüdür (Gözen, 2001, s. 3). Devletlerin uluslararası sistemde diğer devletlere yönelik fillerini oluşturan dış politika, disiplinler arası bir yaklaşımı ifade etmektedir. “Dış politikanın belirlenmesi esasında iki metodoloji bulunmaktadır: Bunlardan birincisi çıkar odaklı bir dış politika yürütmek, ikincisi değerler üzerinde dış politika geliştirmek” (Targhan, 2013, s. 4). Rasyonel uluslararası ilişkilerin disiplini içerisinde yer alan temel teori olan ‘güç’ kavramı, bu sistemin doğal sonucu olan çıkar unsuruna dayanmaktadır. Devletlerin çıkarları, değerler perspektifinde ele alınarak uluslararası sistemin içinde örgütsel bir yaklaşımın içinde değerlendirilmektedir.

Dış politika stratejileri, dinamikler üzerine konumlandırılarak bölgesel ya da küresel ölçekte değerlendirilerek uygulanır. Dış dinamikler; uluslararası sistemin niteliği, o sistem ve ortamın temel unsurlarının bölge üzerinde yaptığı her etki, bir de ülkenin jeo-stratejik konumu tarafından oluşturulurken iç dinamikler; bir ülkenin ekonomik, siyasi, hukuki gibi yapılarının karar vericiler tarafından ideolojilerini kapsayıcı şekilde yansımalarıdır (Oran, 2000, s. 130). Dış politikanın belirleyici unsurlarından olan etkiler değerlendirildiğinde; jeo-stratejik, jeopolitik, coğrafik, bölgesel ve küresel ölçekteki ekonomik alıcılarının dışında ‘karar vericiler’ büyük etkidir. “Devletin içinde ve dışında gelişen olaylar karar vericilerin dış politikadaki yeteneklerini ve hareket alanlarını azaltmakta veya arttırmaktadır. Devlet, karar vericiler olmadan politika yapamaz, karar alamaz ve uygulayamaz” (Arı, 2013, s. 133). Bilişsel devrimin adlandırılmasından yola çıkılan dış politika kavramında; dış politika yapıcısı bireylerin, zihinlerinin tabularasa³ olarak ele alınmasının olanaksız olduğunu ve karar vericilerin algılamalarına yönelik etkiler ele alındığında, bireylerin algılamalarının değeri, kişisel özellikleri, geçmiş deneyimleri gibi unsurların oluşturduğu inanç sisteminden etkilendiği açıklanmıştır (Voss ve Dorsey, 1992; Ereker, 2010, s. 41).

Dış politikada analizinde yer alan karar verme yaklaşımı R.C Synder ile literatüre kazandırılmıştır (Syender, 1962, s. 24). Karar verme yaklaşımını veya teorisini benimseyenler, dış politikayı sadece karar vericiler üzerinde durarak analiz edilebileceğini göstermeye çalışmaktadır (Arı, 2013, s. 134). Dış politikaya göre; dış politika kararları ve çıktıları karar alıcılar tarafından şekillendirilir. Uluslararası ilişkiler ile dış politikanın kesişim noktasını oluşturan devletler değil karar alıcılardır. “Dış politika açısından ‘karar alma’; devletin uluslararası siyasi sistemde herhangi bir durum/olay karşısında tepkisini ya da görüşünü ortaya koyması veya eylemde bulunması gerektiği durumlarda var olan seçenekler arasından tercih yapma davranışdır (Aksu, 2004, ss. 8-9).

Karar alma yaklaşımında, devletlerin davranışları analiz edilirken devletleri rasyonel davranan bütüncül öğeler olarak ele almaktan ziyade, daha alt birimlerden oluşan ve politikalarını bunların belirlediği çoğulcu bir yapı olarak görülmesi söz konusudur (Arı, 2006, s. 513). Uluslararası politikanın ana aktörü olan devlet, karar alma yaklaşımında başat aktör olmaktadır (Aydınlı, Kurubaş ve Özdemir, 2009, s. 23). Uluslararası ilişkilerde devletin başat aktör olması, karar alıcıların devlet adına en faydalı olanı tercih edeceği temel varsayım kabul edilmiştir (Keohane, 1984, s. 66).

“Karar alma, dış dünyadan alınan geri bildirimler sonucunda uygulamaların yapıldığı bir yönlendirme sürecidir” (Goldstein ve Pevehouse, 2015, s. 185). Karar alma sürecinde başlangıç “rasyonel model” ile belirlenir. Karar alıcıların hedeflerinin saptandığı bu modelde önermeler olasılıklar dahilinde karşılaştırılarak değerlendirilir. Hükümeti oluşturan karar vericiler hedef-

³ *Tabularasa*, John Locke’un ortaya attığı ‘boş levha’ önermesine işaret eder. Bir ampirist olan Hume’a göre, zihnimizde doğuştan gelen fikir yoktur. Bununla birlikte Hume nedenselliğe karşı çıkmaktadır.

leri doğrultusunda rasyonel olarak koşabilen bireylerden oluşmaktadır. Karar alıcıların farklı hedefleri, belirsizlikler üzerine kurulan beklentiler rasyonel karar alma modelini çoklu bilinmezliklerle karşı karşıya bırakmaktadır. Rasyonel modelde başat aktör olan devlet, stratejik sorunları analiz ederek, tasarlanmış hedeflere eylemlerle ulaşmaya çabalar. Devlet, çıkarlarını maksimum kılar ve stratejik sorunlara çözümler getirir (Goldstein ve Pevehouse, 2015, s. 185).

Karar alma modelinin bir diğer alternatifi “örgütsel süreç” modelidir. Bu modelde dış politika karar alıcıları, genellikle hedeflerin ve alternatif eylemlerin emek-yoğun olan belirleme sürecini atlar ve karar alma sürecinde kararların genelinde standartlaşmış tepkilere ve standart işleyiş prosedürlerine güvenirlir (Brown ve Ainley, 2006, s. 65). Çok sayıda örgüt tarafından ele alınan kararlar bir üst kuruma sunularak merkezi istihbarat tarafından organize edilmeye dirençli olduğu varsayılmaktadır. Dış politika kararlarında etken olabilen örgütler standart işlemler prosedürleriyle örgütsel işleri yapmaktadırlar.

‘Hükümet pazarlık modelinde’; dış politika kararlarının çıkarları ölçüsünde farklılaşan hükümet sistemi ele alınmaktadır. Hükümet kurumları arasındaki karar alma süreçleri sonuçların çıkarları ölçüsünde değerlendirilerek dış politikaya yansıtılır.

Bireysel karar alıcı yaklaşımında; bireylerin eylemlerine indirgenen sistem olarak ele alınmaktadır. Rasyonel karar alma sürecinde davranış, görüş ve kişisel deneyimler bireysel karar alıcıları etkilemektedir. Farklı değer yargılar ve inançlar uluslararası ilişkilerdeki karar alma süreçlerine yön vermektedir. Bireylerin geçmişleri, bellekleri, psikolojik özellikleri ve en önemlisi algıları verilecek dış politika kararlarında belirleyici rol oynar (Arı, 2013, s. 515). Neticede dış politika karar alıcıları “insanlardır” ve onlar kendi içsel ve dışsal çevrelerinden bağımsız hareket edemezler (Hudson, 2005, ss. 1-30).

Politik psikolog olarak bilinen, örgüt kuramcılarında Herbert Simon karar alma davranışlarıyla ilgili daha gerçekçi bir izah geliştirmeye öncülük etmiştir. İki kavram öne sürerek, ‘sınırlı rasyonelite’ (*bounded rationality*) ve ‘yeterince iyi olana kanaat etme davranışı’na (*satisficing behavior*) öncülük etmiştir (Tarhan, 2004, s. 22). Herbert, karar alıcıların rasyonel olduklarını, bunu kendilerine iletilen bilginin sınırları içerisinde gerçekleştirebildiklerini savunmaktadır.

Morgenthau’ya göre, bir dış politika ne kadar kusursuz çizilmiş ve uygulanmış, ne kadar kusursuz yönetilmiş, ne kadar zengin kaynaklara dayanmış olursa olsun temelinde iyi bir yönetim, nitelikli bir hükümet olmadığı takdirde hiçbir işe yaramayabilir. Bunlar, ulusal gücü meydana getiren maddi ve beşeri kaynaklarla izlemekte olan dış politika arasında denge kurması, bu kaynakların kendi aralarında denge kurması ve izlenecek dış politika konusunda halkın desteğini kazanmasıdır. Dış politikada ilişkilerin devlet tekelinde olmayıp çoğulcu aktörler dünyası ile şekil aldığı ve tek bir gücün yerine küresel güçleri barındıran bir oluşuma dayandığı gözlenmektedir. Uluslararası ilişkiler disiplini güç ve çıkar kavramlarına dayanmakta olup savaş ve gücün belirleyici olduğu bir çerçevede şekillenirken bugün küresel ekonomik gelişmelerle toplumlar bütünleştikçe güç ve savaş unsuru yerine “ekonomi” ve “kültür öne çıkmaya ve jeo-politika yerine “jeo-ekonomi” hatta “jeo-kültürel” unsurlara yerini bırakmaya başlamıştır (Yılmaz, 2013, s. 6).

Dış politika, oldukça karışık formel ve enformel ilişkilerin, ittifakların, çatışmaların ve işbirliklerinin oluşturduğu bir sistem içerisinde olgunlaşmakta ve gelişmektedir. Egemen sınırların içinde bir oluşum gösteren dış politika “yüksek siyaset olarak kabul edilen bir hükümet etkinliği” olarak açıklanmaktadır” (Aydemir, 2016, s. 37). Dış politika, uluslararası ilişkiler disiplininin bir alt inceleme dalı olup, bir devletin diğer devlete ya da devlet gruplarına, bir bölgeye veya genel olarak uluslararası sisteme dönük eğilimleri ile ilgilidir” (Aydemir, 2016, s. 349).

3. Dış Politikanın Oluşum Unsurları

Dış Politika oluşumu unsurları bu bölüme iki teorisyenin görüşlerinden ve yaklaşımlarından yola çıkılarak değerlendirilecektir.

3.1. Robert Putnam: İki Seviyeli Oyun Teorisi

Amerikalı ünlü siyasetçilerden Robert Putnam, dış politika teorisi sunarak “iki seviyeli bir diplomatik oyun” kavramını oluşturdu. Putnam’a göre diplomasi eşzamanlı olarak izlenen iki oyundan oluşmaktadır. Uluslararası ilişkileri açıklamak adına Putnam, devletler arasındaki müzakerelerin diplomatların eşzamanlı olarak hem kendi ülkelerindeki seçmenlerle hem de diğer ülkedeki muadilleriyle müzakerede bulunduğu “iki düzeyli oyunlar” olduğunu vurgulamıştır (Huntington, 2013, s. 444). Teoriye göre; iç ve dış faktörlerin dış politika yapım sürecini nasıl ve ne zaman etkilediği sorusu üzerinde durulmaktadır. Yerel ve uluslararası diplomatik gelişmelerin sistematik olarak açıklandığı bu teoride Putnam, uluslararası müzakerelerin ulusal (iç politik) ve uluslararası (hükümetler) iki ayrı düzeyde eş zamanlı yürüyen müzakerelerden oluştuğunu belirtmekte ve aktörlerin çıkarlarının iki düzeyde de örtüşmesi durumunun başarı anlamı taşıdığı öne sürülmektedir. Putnam, ilk seviyede; politika yapıcılar iktidara geldiklerinde ve yönetimleri sürecinde çeşitli grupların desteği karşılığında bu grupların hükümet ve siyasetçileri etkilemeye çalışan bir politikaya yöneldiğini belirtmiştir (Turan, 2012). İkinci seviyede, uluslararası gelişmelerin olumsuzluklarının minimize edildiği ve iç aktörlerin baskılarının aza indirildiği bir seviye yer almaktadır.

Putnam; politika yapıcıların, ulusal düzeyde hükümet üzerinde etkide bulunan sosyal ve politik aktörlerin çıkarlarını tatmin etmeye çalıştığı ve dış politik gelişmelerin olumsuz sonuçlarını minimize etmek durumunda olduğunu savunmaktadır (Putnam, 1998, ss. 427-460).

Putnam’ın iki seviyeli oyun metaforu, ulusal ve uluslararası politikanın dinamiklerini bir tartışma olarak ele almış ve devletleri iki aşamalı şekilde politik ve diplomatik hamlelerini gerçekleştirdiği bir oyun içerisinde değerlendirmiştir. Diplomatik tercihlerini iç koşullar ekseninde ele alan ilk yaklaşımda hükümetler, güç sahipleri olarak koalisyon kurma yolunu ülke içindeki diğer grupların desteğini alarak gerçekleştirmek amacıyla hareket ederler. İkinci seviyede hükümetler, uluslararası düzeyde diplomasi girişimlerini toplumsal destekleri göz önünde bulundurarak ülkeler arası pozisyonlarını güçlendirecek şekilde iç talepleri karşılamaya yönelik pazarlık yapmayı tercih ederler. İki aşamadan oluşan diplomatik süreçlerde iktidar grupları ya da siyasi liderler her iki oyun tahtasında baş aktör olarak yer almaktadırlar. Uluslararası diplomatlardan oluşan ilk masada yer alan temsilciler süreci oyun tahtasında değerlendirirken; ulusal masada yer alan parti ve parlamento temsilcileri hamleleri ilk oyunculara göre gerçekleştirmektedirler. Bu iki seviyeli oyunda oyuncular için siyasi hamleler, ekonomik retorikler, oyun masasının durumuna netlik kazandıracak önemli hamlelerdendir. İki tablo metaforuna göre uluslararası masada yer alan oyuncular rahatsızlık verici bir durumda yerlerinden çıkartılabilir. İki seviyeli oyunda, karmaşıklıklar oyuncuların rasyonel hamleler yapmasına engel olabilmektedir. “Bir aşamada bir oyuncu için rasyonel olan hamle, diğer aşamadaki aynı oyuncu için zararlı olabilmektedir” (Wilson, 2010, s. 2). İki seviyeden oluşan teoride ilk seviyede uluslararası pazarlık kurucu görevini üstlenen baş müzakereci ve çoklu kuruluşlardan oluşan birim; ikinci seviyede müzakere sonucunu parlamento tarafından onaylanma sürecinin yaşandığı kritik bir seviyede bulunmaktadır. Müzakerelerin aktörler tarafından yürütüldüğü uluslararası seviye ve varılan anlaşmayı onaylayan iç siyasetten oluşan ikinci seviye ile kurulan teoride; iç siyasi gelişmelerin uluslararası müzakere koşullarına yansıdığı bir denklem olarak görülmektedir. Bu koşullar dikkate alındığında Putnam, iki seviyeli oyunun kazanımını gerekli çoğunluğun sağlandığı ve onaylandığı parlamenter sistemin sonucuna dayandırmaktadır. *Win set* olarak adlandırılan oyun setinde; hükümetler bir anlaşma yoluna gidip ülke çıkarları adına en uygun

anlaşmayı onaylamaktadırlar. İç aktörler tarafından onaylanan ‘win set’ uluslararası seviyedeki anlaşmalar açısından büyük çaplı kazanım belirleyicisi olarak yer almaktadır. Putnam, win set boyutunu teorisinde yer alan üç etken kümülatifinde değerlendirmektedir. “İç koalisyonlar ve tercihler, iç kurumlar ve müzakerecilerin uluslararası seviyedeki stratejileri” (Putnam, 1998, s. 438) olarak nitelemektedir. Putnam’a göre; demokratik yönetimlerin küçük çaplı win-setler gerçekleştirebildikleri ve bir anlaşma sağlanması durumunda bu şartların belirlenmesi ile daha iyi bir sonuca ulaşıldığı görüşünü kabul etmektedir.

3.2. Jakob Gustavsson’un Teorik Yaklaşımı

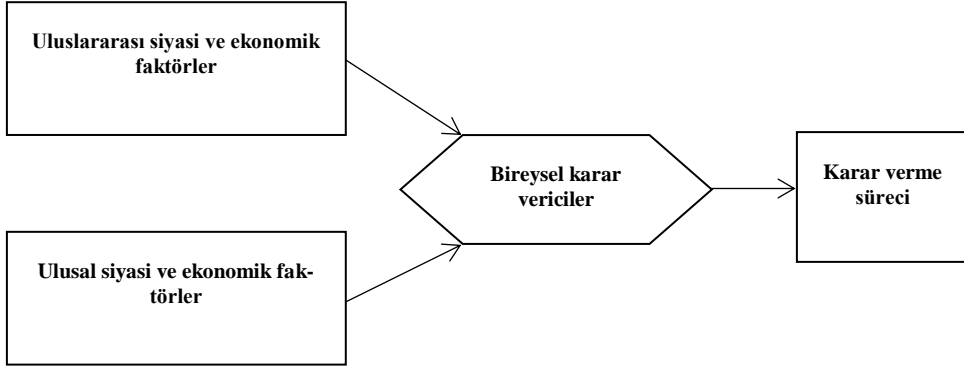
Jakob Gustavsson, uluslararası sistemde devletlerin bireysel eylemlerinin etkisinden yola çıkarak bir dış politika teorisi oluşturmuştur. Genel anlamda kabullenilmiş ve açıklaması netleşmiş bir dış politika teorisi bulunmadığından yola çıkan Gustavsson, fenomenolojik bir yaklaşımla ele aldığı dış politika teorisinde Richard Snyder’ın, James Rosenau’nun görüşleri ekseninde bir tanım oluşturmuştur. Gustavsson, yapısal koşullar değerlendirildiğinde “objektif kuvvetler” olarak adlandırdığı karar vericilerin öznel faktörlerini ele alarak dış politikayı açıklamaktadır. James Rosenau’nun kavramsal açıklaması karşılaştırmalı dış politika şeklinde değerlendirilmiş ve göreceli önemleri ile ilgili birkaç formülasyon elde edilmiştir. Rosenau, dış politika etiketi altında politik davranışların ve yapısal koşulların istatistiksel korelasyonlar kurmaya çalışan olay verisine nicel yöntemler uygulamıştır. 1960 ve 1970’lerin başında Rosenau’nun ön teorisi, ABD’deki üniversitelerde araştırma projelerinde yer alarak karşılaştırmalı dış politika kavramı altında açıklamalar yapılmaya başlamıştır. “Sekiz farklı ülkede beş temel değişkenin önemini içeren sekiz sütunlu bir tablo oluşturmuştur” (Smith, Hadfield ve Dunna, 2016, s. 5). Dış politika olgularının diğer siyasi süreçler kadar karşılaştırmalı analizine tabi bir düşünce benimseyen Rosenau, aktörlerin eylemlerinin ve davranışlarının dış politika analizlerinde kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır. Dış politika olgularının karmaşıklığa değinen Rosenau, karmaşıklıkların süreçten uzak olmadığını ve onların dış politikanın dinamikleri bakımından göz ardı edilemeyecek ve devre dışı tutulamayacak derecede öneme sahip olduğunu belirtmektedir. , Steve Smith’in dış politika olgusuna da değinerek; dış politikanın genellenebilir olgusal açıklaması olmadığını ve istatistiksel yöntemlerin kullanımının genel teori adına zorlayıcı bir unsur olduğunu belirtmiştir. Dış politikayı değişikliğe taşıyan unsurları bir formülasyon içinde ele alan Gustavsson, bunları üç farklı modelle yansıtmıştır. Kontrol listesi modeli, yapısal kısıt modeli ve çevrimsel modeller ile dış politikayı ayırt etmektedir.

Kontrol listesi modelleri üç analitik adım üzerine kuruludur. Birincisi bazı potansiyel arka plan faktörleri, ikincisi karar verme sürecine ait algılayıcı faktörler ve üçüncü olarak bunları bir sonuca bağlayan unsurlar. Kalevi Holsti (1982) ve Charles Hermann (1990) tarafından geliştirilen bu modellerde; bağımsız değişkenlerin ve bunların hükümet içinde ele alınabileceği mekanizmaların açıklayıcı tanımları açısından geniş bir yelpazeye sahip olmaları açıklanmaktadır. Model’e göre bağımsız değişkenler “liderler yani karar vericiler” olarak ele alınmaktadır.

Yapısal kısıtlar modelleri; eski adımı belirlemek, eski politikayı istikrara sokan ve değişim baskılarından politikada fiili bir değişikliğe götürmekten alıkoyan faktörleri tanımlamak için daha yoğun bir kategoride odaklanmak olarak ele alınmıştır. Bu kategori Kjell Goldmann (1988) ve David Skidmore (1994) tarafından geliştirilen modelleri kapsamaktadır.

Çevrimsel modelde, dış politika değişimine yol açan süreçlerde tekrar eden kalıpları saptamak için daha uzun zaman periyodlarının araştırılmasını savunulmaktadır. Walter Carlnaes (1993) ve Jerel Rosati (1993) tarafından geliştirilen bu modelde iki farklı yapısal ön görüleri bulunmaktadır. Rosati, diyalektik bir görüşle birlikte istikrar dönemlerinin düzenli olarak geçiş dönemleriyle kesintiye uğradığını belirtirken; Carlnaes, bireyselleşmeye dayanan ve tarihi araştırmaları ele alan bir görüşün kombinasyonu şeklinde ele alınmasını savunmaktadır.

Gustavsson üç aşamalı olarak dış politikanın değişim gerekçeleri açıklamaktadır. Bireysel karar vericilerin etkisi ile karar alma sürecinde yaşanan politik değişimlerden söz eden Gustavsson, siyasi ve ekonomik faktörlerin değişimlere sebep olabildiğini belirtmektedir. Uluslararası politikanın güç unsuru olan ve ulusal güvenliğin geleneksel ilkesi olan askeri yönlerin etkisini değişmelere yönelik bir sebep olarak gösteren teorisyen, siyasi faktörlerin gölgesindeki tüm etmenleri değerlendirmektedir. Siyasi partilerin, ekonomik faktörlere dayandırıldığını savunan Gustavsson, siyasi aktörlerin dış politika değişimde tüm unsurları ele alması gerektiğine değinmektedir (Gustavsson, 1998, ss.16-27).

Şekil 1: Dış Politikanın Faktörleri (Gustavsson, 1988, s. 21)

4. Medyanın Dış Politikada Rolü

Medya, haberdar etme, toplumsallaştırma, bireylerin ve onların bir toplamı olarak toplumların gündelik yaşamlarını düzenleyici özelliklerinin yanı sıra, siyasal anlamda yönetenler arasındaki en önemli iletişim köprüsüdür (Berzah, 2006, s. 1). “Medya, en temelde enformasyon göndermeye, almaya, depolamaya ve edinmeye yarayan araçtır” (Poe, 2015, s. 32)

Medya, siyasal gerçekliği kapsayan neredeyse sınırsız olaylar zenginliğini tam ve eksiksiz aktarma konusunda son derece sınırlı kapasiteye sahiptir. Bu yüzden her zaman konularını seçmek ve sunum şeklini tercih etmek zorundadır (Meyer, 2004, s. 46). Medyanın olayları aktarırken oluşturduğu çerçevede medya kuruluşlarının içinde yer aldığı ekonomik ve siyasal yapı belirleyici olmakta; medya, içinde yer aldığı yapının gerekleri doğrultusunda toplumu etkilemekte ve yönlendirmektedir (Berzah, 2006, s.5). Vatandaşlar ve kamu çalışanları, mesaj göndermek, gönderilen mesajları almak için medyaya bağlıdırlar. “Bir şekilde medya organizasyonlarının hükümeti kontrol etmede yasal olarak korunan bir iş olduğu düşünülebilir” (Lawrance, 2009, ss. 102-103). “Basitçe söylemek gerekirse belli bir dönemin medyası hegemonyanın üretimine, meşruiyetine ve devamlılığına katkıda bulunur” (Erkan, 2017, s. 259).

Haber medyasında siyasi bir propagandalaşma ve haber içeriklerini kitleleri kendine çekme yönünde manipüle etme gibi etki alanları olarak ele alındığında, haber söylemlerindeki ideolojik kavramlar kamuoyunu bu doğrultuda etki altına alma olarak ortaya çıkmaktadır. Van Dijk’in haber söylemlerini sıraladığı sistemde; metin anlam bilimi, yerel ve küresel bütünlük, etkiler, üst yapılar (haber şemaları), üslup ve retorik, sosyal kognisyon ve sosyal ve kültürel bağlamlar haber medyasında sistematik şekilde yer almaktadır. Enformasyon aktarımı aracı olan haber medyasında ideolojik söylemler bu doğrultuda zaman zaman misenformasyon ve dezenformasyona uğrayarak kamuoyuna aktarılmıştır.

Haber medyasında bu denetim stratejileri olan enformasyon aktarım çeşitliliği, bilginin sunulmuş şeklinde belli bir kanaat iklimi oluşturmaktadır. Kamuoyu gündemi oluşturacak haber başlıklarının sözcüklerin seçimi, kimi konulara yapılan ısrarlı vurgulamalar yanında, kimi toplumsal siyasal gerçekliklere bilinçli olarak yer verilmemesi, alıcı kitlenin özellikle belli konulara dikkatlerinin çekilişi gibi faktörler önemli bir denetim stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Alp, 2011, s. 115).

Medyanın açıklayıcı bir yaklaşımla ele alınabilmesi adına bazı modeller ele alınmıştır. Bunlar; Çoğulcu model ve elit model yaklaşımlarıdır.

‘Çoğulcu model’; gücün herhangi bir çıkar grubu ya da diğerlerine hâkim olmasını engelleyecek şekilde toplum içerisinde dağılmış olduğunu varsayar. Çoğulcu modelde, medya ve kamuoyunun siyasi etken olarak bağımsız olduğu, belli konularda hükümet üzerinde sınırlayıcı kabul edildiği yaklaşımdır. Kamuoyunun fikir ve görüşlerini hükümet üzerinde etkileme süreçleri doğrudan seçimler, kamuoyu yoklamaları, halkın medya yoluyla temsili yer almaktadır (Robinson, 2001, s. 169).

‘Elit model’; gücün siyasete ve topluma hâkim olabilen bir elit grup elinde toplandığını varsayar. Medya, politika yapımcıların bir bakıma sözcüsü olurken, hükümet politikalarını halk üzerinde etkilemek adına daha az bağımsız etki türünü oluşturmaktadır. Elit modele göre; politika yapımcılarını etkileyen faktörlerin çokluğu nedeniyle de olsa kamuoyu politika üzerinde minimum düzeyde etkili olmaktadır (Robinson, 2001, s.169).

Medya haberlerinin politik gelişimleri etkilediği iki tür bulunmaktadır. Dolaylı yol; medyanın kamuoyunu etkilemesi, demokratik süreç kapsamında kamuoyunun da politika yapımcıları etkilemesidir. Doğrudan yol; karar vericilerin medyada yer alan haberlerden doğrudan etkilenmeleri sürecidir. Etki türleri olarak da dört farklı etki türü tespit etmek mümkündür. CNN Etkisi, Hızlandırıcı Etki, Mümkün Kılma Etkisi, Engelleyici Etki.

‘CNN Etkisi’; medya haberleri politika yapımcılarını belli bir politika benimsemeye sevk ederek doğrudan rol oynadığında ortaya çıkmaktadır. ‘CNN Etkisi’ kavramı, medyanın gündem oluşturduğu politik konularda ve medyada yer alışıyla ilgili olarak kamuoyunun politika yapımcıları belli konularda karar almaya zorlamasıdır. Buna göre, medya objektiflikten sapmak bir yana objektif insanî değerleri esas alan yayınlarıyla özellikle tartışmalı karar ve uygulamaların gözden geçirilmesi anlamında kamu görevi görmektedir. (Denk, 2009, s. 3). CNN Etkisinde, medyanın politika yapımcılar tarafından kontrolü ele geçirerek, kritik diplomatik konularda karar verme süreçlerini etkilemektedir. CNN Etkisinde önemli olan nokta; gerçek zamanlı iletişim teknolojilerinin yerel olaylarda izleyiciyi, küresel politik olaylarda ise politik elitleri provoke edebileceğidir (Robinson, 2001, ss. 613-633).

‘Hızlandırıcı Etki’; politika yapıcı ya da karar vericilerin belirli bir konuda hızlı bir tepki vermesidir. Medyanın herhangi bir etkisi olup olmadığı tartışılrsa da politika yapımcılar aynı şekilde tepkilerini vermektedir. “Örneğin: 1991 Kuzey Irak krizinde medya ilgisi ABD’nin müdahalede bulunma kararını hızlandırmıştır.”

Medyanın, politika yapımcılarına, belli bir politikayla ilgili halk desteği elde ederek o politikayı izleme imkânı tanınmasıdır. 11 Eylül saldırılarının medyada yer alma Bush’un ‘Teröre karşı savaş’ söyleminde ve demokratik yönetimi otokrat yönetimlere taşımak amacıyla Afganistan ve Irak’a operasyon düzenlemesini haklın desteğine dayandırabilmesi ‘medyanın mümkün kılma etkisini’ göstermektedir.

Gerçekleştirilen saldırılar ve saldırıların kitlesel medyada verilmesi Amerikan vatandaşlarının arasında daha mücadeleci dış politikayı savunan bir seçmen kitlesi oluşturmuştur (Robinson, 2001, s. 178).

‘Engelleyici Etki’; medyada yer alan olumsuz haberlerin kamuoyu üzerinde oluşturabileceği etkinin politika yapıcılarını engellemesi ve belli bir politik düşünceyi uygulamakta sınırlandırmasıdır. Vietnam Savaşı’nda kaybolan ABD askerlerinin medyada yer almasıyla politika yapıcılarını engelleyici etki çerçevesinde etkilemiştir (Robinson, 2000, s.178). Medya, dış politika üzerinde etkili olan, devletlerin resmi görüşlerinin kamuoyuna aktarılmasına, politika yapıcılarının dış politika ilgili görüşlerini yansıtmaya ve böylelikle gündem oluşturmaya kaynak oluşturmaktadır. Bu nedenle, iletişim araçlarının sahiplik yapısı kamusal alanın kalitesini ve politik katılımı belirlemektedir (Erkan, 2017, s. 260). Kamuoyunu yönlendirme açısından etken olan medya; halk üzerinde algı oluşturmak, milli politik kritiklerini aktarmak, kanaatleri değiştirmek ve hükümetler üzerinde bir baskı mekanizması görevi yapmak gibi faaliyetleri vardır (Aytekin, 2013, s. 176).

5. Sonuç

Dış politikada devletlerin içe dönük çıkar siyasetlerinin dış arenada ülkeye güç kazandırması adına çeşitli politik yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar teorik açıdan farklılıklar gösterse de sonuçta ülke çıkarlarına uygun bir politika temel amaç olarak ele alınmaktadır. Karar verici unsurların dış politikada etken bir güç olduğu görüşünden yola çıkılarak karar vericilerin bazı güçlerin etkisinde kalabildiği görüşü savunulmaktadır. Güç unsurların başında yer alan kamuoyu, medya aracılığıyla dış politika kararlarından karar vericiler üstünde bir baskı oluşturmaktadır. Dış politikada karar verme yaklaşımında tek başına hakim gücün belli bir unsur oluşturmadığı bu gücü kıran etkenlerin başında kamuoyu destekli medya olduğu kabul edilmektedir. Bu çalışmada temel amaç dış politikanın hangi unsurlara dayandırıldığı ve dış politikada medyanın nasıl bir faktör oluşturduğu konusunda açıklamaları teorisyenler ve dış politika terimleri açısından değerlendirmektir. Robert Putnam ve Jakob Gustavsson’un dış politikada konusundaki teorileri açıklanarak dış politika yaklaşımları ele alınmıştır. İki teorisyenin dış politikada temel oluşturan güçlerin neler olduğu ve hangi sonuçları ortaya çıkardığı görüşü çalışmada yansıtılmıştır. Dış politika ve medya ilişkisi bağlamında medyanın rolü ele alınarak baş ilkelere açıklanmıştır.

Kaynakça

- Aksu, M. (2004). “Türk Dış Politikası Karar Alma Mekanizmasının İşleyişi: 2. Körfez Krizi Örneği”. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Alp, H. (2011). “Küreselleşme Sürecinde Medyadaki Dezenformasyon ve Irak İşgali Örneği”. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi.
- Arı, T. (2006). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Arı, T. (2000). *Amerika’da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. Bursa: Mkm Yayıncılık.
- Aydınlı, E., Kurubaş, E. ve Özdemir, H. (2009). *Yöntem, Kuram, Komplex Türk Uluslararası İlişkiler Disiplininde Vizyon Arayışları*. Ankara: Asil Yayınları.
- Berzah, M. Ç. (2006). *Medyanın Ördüğü Berlin Duvarı*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Brown, C. ve Ainley, K. (2006). *Uluslararası İlişkileri Anlamak*. İstanbul: Yayıncıdan Yayınları.
- Denk, E. (2009). *Türk Basınında Dış Politika*. Ankara: Akademik Orta Doğu Yayınları.
- Ereker, F. (2010). “Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi”. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Ersin, E. (2017). “New Media, Public Sphere and Democracy”. *Journal of Media Critiques*.
- Goldstein, J. ve Pevehouse, J. C. (2015). *Uluslararası İlişkiler*. Ankara: BB101 Yayınları.
- Gözen, R. (2001). *Dış Politika nedir? 21.Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Hill, C. (2003). *The Changing Politics of Foreign Policy*. New York: Palgrave MacMilan.

- Hudson, V. M. (2005). "Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations". *Foreign Policy Analysis*.
- Huntington, S. P. (2013). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. İstanbul: Okuyan Us.
- Gustavsson, J. (1998). *The Politics Foreign Policy Change*. Sweden: Lund University Press.
- Keohane, R. O. (1984). *After Hegemony: Cooperation and Discord in World Political Economy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Lawrance, D. G. (2009). *The Politics of Diversity*. California: Belmont Wardsworth Publishing.
- Meyer, T. (2004). *Medya Demokrasisi*. İstanbul: Kültür Yayınları.
- Oran, B. (2000). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Poe, M. 2015. *İletişim Tarihi: Konuşmanın Evriminden İnternete Medya ve Toplum*. İstanbul: Işık Yayınları.
- Putnam, R. D. (1998). "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games". *International Organization*. 42(3).
- Robinson, P. (2001). "Medya ve Kamuoyunun Rolü, Dış Politika". Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne (der). *Foreign Policy: Theories, Actors and Cases* içinde. Oxford: Oxford University Press.
- Robinson, P. (2000). *The Policy Media Interaction Model-Measuring Media Power During Humanitarian Journal of Peace Research*. London: University of Liverpool.
- Smith, S., Hadfield A. ve Dunna T. (2016). *Dış Politika, Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar*. Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Synder, R. C. (1962). *Foreign Policy Decision Making: An Approach to the Study of International Politics*. New York: Free Press.
- Tarhan, A. (2013). "Türk Dış Politikasını Belirleyen Faktörler ve 21. Yüzyıl Olaylarıyla Türk Dış Politikası". *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tarhan, N. (2004). *Asimetrik Savaş, Politik Psikoloji*. İstanbul: Timaş.
- Turan, K. (2012). *Tersine Dönmüş İki Seviyeli Bir Oyun*. Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Uluslararası İlişkiler Bölümü.
- Voss J. ve Dorsey, E. 1992. "Perception and International Relations". Eric Singer and Valerie Hodson (der.). *Political Psychology and Foreign Policy* içinde. Boulder: Westview Press,
- Wilson, A. C. (2010). "Putnam's Two-Level Game: Case Studies of Serbian and Russian Reactions to the Kosovar and Chechen Independence Movements". ABD: The Ohio State University, Graduate Program Slavic and East European Studies.
- Yılmaz, A. (2013). *Küresel Dünyada Uluslararası İlişkiler*. Ankara: Kadim Yayınları.